

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Hans Mouritzen: Reflections on Self-Reflection

Barry Holmström: Realism, moralism och neutralitetspolitik

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Det uni-in-de-duktiva tricket. Av *Torsten Landelius*.

Diskussionen om nazismens och dagens terrorism i Tyska förbundsrepubliken. Av *Kaj Wickbom*.

LITTERATURGRANSKNINGAR

Dag Anckar & Sten Berglund (red) Planerad demokrati m fl. Anm av Tom Bryder.

Terence Ball (ed): Political Theory and Practice. Anm av Torben Grage.

Klas Eklund - Per Reichard: Är Sovjet kapitalistiskt? Anm av Manne Wängborg.

Nils Elvander: Skandinavisk arbetarrörelse. Anm av Sten Sparre Nilson.

Aaron Wildavsky: Speaking Truth to Power. Anm av Rune Premfors.

LITTERATURNOTISER

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERÄRE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt
Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Lennart Lundquist, Köpenhamn

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna
Pär-Erik Back, Umeå Leif Lewin, Uppsala Sören Holmberg, Göteborg
Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65-6)

Prenumerationspriset för 1981 är 75 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte 20 kr inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Box 5131, 220 05 Lund
tel. (046) 10 89 35 (exp), 10 89 41 (red) ISSN 0039-0747

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1981

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Hans Mouritzen: Reflections on Self-Reflection</i>	65
<i>Barry Holmström: Realism, moralism och neutralitetspolitik</i>	77

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Det uni-in-de-duktiva tricket. Av <i>Torsten Landelius</i>	93
Diskussionen om nazismens och dagens terrorism i Tyska förbundsrepubliken. Av <i>Kaj Wickbom</i>	101

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Dag Anckar & Sten Berglund (red): Planerad demokrati m fl.</i> Anm av Tom Bryder	104
<i>Terence Ball (ed): Political Theory and Practice.</i> Anm av Torben Grage	106
<i>Klas Eklund - Per Reichard: Är Sovjet kapitalistiskt?</i> Anm av Manne Wängborg	109
<i>Nils Elvander: Skandinavisk arbetarrörelse.</i> Anm av Sten Sparre Nilson	110
<i>Aaron Wildavsky: Speaking Truth to Power.</i> Anm av Rune Premfors	114

LITTERATURNOTISER

118

Medarbetare i StvT

Hans Mouritzen är forskarstuderande i statskunskap i Köpenhamn
Barry Holmström är docent i statskunskap i Uppsala
Torsten Landelius är fil dr i statskunskap
Kaj Wickbom är lärare, filmrecensent och filmforskare i Växjö
Fil dr *Tom Bryder* arbetar vid Högskolan i Luleå
Torben Grage är lektor vid Institut for samfundfag i Köpenhamn
Manne Wängborg är anställd vid Foa
Sten Sparre Nilson är docent i statskunskap i Oslo
Fil dr *Rune Premfors* är knuten till Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm

Till redaktionen insända skrifter

Axelsson, Runo, Rationell administration. AWE/Gebbers
Dahlström, Edmund, Samhällsvetenskap och praktik. Publica
Evans, Richard J, Kvinnorörelsens historia. Liber
Grönhöj, Bodil, Småbörns dagpasning. Teknisk Forlag, Köpenhamn
Langlet, Peter-Wärneryd, Bo, Att fråga. Liber
Nörsgaard, Ole-Carlson, Per, Sovjetunionen, Östeuropa og dansk sikkerhedspolitik. Sydjysk Universitetsforlag
Rydén, Kjell, Arbetsdomstolen. Esselte Studium
Dens., Folkomröstning. D:o
Sandberg, Åke, Varken offer eller herre. Liber
Sandlund, Tom-Finnäs, Fjalar, Mobilitetsprojektets bakgrund och databas. Åbo Akademi
Simmel, Georg, Hur är samhället möjligt? Korpen
Socialforskningsinstitutets virksomhed 1980. Teknisk Forlag, Köpenhamn
Transgaard, Henning, An Analysis of Danish Sex-linked Attitudes. Teknisk Forlag, Köpenhamn
Utrikesfrågor. Aktstycken utg. av utrikesdepartementet
Wulff, Torgil, Handbok i folkrätt. Publica
Yearbook of Nordic Statistics 1980
Årsskrift utg. av Åbo Akademi

Prenumerera på Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1981!

Ordinarie abonnenter – sätt in 75 kr på postgiro nr 27 95 65-6

Studentabbonenter – tag kontakt med tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga instituti-
onerna.

Åberopa alltid abonnentnumret i samband med abonnemang, distribution eller adressförändring
(numret finns angivet på adresslappen på kuvertet).

Reflections on Self-Reflection: In Favour of a Forward-oriented Self-reflection in Political Science

BY HANS MOURITZEN

Abstract

The present essay deals with a meta-meta-level in relation to political science, in that it reflects on how to reflect on the study of politics. 5 types of reflection on the products of political science are singled out: (1) descriptive mapping, (2) immanent prescription, (3) school-oriented transcendence, (4) problem-oriented transcendence, and (5) causal, "backward-oriented" transcendence. – They are discussed one by one, as regards their respective ability to offer guide-lines or recommendations for future research. They turn out to "score" widely different in this respect; it is concluded that we qua political scientists should stake on (1), (2) and (4). (3) and in particular (5) turn out to have a much more limited value, than it is commonly held. In this way, the essay should tell us how to invest our scarce resources of time and energy, when we reflect on the state of the discipline or the fruitfulness of a single theoretical perspective within it. Thereby, it should also have consequences for everyday research activity. In the final section, our conclusions are illustrated by way of a concrete research product in political science.

Appeals for more – and better – self-reflection within the disciplines of political science and sociology have been frequent in European and Scandinavian journals in recent years; see for instance Lécuyer (1978), Boudon (1970), Berndtson (1975), or Sjöblom (1977). – It is stated by Berndtson that

"Although self-reflection is important in many ways, there has not been much of it in political science." (p. 178)

I think, we have had too much reflection of the wrong kind. Stated less frankly, I think that different *types* of self-reflection can offer different types of contributions to the discipline, and that we ought to favour forward-oriented types of contributions. What is meant by "forward-oriented"? Simply contributions which end up in answers to "then what"-questions for the discipline, the author or the tradition at hand, i.e. recommendations or guide-lines for future research, however vague they may be. We may distinguish between two types: firstly, recommendations as to what types of questions are likely to be most fruitful, and secondly, as to where answers to these ques-

tions are most likely to be found.

Intuitively judged, the last decade has witnessed a rapidly increasing interest in self-reflection in all the social sciences. This activity has been carried out under a lot of different labels, such as "epistemology" or "philosophy of the social sciences", "meta-sociology" or "Wissenschaftstheorie".¹ – Correspondingly, there has been an increased interest among philosophers in the epistemology of the social sciences.

It should be pointed out at the outset that we are dealing with reflections on intellectual ambitions and achievements, not on procedures or techniques involved in the accumulation and processing of data. Even so delimited, however, "self-reflection" may be said to cover a lot of different sub-species, whose respective ability to answer the indicated "then what"-question can be argued to be widely different. Of course, they may be evaluated differently in other respects.

Descriptive Mapping

It seems natural to start out with a descriptive or "historical" mapping of the actual achieve-

ments (and perhaps ambitions) of the discipline (or tradition or author), we are dealing with.² This can of course be done in a variety of ways, depending on our specific purpose at hand ("pure" description is hardly more realistic here than in any other field of inquiry). At least four distinctions ought to be made: firstly, do we plan to follow up our descriptive enterprise with a prescriptive one (indicating what *should* be done), or are we merely interested in the description for its own sake (for instance as an impartial "history of ideas" for the discipline or a certain tradition within it). In the first case, a precisely defined set of descriptive categories will be required as basis for a sound prescription. In the second case, such a systematic meta-language may make the style of writing too stiff and tiresome. – Secondly, we may be interested in different *aspects* of the product at hand: its conceptual apparatus, its mode of explanation, its predictions, or its attempts at theory-building. – Thirdly, we should distinguish between the actual achievements and the ambitions of an author or a tradition, and fourthly, as regards actual achievements, we should distinguish between empirical substance and formal, logical attributes, the object of "une épistémologie positive"³ (Boudon 1970, Sjöblom 1977), described by Boudon as follows:

"Bref, il s'agit de se livrer à une sorte d'analyse *grammaticale* de ces discours particuliers que sont les produits des sciences humaines, de manière à en dégager les règles et les structures implicites. . ." (pp. 249–50)

The distinctions drawn should tell us not to advocate in favour of a single language for descriptive mappings. Are we dealing with formal, "grammatical" attributes of explanation as basis of attempts at prescription, I think that the following set of categories constitutes one among other possibilities as a sort of mapping instrument: degree of abstraction, level of aggregation, recurrence (a recurrent relationship or something singular), extension (in time and or space), and changeability. These concepts can be applied both to our explanandum (what we want to explain), and what we employ as explanation for it (our explanans) (Mouritzen 1980 b).⁴

Whereas our descriptive mapping – performed one way or the other – is evidently a necessary condition for subsequent prescription (recommendations for future research), it is – by its very nature – not sufficient in itself: it requires an addition of some kind of normative ammunition.

There are different types of ammunition, and correspondingly different types of prescription. They will be treated one by one in what follows.

Immanent Prescription

Immanent prescription accepts (at least tentatively) the epistemological and theoretical assumptions of the tradition or the author, we are dealing with.⁵ From where do we get our ammunition of criticism, then? One source is logic, another is, evidently, our conception of the part of reality under investigation. (This includes, of course, substantive insights achieved in the past within our discipline).

Let us return to the set of categories concerning formal attributes of explanation stated in the previous section. The condition for its use in the present context is that we possess prescriptive propositions connecting its constituent categories. Such can only be established relative to a concrete field of study. As regards international politics, I have tried elsewhere (Mouritzen 1980 b) to establish some propositions. On the one hand, they are based on certain apparently enduring, empirical features of international politics: its anarchic character, the spatial fixity of nation-states in the international strategic system,⁶ the relatively greater significance of the spatial factor in the strategic sphere than in the international economy, and the relatively fast rate of change in factors concerning decision-making in comparison with national "forces profondes" or structural attributes of the whole international system. On the other hand, there are certain formal, non-empirical assumptions (e.g., the more extension and the more-changeability in our explanandum, the higher degree of abstraction is required in explanans). – The resulting propositions based on these two sets of assumptions indicate – for each of 16 stipulated types of explananda – which kinds of explanans-factors are being virtually or probably excluded; they are not strong enough to give a positive indication. They can provide some vague guide-lines for future research, in that they can indicate where we should *not* waste our time in search of explanans-factors (at least at the outset), given our explanandum at hand. – There may certainly be constructed more fruitful instruments of immanent prescription; the point to stress in this context is only that the immanent type of activity under discussion in this section is indeed able to give guide-lines for future research, i.e. answer our "then what"-question. However, it is only

one part of this question, which it can answer: we are told what can explain what (or rather: what can probably not explain what); we are given no advice as to what is really a fruitful focus of explanation (explanandum). How can such advice be provided?

Within the framework of immanent prescription, we may be able to argue that the mode of asking questions is unfruitful, *given* the epistemological and theoretical premises, we have chosen for one reason or the other. In other words, "pure" logic in combination with our "credos" of different sorts provides us guidelines as to how we shall formulate our explananda, our crucial questions. This is, evidently, a forward-oriented type of contribution. But there are other sources of advice, which can complement this immanent type of activity by questioning our fundamental assumptions of different sorts.

School-oriented Transcendence

Transcendence of our fundamental assumptions may be organized in a variety of ways. One way is a school-oriented type of discussion. Disputes between different meta-sociological schools are to a large extent of an epistemological or ontological nature; i.e. they concern the study of human and social phenomena as a whole or perhaps even all human inquiry. Ideally, one could imagine school-oriented discussions as a kind of natural continuation of the above-mentioned descriptive mapping of a research product; we could criticize a given product in political science for instance from the standpoint of a given school, or we could tentatively adopt different schools as platforms of our criticism. Such criticism would by itself entail certain guide-lines for future inquiry. – However, school-oriented discussions such as logical positivism vs. critical rationalism, "Kapitallogik" vs. "Frankfurter-schule", or Marxist vs. non-Marxist epistemology (to take the most all-embracing and amorphous) have as a matter of fact been of little relevance for tackling "then what"-questions in political science.

There are several explanations for this. Firstly, due to different criteria of selecting "interesting" theoretical and empirical questions, representatives of the different schools will seldom pose the same explananda, which means that it will be unfruitful to compare the suggested explanantia. Secondly, arguments prescribing guide-lines for future development of political science are ultimately based on the epistemological or perhaps even

ontological assumptions of the school in question. These can – by their very nature – only be meaningfully challenged in philosophical discussions. This means that if there really is a court of last resort, it will be rather "far away", seen from the standpoint of "then what"-questions in a concrete discipline like political science (concerning the practical problems involved in this, see next section). – A third explanation is the more or less strong social ties within each school, sometimes of a clerical nature. These imply a concentration of efforts at cultivating one's own school of thought and its peculiarity vis-à-vis other schools, rather than at demonstrating its consequences for concrete "then what"-questions in a single field of inquiry. Boudon (1970) seems to have this point in mind when criticizing current reflection within the discipline for being too much bound up with "l'un ou l'autre des dogmatismes possibles" (p. 249). – A fourth explanation is the tendency in school-discussions to merge separate problems in the philosophy of social science (see next section), which makes them far too crude and clumsy.

I think, too many courses training political science -students in "Wissenschaftstheorie" are organized in a school-oriented fashion. Providing answers to "then what"-questions should be even more crucial in a pedagogical than in other contexts.

However, as the difficulties mentioned above are "only" practical (i.e. they are not logically bound up with school-oriented discussions), we should not apriori rule out that these discussions in some cases – pedagogical or other – may be successfully linked to "then what"-questions in a single discipline. But such cases are likely to be few.

Problem-oriented Transcendence

Instead of organizing our discussion in terms of schools of thought, this kind of discussion centers around one or the other separate problem-field in the philosophy of social science or epistemology, such as concept-formation, explanation, prediction, theory-building, the concept of truth, or perhaps even ontological-metaphysical questions such as the nature of social wholes, human action, freedom of the will, relation between language and reality, etc. In this way, we avoid the often disastrous tendency in school-oriented reflection to merge separate problems into too crude categories. We are enabled to put into perspective single, theoretical problems in a concrete disci-

pline, one by one (without losing sight of their inter-relatedness).

However, there is one problem which this enterprise shares with the school-oriented, namely how (and whether) to cut off the regress of justification, ultimately leading into "pure" epistemology or metaphysics. As regards this problem, Sjöblom (1977) has stated:

"Political scientists should use the philosophy of science in an instrumental way but we should use it as political scientists and avoid getting caught up in philosophical controversies . . . which may make us "overconscious" thinkers, unable to do research." (p. 12).

Although this statement seems to overlook the possibility of a division of labour within a research community between the "conscious" and the "overconscious", it obviously points out a genuine problem. – I would claim, however, that the mapping of actual political science products by for instance the set of categories delineated in a previous section and the subsequent immanent prescription is a way of committing methodology without necessarily committing philosophy. Those who are interested can then put into perspective or transcend the mapped products by studying the disputes among philosophers concerning one or the other of the "issues" mentioned at the beginning of this section, which is relevant for the mapped product.

Debates such as holism vs. reductionism or the nature of social wholes can hardly answer "then what"-questions for single research-products (immanent prescription being sufficient), but possible convergences in these debates should be kept in the corner of the eye by the discipline, so they can function as contributory guidelines for our long-term direction of theoretical interest.⁷ – In any case, problem-oriented transcendence is a far more fruitful type of reflection than the school-oriented one, due to the practical advantages indicated.

There is a further type of reflection, which belongs to the present section. When saying that this or that research product, or this or that suggestion for future development of a research tradition, is "unfruitful", we often argue by referring to the "nature" of the particular subject under investigation, for instance the nature of the present international system. A research project may be criticized, because it has "overlooked" that nation-states can no longer be treated as black-boxes, or that it has tacitly equated the concepts of "fo-

reign policy" and "security policy". – Such criticism is not immanent (no logical flaws or faults in actual empirical findings are pointed out); it transcends the substantive assumptions of the project at hand (be they im- or explicit). On the other hand, it has a greater portion of empirical substance, than is the case with the more or less metaphysical debates mentioned at the beginning of this section (such as the nature of social wholes in general). – Obviously, this kind of "middle-range"-reflection is essential as a guide-line for the direction of future theoretical interest.

Backward-oriented Transcendence

The two most frequently discussed meta-issues among political scientists seem to be the problems of the role of quantification in research (which shall not be discussed in the present context (see introduction)), and that of values and other "biases" in social science. Thus, the stressing of the importance of

" . . . mak(ing) people realize how their research is dependent on many different factors" (p. 179)

by Berndtson (1975) is often heard in scholarly discussions. This interest seems heavily inspired by the sociology of knowledge, the branch of sociology studying social conditions of knowledge (consult Stark (1967) or Coser (1968) for different subspecies of this discipline, or -as regards in particular sociology of *science*-Lecuyer (1978), the one most up-to-date).

Myrdal's well-known appeal for a normative social science – or rather several – based on alternative sets of explicitly stated value-premises is partly (and explicitly) inspired by the sociology of knowledge; if the values are not made into conscious and explicit premises for research, they will influence it in all its stages in an unconscious and biasing way (be they political, social, personal, or what not) (Myrdal 1969 pp. 3–5)

Let us first assume that Myrdal's appeal is epistemologically sound. It has been followed in a highly appreciated study within international politics by Kjell Goldmann (1971). In a review by Sjöblom (1971), it is pointed out that the value-premises stated are either self-evident (of the form "I have selected this subject for study, because I am interested in it"), or their consequences for the research product are not demonstrated (thereby remaining a sort of isolated confessions). A

third possibility is that their consequences are indeed demonstrated, and that these consequences in no way can be said to be self-evident. However, even in this case it can be argued (and has been argued) that the type of self-reflection suggested by Myrdal and others is unfruitful or impossible. Let us therefore return to the logic of the whole enterprise.⁸

There are some difficulties of interpretation both as regards Myrdal and the sociologists of knowledge, it should be stated at the outset. – If Myrdal does really claim to know that all asserted knowledge is value-biased (p. 9, 19), this must also be the case with this very claim itself. Accordingly, it is self-refuting (concerning this argument of reflexivity, see Grue-Sørensen (1950), and the rejection of criticism against it in Nordenbo (1977); it can be leveled against any all-embracing, causal theory of knowledge, be it sociological (Cosser 1968, p. 430), psychological, biological, or what not). – Now, let us be generous and assume that Myrdal's claim has no validity for itself (although no reason is given why this should be the case). We are still left with the problem of justifying some kind of unbiased, unprejudiced platform, from which we can unveil the hidden prejudices governing other scientific traditions or ideologies than our own. The following argument is leveled against efforts at solving this problem, in particular Mannheim's conception of a largely unbiased, "freischwebende Intelligenz".⁹

"... the main trouble about prejudices is that there is no such direct way of getting rid of them. For how shall we ever know that we have made any progress in our attempt to rid ourselves from prejudice? Is it not a common experience that those most convinced of having got rid of their prejudices are most prejudiced? The idea that a sociological or psychological or anthropological or any other study of prejudices may help us to rid ourselves of them is quite mistaken; for many who pursue these studies are full of prejudice; and not only does self-analysis not help us to overcome the unconscious determination of our views, it often leads to even more subtle self-deception."
(Popper 1969b, pp. 222–3; first published 1945)^{10, 11}

In fact, many of those wishing to perform a causal transcendence of the products of the social sciences display the most naive 17th-century empiricist positivism as in Bacon's "Novum Organum": if only we liberate ourselves and others from biases, prejudices of various kinds (*idolae mentis*), truth will become manifest.¹² The listings of sources

of "biases" in Myrdal (1969, pp. 3–5) and Bacon (1605, see fig. 1) exhibit a striking similarity, although somewhat different conclusions are drawn from the common starting-assumption: Bacon believes in one and only one science of manifest truth, when *idolae mentis* have been eliminated; Myrdal argues – as mentioned – in favour of several normative sciences based on alternative sets of explicitly stated value-premises.

Now, does not the logical and practical difficulties with causal transcendence (be it self-transcendence or directed against others) mentioned above lead us into sheer skepticism? Is it not necessary for any useful self-reflection to look backwards at the causal genesis of our research product, to investigate how biases of different kinds have influenced our research undertaking? No, definitely not. This can be argued by pointing to the well-known distinction between on the one hand questions of validity (and interest) of a research product, and on the other hand questions concerning its origin, its causal genesis, the confusion of which is often termed "the genetic fallacy". When discussing the plausibility of a given point of view or a whole research product, we should give *reasons* pertaining to its very content, not refer to *causes* (or motives) as to how this content may have come about, be they personal or social. This Popperian ideal of a "rational discussion" is attractive due to its simplicity, its depersonalization of research, and in the present context especially due to the fact that it makes a deed out of the epistemological (and practical) necessity to ignore "prejudices", which are not a part of the research product. We are in fact saying, firstly, that the search for (and attempts at elimination or making explicit) "hidden prejudices" is an impossible enterprise; and, secondly, that this does not matter, as only reasons pertaining to the content of the research product at hand has any bearing on its validity and interest. And evaluating the validity and interest of past research-products is a sufficient basis for setting up guide-lines for future research, in other words answering our "then what"-question.

Now, several comments and modifications ought to be made when trying to apply the simple ideal of a "rational discussion" in the present context. When saying that only the "content" of the research product has any bearing on its validity, this formulation should be understood in the widest possible sense. It includes assertions being *logically* (not causally) presupposed by the product,

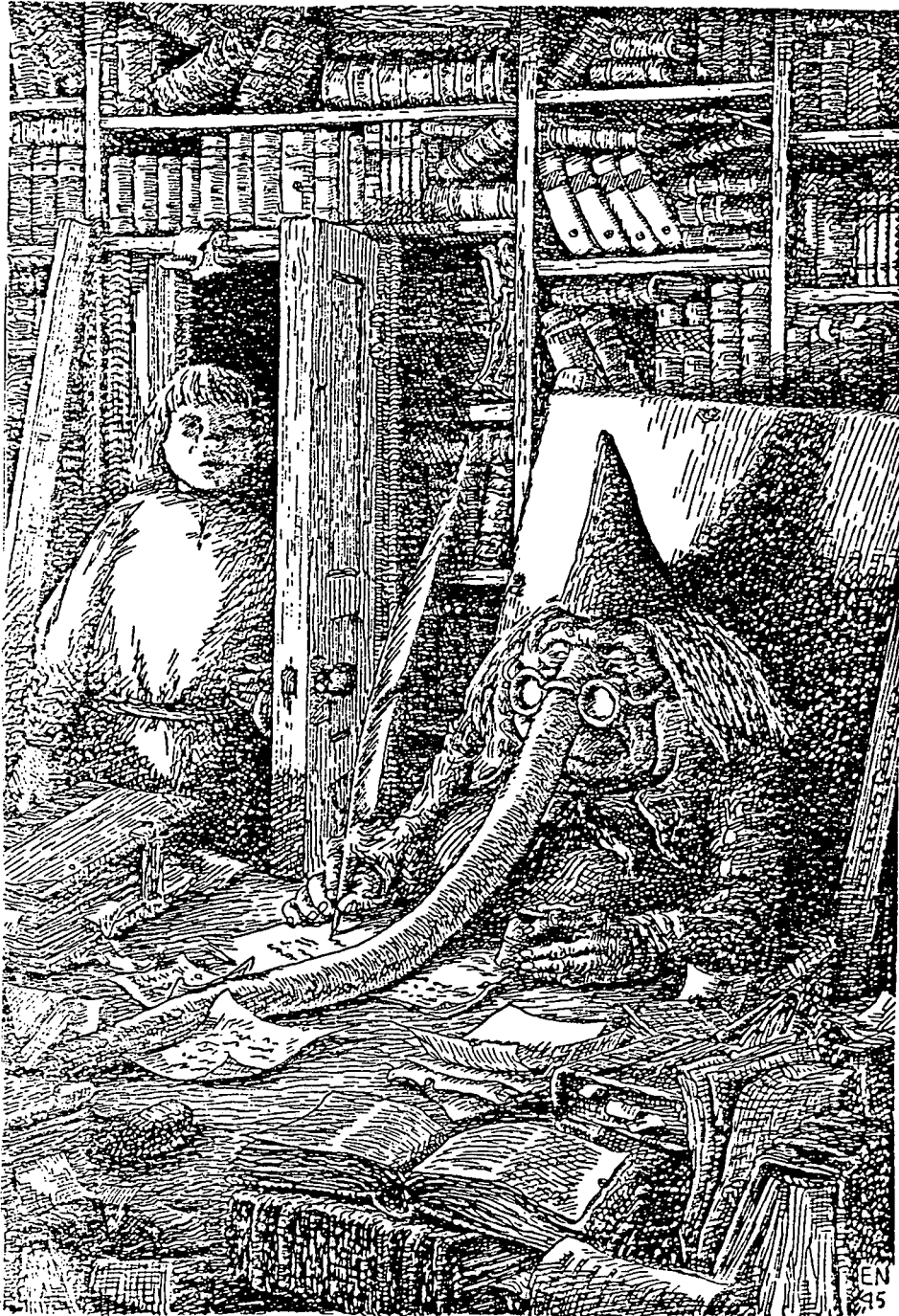

Fig 1. Laying bare one's hidden prejudices is likely to be a long-lasting enterprise; there may be: "impressions of nature, which are imposed upon the mind by the sex, by the age, by the region, by health and sickness, by beauty and deformity, and the like, which are inherent and not extern; and again, those which are caused by extern fortune; as sovereignty, nobility, obscure birth, riches, want, magistracy, privateness, prosperity, adversity, constant fortune, variable fortune, rising per saltum, per gradus, and the like". Bacon (1605), cited from Coser (1968). Illustration from "Svenska Folksagor", VII, Stockholm 1945.

whether they are made explicit or not by the author or tradition at hand. If not, it is our duty as critics to point them out (by performing a logical, not a psychological or sociological analysis), and perhaps also discuss their plausibility. This involves precisely, what has been termed "descriptive mapping", "immanent prescription" and "problem-oriented transcendence" in previous sections. – In a recent study in the present journal of the dispute between "elitists" and "pluralists" in community power studies, it has been pointed out that not only factual, but also evaluative statements are being logically presupposed in the dispute (Falkemark 1978).¹³ It is an open question whether this result can be generalized to other disputes within the discipline; the point to stress, however, is that by concentrating our efforts on "content" (in its widest sense), we have not necessarily excluded a discussion of values or perhaps even in some cases ontological questions, which may have a logical bearing on the outcome of the dispute at hand, and thereby the forward-oriented question of how to "go on" within the field concerned.

Another point to stress is that not all activities performed under the label "sociology of science" are hit by the above-mentioned argument of reflexivity (self-refutation) or the problems of justifying an independent "platform" that we have referred to. This is the case with the Mertonian tradition in the sociology of science, which – so to speak – keeps hands off the very *content* of science, instead investigating science as a social institution, including science policy, research organizations, relations to other social institutions, etc. (consult Berndtson (1975) p. 179 or the essay by Sjöblom (1977) pp. 9–10 for suggestions as to this kind of activity in relation to political science). It may teach us what kind of research organization is likely to offer the best conditions for creativity or efficiency, in other words it may be possible to answer "external" "then what"-questions for a discipline. However, it falls outside the conception of self-reflection employed in this essay, i.e. reflection on "internal" (intellectual) development of the discipline.

Lecuyer (1978) is a history of the sociology of knowledge, but also to some extent a "sociologie de la sociologie de la science" (one may really wonder, where this regress will stop). The Mertonian tradition is criticized, because it

"... s'arrête au seuil du sanctuaire inviol(able) de la science" (p. 324)

To Lecuyer's own relativism (inspired among others by Kuhn), the content of science is in no way "sacred" vis-à-vis causal transcendence. He advocates in favour of a sociology of knowledge aiming at

"... comprendre les mécanismes de sa genèse et de son développement (i.e. de la science), et l'on pourrait ajouter: de son fonctionnement effectif actuel" (p. 267)

without measuring it with any kind of general yardstick what so ever (which would be "profondement anti-historique", p. 267 (stated without further argument)). Lecuyer's position (representative of most sociology of knowledge) with no platform for his own attempts at causally transcending scientific content is hit by the argument of reflexivity previously mentioned.

Now, the reader may already have asked himself the following question: could we not avoid the arguments above by confining ourselves to a more cautious type of transcendence of content which does not seek to establish *general* causal relationships? Could we not just try to establish *singular* explanations pertaining to this or that particular content, pointing to influences from the surrounding scientific and social milieu or supposed motives of the researcher at hand, being responsible for deviations from purely intra-scientific standards? Support from a research foundation with certain interests pertaining to the subject studied may make it tempting to formulate problems which are unfruitful in relation to intra-scientific considerations, or to "overlook" certain aspects of reality; furthermore, motives as to the researcher's own scientific career may play a role. By not basing ourselves on any general and all-encompassing motive- or influence-theory, our own platform of motive- or influence-ascription may be exempted from its own type of activity; or rather; as long as nobody attacks it, it may be regarded as unproblematic.

Evidently, sneaking in our colleagues' motives or environmental background-conditions (or in the genesis of a whole tradition within the discipline) may have a heuristic function, as it may give us certain hints as to where we can set in with our criticism with possible success (and it may be funny and "interesting"). However, we should be careful not to commit the genetic fallacy; the suspected deviations from intra-scientific standards should be pointed out in the very content of the product at hand.

Can this kind of activity learn us anything as to future investigations within the field at hand, i.e. answer our "then what"-question? Hardly so, as this would presuppose that we had established certain probable *general* relationships between types of motives or social background on the one hand and substantive content on the other hand, so we could say, for instance: in the future, we should be on our guard against this or that genesis for research, because it is likely to lead research in an unfruitful direction. – But in fact, we do not have such a psychology or sociology of substantive knowledge (a science of "prejudices"), and we shall never get one, due to the practical and logical arguments, we have referred to (the "platform"-argument and the argument of reflexivity). The ambitions for such an enterprise are founded in a positivistic conception of "prejudices" as something evil, truth-destroying, which it is possible to lay bare by a special scientific activity.

It is a truism to state that fashions in the scientific community (or society at large) have influenced the content of political science in many ways. As regards the transition from "behavioralism" to "post-behavioralism" within political science, it is rather a question, if there have been *any* incentives what so ever pertaining to content. Historic studies laying bare how the content of political science has been moulded by influences of various kinds may be amusing, at the same time as they make us humble and pessimistic as to the discipline's possibilities of carrying out its ambitions (feelings which are certainly justified). But they are amorphous feelings, which can in no way contribute to answering "then what"-questions for the discipline. This would have required that they were based on recurrent relationships pertaining to content.

Let us sum up this section. The backward-oriented type of reflection preoccupied with the genesis of content may:

- 1) be relativistic, thereby falling prey to the argument of reflexivity
- 2) escape this, but then run into the problem of justifying an independent platform for itself
- 3) be epistemologically harmless, if it keeps hands off content, and concentrates on science as a social system, its external forms of organization

- 4) confine itself to singular explanations concerning this or that particular content, thereby perhaps offering heuristic advice for criticism of the product at hand (which, however, should be justified in the product itself). Cannot answer "then what"-questions, as it is dealing with singular explanations only (and would otherwise be hit by the arguments against 1) or 2))

The Yearbook of Scandinavian Political Studies, 1977, is devoted to political science in the Nordic countries 1960–75. Part I ("The Growth of the Profession") is an "external" history and sociology of the discipline (thus illustrating point 3) above); part II ("Trends in Political Research") illustrates our "descriptive mapping", but provides also singular environmental and motivational explanations of content (point 4) above).

Self-reflection in Political Science: a Shrug of Shoulders or Telling us What to do?

The object of the present essay has been to distinguish between different types of reflection on the state of the discipline, and to investigate their respective ability to offer guide-lines for future research, i.e. answer our "then what"-question. – The results tell us to stake on descriptive mappings of the discipline, immanent prescription, and as a natural complement to this the problem-oriented type of transcendence. The proposed set of categories is intended for mappings of formal attributes of explanation only, and even for this purpose, one can think of alternative mapping-instruments. The point to stress, however, is that it should make it possible to commit methodology without necessarily committing philosophy (i.e. the mapping procedure and the immanent prescription); those who are interested can then in turn provide the problemoriented transcending reflection with relevance for the mapped products. At least as regards long-term development, it is advisable that political science keeps this kind of reflection in the corner of the eye. Equally important is "middle-range"-reflection, transcending the mapped products on a more substantive-empirical level.

The school-oriented transcendence, on the other hand, is likely to be an unfruitful enterprise in comparison with the problemoriented, due to the practical disadvantages mentioned. – The backward-oriented, causal type of self-reflection is bound up with severe practical and epistemo-

logical problems (the problem of self-refutation, and the "platform-problem"). However, we need not feel sorry for this, due to the distinction between problems of the genesis of a scientific product, and problems concerning its validity and interest. – Two kinds of "backward"-activity are exempted from the above-mentioned criticism: the sociology of knowledge keeping hands off substantial content (dealing with outward forms of organization of science), and singular motivational or genetic explanations of content. Such may be of heuristic value for subsequent criticism of content of the very product at hand, but can hardly provide guide-lines for future research.

Two reservations ought to be made: we have been dealing with *relative* evaluations; i.e. none of the activities have been pointed out as positively harmful. I have tried to indicate in which type of self-reflection we should invest our scarce resources of time and energy. – Secondly, our evaluation is not necessarily valid from other criteria than the one here employed: for instance, school-oriented discussions may be useful for the philosopher, in that they can contribute to a *comprehensive* picture of a single school, elucidating the interrelatedness of different aspects of its philosophy.

Given these precautions, however, it is astounding, how much self-reflection in political science (in scholarly discussions, in journals and in opening chapters of textbooks) is backward-oriented, emphasizing procedure over product, circumstances of production over content, and how relatively little is forward-oriented, constructivist, in other words trying to answer "then what"-questions rather than ending up in a shrug of shoulders.

An Illustration

Brodin (1977) is a discussion of a theoretical perspective for studying official foreign policy doctrines, and two empirical applications. Furthermore, it is an attempt to sum up the substantive results of the whole series of doctrine-studies performed at the Swedish Institute of International Affairs in the late 60-ties and early 70-ties. This series of studies – as well as the other activities of the Institute – is devoted to subjects, which are likely to have a bearing on problems in contemporary Swedish foreign- and defense-policy (according to the prescriptions for the Institute, being partly financed by the Swedish ministry of foreign affairs). This strong "external" applica-

tion-orientation in combination with the fact that Brodin's study has a genuine and significant theoretical perspective (a rare combination, indeed) makes it possible to consider, whether and how the theoretical perspective has been "externally" influenced. In this way, we can illustrate some of the conclusions in this essay, and the distinctions between different types of reflection (in fact, Brodin herself has been engaged in most of these types; it is, I think, a good book (reviewed in Mouritzen (1980 a))).

The theoretical perspective employed treats official doctrines (statements in public by those officially responsible for policy) as a restriction on future foreign policy decision-making of the state in question. On the basis of this, it is hoped that it should be possible to provide – however vague – long-term predictions of state-action. – It is assumed that doctrines exert an autonomous restriction on future policy, in other words that they have a certain life of their own, due to the fact that decision-makers expect to be more or less "punished", if their policy deviates from doctrine-content. It can be argued (partly on the basis of Brodin's own reflections (Mouritzen 1981)) that this perspective is likely to be most fruitful when applied to pluralistic small-states in strategically vulnerable positions, where avoidance of threatening troubles in the past – such as involvement in world wars – is at least partly ascribed to the existing foreign policy doctrine. It may be lack of imagination, which makes one think primarily of Sweden in this context. However, it is not unlikely that the author has been unconsciously influenced by the special characteristics of the Swedish foreign policy doctrine of neutrality (the political consensus surrounding it, its almost religious status, its historical persistence), when designing her theoretical perspective. – The heuristic "a-ha"-experience after an observation of this type may make us alert of possible short-comings of the perspective vis-à-vis for instance an American context (the efforts of a new presidential administration to dissociate itself from important elements of a previous doctrine (for instance Carter's stress on human rights as distinct from Kissinger's 'realist' approach)). – Thus, by considering if there is anything "special" about the Swedish origin of the research product, we may become aware of boundary-conditions, which it would otherwise take longer time to detect. However, we should be careful not to commit the genetic fallacy, as previously pointed out: the advice offered is

"only" heuristic. – It may well be as Popper has pointed out:

"... contrary to first impression, we can learn more about production behavior by studying the products themselves, than we can learn about the products (i.e. the theoretical perspective) by studying production behavior (i.e. the causal genesis)" (1972, p. 113)

Can we learn any general lesson for future concern with doctrine-studies from preoccupation with the product's unconscious genesis? The only possible lesson is that Sweden-produced research may be Sweden-inspired, and this we should certainly know in advance. We may learn that we shall "be on our guard" vis-à-vis possible biasing influences, but not *how* to be on our guard. Our lesson is too amorphous to be of any constructive assistance as regards future research-activity. We can never predict, what kind of substantive content and fallacies are likely to arise from a certain genesis.

Another point of possible external influence is the way of applying the theoretical perspective. As a matter of fact, it is only used for predictive purposes, not post-dictive, although only the last-mentioned can provide an empirical test of it. As pointed out by Brodin herself, only "historic" studies with access to confidential government-considerations are adequate as test. – But how argue that a study of a decision in for instance 1914 is relevant for contemporary Swedish foreign- and defence-policy? – This is an example of a "negative" influence on the efforts at theory-building from the environment. But on the positive side, it can be said that the very existence of the interesting diachronic restriction-perspective is due to the environment's need for predictions. And diachronic theoretical perspectives are indeed rare within the discipline.

What can we learn for the future from this type of reflection? Next to nothing. We can learn that there may be "positive" as well as "negative" influences from the environment, but again, this is something we should know in advance. The lesson is too amorphous to give us any constructive assistance.

A third "external" influence is on delimitation of empirical study. Strictly speaking, the subject for study is not the U.S. doctrine as a whole, but those aspects of it pertaining directly to the European arena and the other superpowers (that is,

not the Vietnamese War, the Middle East, etc.) Furthermore, we are dealing exclusively with "high politics". – This demarcation could be "explained" by pointing to the prescriptions for research activity at the Institute (mentioned above), and this is in fact done by the author: the geographic areas mentioned are assumed to have the strongest immediate relevance for Swedish security policy.

A "rational discussion" of demarcation might tell us to cut reality in its "proper parts", i.e. try to get an impression of the U.S.-doctrine in its entirety, and the relative weighting of different geographic areas and different aspects of policy (a more restrictive sampling might compensate for the greater effort needed). Singular aspects (such as security policy) and regions could then be put into perspective vis-à-vis the doctrine as a whole (this argument may serve as an illustration of "middle-range"-transcendence).

How much of this criticism is heuristically inspired by a knowledge of origin? Not much, I think. We know in advance that demarcation of subject is an important matter, and this is so for all kinds of products, irrespective of their specific origin. We should be no less "on our guard", when there are no discernible extra-scientific interests at stake.

Knowledge of origin may be an "excuse" as regards the particular case, we are dealing with (if there really is something to excuse), but again, our lesson for the future is too amorphous to be constructive: we may learn (if we do not know in advance) that research organizations and foundations are likely to favour demarcations of subject which are in their own interest. We should know this in advance.

Whether to go on in the future with the indicated theoretical perspective, and how it may be modified, can only be adequately decided on the basis of a descriptive mapping of its content and a subsequent criticism. This may be heuristically inspired by a knowledge of its genesis, or it may not. – Has Brodin managed to carry out the long-term predictions (or post-dictions) across regime-shifts, which are inherent in her ambitions? If not, what can be the reasons for this? Can we become aware of new boundary-conditions for the perspective? – Are there theoretical or epistemological assumptions, which are *logically* presupposed by the perspective, which have not been stated? Does the ambition really – as Brodin herself suggests – require support from a

theory of doctrine-change? If so, we may consider, whether such a theory is a realistic ambition, empirically and epistemologically. The theoretical perspective may be said to be a combination of a "rational-actor"-assumption (decision-makers are supposed to make considerations of utility in the light of the existing doctrine (among other things)), and a role-assumption (the doctrine is treated as belonging to the state in question, not one or the other person, government or regime). What can we learn from the "great debates" concerning these assumptions, which have been carried out, partly in relation to the field of international politics in particular, partly on a more general level, relevant for all the social sciences? This kind of problem-oriented transcendence may be a complement to the immanent discussion delineated above.

The object of this final section has been to illustrate the conclusions in the previous sections, not to discuss Brodin's theoretical perspective. I hope, the short space available has not done too much injustice to it.

Notes

- 1 The corresponding English term "theory of science" has never won acceptance (apart from the "Department of Theory of Science" at the University of Göteborg).
- 2 Evidently, this mapping requires a meta-language, i.e. a language in which we can describe the language of the discipline, we are dealing with. – There is no less terminological confusion in the meta-language of social science than in the language itself; for instance, think of the several meanings of terms like "paradigm", "function" or "law".
- 3 I.e. "... une analyse systématique des produits de(s) ... disciplines (sociales)", a mapping of the "positively" given products. (Boudon 1970, p.249) A disadvantage of the term is its unpleasant flavour of positivism.
- 4 In the article mentioned, I have argued in favour of this set of categories as an instrument for description and prescription concerning explanations in international politics. – As regards the prescriptive aspect, see next section.
- 5 Evidently, we cannot expect that every author has made explicit his theoretical or epistemological assumptions. If not, we can get them from the "credo" of the tradition, to which he claims adherence (be it behavioralism, post-behavioralism, "Verstehende Soziologie" or a version of Marxism). There can also be lower-level assumptions, which are not stated, for instance belonging to one or the other "approach" within behavioralism.

- 6 The importance of this factor is relative to the state of weapontechnology, it should be added.
- 7 The argument in Eckstein (1975) against the comparativist "ideology" among certain political scientists may serve as an example of an attempt at direction of future research on the basis – among other things – of a convergence among philosophers of science concerning the "inductive fallacy". It is not at stake here, whether the argument is entirely fair in all its aspects.
- 8 I have not until recently been aware of the attack by Lane (1977) on Myrdal's theory of value-premises. Lane is dealing with Myrdal's production in its entirety, and the argument is more rigorously presented than is the case here. However, his central point corresponds in its essence to what is being said in what follows.
- 9 It should be pointed out that in some interpretations, Mannheim's position is said to imply a universal relativism (thereby undermining itself (the argument of reflexivity above)); in other interpretations, it is seen as "platform"-based (the "freischwebende Intelligenz" being the platform) (see Coser 1968). Adorno (1969) criticized the "Vulgärelativismus" of Mannheim and other sociologists of knowledge in the following manner:

"Während die Wissenssoziologie, welche den Unterschied von richtigem und falschem Bewusstsein aufweicht, sich gebärdet, als wäre sie Fortschritt im Sinn von wissenschaftlicher Objektivität, ist sie durch jene Aufweichung hinter den bei Marx durchaus verstandenen Begriff von Wissenschaft zurückgefallen." (p. 137)

As should appear, Adorno's own platform is sought justified in Marx-inspired sociology. It is the basis of the so-called "critique of ideology".

- 10 The term "prejudices" is in fact an inconvenient label in a Popperian context, as they are not seen as something evil which we should try to eliminate by a conscious effort (neither could we, if we tried):

"Wir können dem Wissenschaftler nicht seine Parteilichkeit rauben, ohne ihm auch seine Menschlichkeit zu rauben. Ganz, ähnlich können wir nicht seine Wertungen verbieten oder zerstören, ohne ihn als Menschen und als Wissenschaftler zu zerstören. Unsere Motive und unsere rein wissenschaftlichen Ideale, wie das Ideal der reinen Wahrheitssuche, sind zutiefst in ausserwissenschaftlichen und zum Teil religiösen Wertungen verankert. Der objektive und der wertfreie Wissenschaftler ist nicht der ideale Wissenschaftler. Ohne Leidenschaften geht es nicht, und schon gar nicht in der reinen Wissenschaft." (Popper, 1969a, p. 114)
- 11 A more recent Popperian critique of the idea of causal transcendence can be found in "Die Logik der Sozialwissenschaften" (1969a), in Adorno (1969); in particular pp. 109–12.

- ¹² Adorno (1969) is – in fact – referring to Bacon as regards the idea of "die objektive . . . (in der Analyse der Gesellschaftsstruktur ausweisbare) Determination falschen Bewusstseins" (p. 137). In Albert (1969), Adorno's justification of his own platform is criticized:

"Es is interessant, dass der Dialektiker hier zum eigentlichen "Positivisten" wird, indem er meint, er könne Probleme der Forschungslogik dadurch beseitigen, dass er auf faktische soziale Gegebenheiten verweist." (p. 216).

- ¹³ See also the subsequent discussion between Falkemark and the present author (Falkemark 1979).

References

- Adorno, Th. W., "Zur Logik der Sozialwissenschaften", Adorno, Th. W. (Hgb.), *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*, Berlin 1969.
- Albert, Hans, "Der Mythos der totalen Vernunft", in Adorno, Th. W. (Hgb.), *op. cit.*
- Bacon, Francis, *The Advancement of Learning*, (ed. G. W. Kitchin), 1958 (1605).
- Berndtson, Erkki, "Political Science in the Era of Post-Behavioralism. The Need for Self-reflection", *Scandinavian Political Studies, Yearbook 1975*, vol. 10.
- Boudon, Raymond, "Notes sur la notion de théorie dans les sciences sociales", *Archives européennes de sociologie*, tome XI 1970, 2.
- Brodin, Katarina, *Studiet av utrikespolitiska doktriner*, Stockholm 1977 (English summary).
- Coser, Lewis A., "Sociology of Knowledge", *Encyclopedia of the Social Sciences* (ed. D.L. Sills), vol. 8, New York 1968.
- Eckstein, Harry, "Case Study and Theory in Political Science", pp. 79–137 in Greenstein, Polsby (eds.), *Handbook of Political Science*, vol. 7 ("Strategies of Inquiry"), Massachusetts 1975.
- Falkemark, Gunnar, "Maktstudium och värdering", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1978:4.
- Falkemark, Gunnar; Mouritzen, Hans A., "Maktstudium och värdering", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1979:2.
- Goldmann, Kjell, *International Norms and War Between States*, Stockholm 1971.
- Grue-Sørensen, Knud, *Studier over refleksivitet. – En filosofisk afhandling*, København 1950. (English summary: "Studies in Reflexivity – A Philosophical Investigation").
- Lane, Jan-Erik, "Om Gunnar Myrdals värdeprenmissteori", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1977:1.
- Lécuyer, Bernard-Pierre, "Bilan et perspectives de la sociologie de la science dans les pays occidentaux", *Archives européennes de sociologie*, tome XIX 1978, 2.
- Mouritzen, Hans A., Review of Brodin (*op. cit.*), *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1980:2 (1980 a).
- Mouritzen, Hans A., "Selecting Explanatory Level in International Politics. – Evaluating a Set of Criteria", *Cooperation & Conflict* 1980:3 (1980 b).
- Mouritzen, Hans A., "Prediction on the Basis of Official Doctrines", *Cooperation & Conflict* 1981:1.
- Myrdal, Gunnar, *Objectivity in Social Research*, New York 1969.
- Popper, Karl R., "Die Logik der Sozialwissenschaften", Adorno, Th. W. (Hgb.), *op. cit.* (1969a).
- Popper, Karl R., *The Open Society and its Enemies*, London 1969 (first published 1945), vol. 2 (1969b).
- Popper, Karl R., "Reason or Revolution?", *Archives européennes de sociologie*, tome XI 1970, 2.
- Popper, Karl R., "Epistemology Without a Knowing Subject", Popper, Karl R., *Objective Knowledge*, Oxford 1972.
- Scandinavian Political Studies, Yearbook 1977*, vol. 12.
- Sjöblom, Gunnar, Review of Goldmann, *op. cit.*, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1971:3.
- Sjöblom, Gunnar, "The Cumulation Problem in Political Science, An Essay on Research Strategies", *European Journal of Political Research* 5, 1977.
- Stark, Werner, "The Sociology of Knowledge", *The Encyclopedia of Philosophy*, (ed.) P. Edwards, vol. 7, New York 1967.

Realism, moralism och neutralitetspolitik: Östen Undén som anonym ledarskribent

AV BARRY HOLMSTRÖM

I Tage Erlanders memoarer påpekas det i förbigående att utrikesminister Undén under sin statsrådstid medarbetade som anonym ledarskribent i Morgon-Tidningen. Erlander ler förnöjsamt när han erinrar sig sin utrikesministers slagfärdighet som polemiker.¹ Det gör han rätt i; Undéns ledarstick är mästerliga prov på effektiv debattkonst. Den kritiske allvarsmannen frågar sig emellertid om det kan anses tillbörligt ur demokratisk och pressetisk synpunkt att en tidnings ledarsida snarare är ett forum för än en kritisk övervakare av de maktavande. Verksamheten torde vara rätt unik i svensk politik, i vart fall i modern tid. Men Undén hade sporadiskt utnyttjat pressidorna under sin tid som minister även tidigare. Som statsråd i Edén-Brantings ministär skrev han en uppmärksamman anonym artikel som först efter en tid sattes i samband med konsulten Undén.² En handfull anonyma har också visat sig härröra från Undén under hans tid som utrikesminister i Sänders regering och konsult i Per Albin Hanssons första ministär.

Jag skall emellertid inte vidare diskutera det pressetiska problemet. Jag tänker helt ägna mig åt artiklarnas innehåll och närmare bestämt deras utrikespolitiska innehåll. Hur utnyttjade Undén sin unika position, hur och mot vem argumenterade han? Vad avslöjar artiklarna om Undén själv, hans ideologi i allmänhet och hans syn på utrikespolitik i synnerhet?

I slutet av juli 1945 tillträdde Östen Undén som utrikesminister i den socialdemokratiska regering som avlöste krigstidens samlingsregering. Denna befattning kom han sedan att inneha i sju ton år. Under hela denna tid, fram till Morgon-Tidningens nedläggning i oktober 1958, skrev Undén omkring hundra ledare och ledarstick i det socialdemokratiska huvudorganet.³ Alla infördes anonymt. Detta behöver i och för sig inte ses om

ett sätt att speciellt skydda utrikesministerns identitet. Under de första efterkrigsåren, då tidningen signerade sina huvudledare, placerades dock Undéns inlägg regelmässigt som underledare, vilka inte bar signatur. Men när tidningen under något av femtiotalets första år helt slopade författaravgivelse, började Undéns alster även att placeras som förstaledare.

Morgon-Tidningen benämndes allmänt "regeringsorganet" av sina motståndare i debatten. Bakom denna beteckning låg knappast någon misstanke att regeringsmedlemmar själva förde pennan på tidningens ledarsida; det var sannolikt endast tidningens karaktär av huvudorgan, dess allmänna följsamhet mot regeringen och snarhet att försvara dess förslag som avsågs.⁴ Undéns sätt att uttrycka sig bidrog vidare till att avleda eventuella misstankar. Han skrev konsekvent "hr Undén" eller "utrikesministern" om sig själv och uttalade ibland sin "överraskning" över utrikesministerns avslöjanden. Han drog sig inte heller för att referera ytterst smickrande omdömen om den egna personen.

Om vi beaktar den långa tidsperioden är antalet osignerade inlägg inte uppseendeväckande stort. I genomsnitt inskränkte sig Undéns insats till omkring sju ledare årligen. Redan av detta faktum kan vi sluta oss till att han knappast via sitt medarbetarskap kan ha haft möjlighet att sätta sin personliga prägel ens på tidningens utrikespolitiska hållning. Detta understryks, som vi strax skall se, av karaktären på flertalet artiklar. Ledarnas ojämna fördelning över tiden ger emellertid en antydning om att han vid vissa tidpunkter och i vissa frågor kan ha varit mera tongivande än vad genomsnittstalet anger. Det politiskt laddade året 1948 skrev han sålunda aderton ledare, och det - vad utrikespolitiken beträffar - föga mindre turbulenta året därpå gjorde han dussintalet inlägg. Åren 1954-1955 skrev han också fler ledare än

genomsnittstalet, då främst i inrikespolitiska frågor.⁵

Förenklat kan Undén som ledarskribent sägas ha uppträtt i tre roller: utrikesministerns, vetenskapsmannens och partimannens. Härmed menas givetvis inte att ledarna i de förstnämnda kategorierna skulle vara opåverkade av hans ideologiska grundsyn eller partipolitiska bindning. Indelningen avser endast att belysa det förhållandet att han förutom bevakningen av sina två "fackområden" någon gång även analyserade det parlamentariska läget i anslutning till något val, diskuterade rättopolitik, ATP o s v. Ibland föranledes artiklarna sannolikt av att han – med något av svensk politikens grand old man över sig – hade personliga erfarenheter och kunskaper, väl lämpade att begagnas för att avslöja bristande åsiktsöverensstämmelse mellan dagens opposition och någon i vederbörlig ordning kanoniserad anfader från sekelskiftet, en S A Hedin, Staaff eller von Zweigbergk. Kunskaperna från den vetenskapliga banan – Undén var professor i juridik – utnyttjade han i ett smärre antal ledare om folkomröstningsinstitutet, lagprövningsrätten och frågan om samhällsringripanden i vissa typer av arbetskonflikter. Ett och annat infall som inte låter sig inpassas i dessa kategorier lät han också undslippa sig.⁶

Det helt övervägande antalet inlägg rörde emellertid utrikesministerns ämbetsområde. Undén deltog med andra ord i debatten om de egna åtgärderna utan att det avslöjades vem som förde pennan. Ledarna var till största delen polemiker i speciella frågor och inte i första hand utläggningar av principiell eller programmatisk karaktär. Dagsaktualiteterna dominerade. Av efterkrigstidens utrikespolitiska stridsfrågor finns flertalet med: baltutlämningen, det ryska handelsavtalet, det nordiska försvarsförbundsprojektet och Atlantpaksdebatten, Tyskland- och Koreafrågorna, Catalinaaffären och atomvapendebatten. Men dessa saker diskuterades sällan i sig utan aktualiserades i form av svar på motståndarnas kritik mot regeringens agerande. Försvarsattityden är genomgående.

Den röda tråden utgjordes emellertid av ett konsekvent förespråkande av en principiell inställning till utrikespolitik, som givits beteckningen "realism",⁷ och av den speciella neutralitetspolitiska doktrin som i så utomordentligt hög grad bär Undéns signum. Med ironi, bitskhet och stundom raljant burleskeri som många inte skulle ha trott Undén vara mäktig – av sina motståndare utmåldes han som torr, reserverad, "grå"⁸ – angrep

han sina opponenter med vapen fullt i klass med dem som brukades mot honom. Logisk skärpa i argumentationen, förenad med elaka inpassade att få motståndarna att framstå som vildhjärnor, var hans polemiska kännetecken. Härutinnan påminde han om sin främste opponent, Herbert Tingsten.

Kritiken mot utrikespolitiken under Undéns tid kan sägas ha varit av tre slag. En linje var att Sverige inte borde föra neutralitetspolitik. Denna normativa ståndpunkt förfäktades av alliansanhängarna med Dagens Nyheter och Handelstidningen i spetsen. En annan linje var att den politik som faktiskt fördes i åtskilliga fall var ett brott mot vad som skulle förstås med neutralitetspolitik. Det var kommunisternas linje. En tredje kritik gick ut på att den faktiska politiken visserligen var förenlig med vad som skulle förstås med neutralitetspolitik men att politiken ofta var klandervärd beroende på att den neutralitetspolitiska doktrinen tolkades alltför snävt. Det var högerens och folkpartiets linje.

Undéns polemik i Morgon-Tidningen rörde till allra största delen den förstnämnda gruppen, alliansanhängarna. Partierna och partiledarna gavs härigenom biroller i jämförelse med den Mefistofeles som Undén med frenetisk iver bekämpade: moralisten och Atlantpaksanhängaren Herbert Tingsten i Dagens Nyheter. I mer än en tredjedel av artiklarna var udden riktad direkt mot Dagens Nyheter – eller "hr Tingsten" som Undén med förkärlek skrev. I ett tjugotal ledare gisslades dessutom ett antal tidningar och personer med liknande grundinställning: Handelstidningen, Expressen, Sven Wedén, Bo Enander etc. Till och med Svenska Morgonbladet fick vid ett par tillfällen en snärt, då närmast för ohemult moraliserande; tidningen var ju eljest en av neutralitetspolitikens trognaste försvarare i de liberala lederna.

Den principiellt sett mest intressanta artikeln, om vi ser till det direkta föremålet för angreppet, var emellertid ett inlägg i Tiden år 1949. I detta fall var sannolikt anonymiteten av betydande vikt. Den som kritiserades var nämligen överbefälhavaren Helge Jung och frågan gällde militära befattningshavares frihet att offentligt propagera för en annan säkerhetspolitik än den regeringen förde.⁹ Vaksamhet mot vad han uppfattade som militärt politiserande visade Undén även vid ett annat tillfälle.¹⁰ I båda dessa fall ansågs de militära utläggningarna kunna tolkas i Atlantpaktssympa-

tiserande riktning, och Undén förehöll krigsmännen att låta regeringen sköta politiken.

Om man beaktar debattsituationen var Undéns frontställning tämligen naturlig. Eftersom partierna alla förklarade sig stödja den principiella utformningen av regeringens utrikespolitik, kunde de nyanser som tidvis och i speciella frågor utkristalliserade sig med fördel behandlas i offentliga anföranden och i riksdagen. Allianshångarna var emellertid, trots deras i mandat räknat svaga ställning, ett irritationsmoment. Dels harmonierade "gruppen" inte med det gängse politiska mönstret, dels kunde deras argumentation tänkas påräkna sympati i breda lager. Deras specifika säkerhetspolitiska rekommendation kunde ju med fördel kombineras med allmänt omfattade tankar om västmakterna som frihetens och demokratins garantier, vilket med en glidning i tankegången kunde resultera i att neutralitetspolitiken stämplades som snöd intressepolitik och svek mot idealen. Risken för en opinionssvängning kunde uppfattas som betydande på grund av den energiska kampanj som flera av de största och mest ansedda tidningarna förde med utnyttjande av all den intellektuella och polemiska kraft som skribenter av Tingstens, Knut Peterssons och Ivar Harries klass kunde utveckla.

Denna fördelning vad gäller det direkta målet för Undéns kritik bidrar till att ge hans inlägg en både kvantitativ och innehållsmässig slagsida åt det västmaktskritiska hållet.¹¹ Men bortsett från detta får man det bestämda intrycket att Undén hade en mera skeptisk inställning till framför allt amerikansk politik än vad som var vanligt vid denna tid. Det visar sig inte minst i hans allmänna antipati mot allsköns moraliserande, något som gärna förknippades med amerikansk politisk stil. Men det kommer också till synes i flera konkreta fall, t ex i fråga om Tysklandsproblemet, erkännandepolitiken och handelspolitiken.

Under rubriken "Moralens väktare vid Tegelbacken" inledde Undén en polemik med Dagens Nyheter som angav tonen för det mesta som han senare publicerade i anonym form. Ämnet var moralens plats i det utrikespolitiska handlandet. Utrikesministern hade i DN beskrivits som okänslig eller likgiltig för de ideologiska motsättningarna mellan öst och väst. Som exempel nämnde tidningen en passus i ett tal där Undén påstods ha ställt sig lika reserverad mot det demokratiska Förenta Staterna som mot det diktatoriska Sovjetunionen.¹³ Men enligt Undéns mening hade

DN trots det högstämnda moraliserandet inte hållit sig för god att göra en tendentiös beskrivning av uttalandet för att sedan avsluta med en felaktig konklusion. Utrikesministern hade nämligen uttryckt sig sålunda: "Vad det socialdemokratiska partiet beträffar är redan det faktum att socialdemokratin ur allmänpolitiska synpunkter står främmande för både borgerlig storkapitalism och för kommunism tillräckligt skäl mot att låta utrikespolitiska förbindelser få sin karaktär av den ekonomiska och politiska regim som råder i andra länder."¹³

Vari förvanskningen låg påpekades inte direkt; Undén utgick ifrån att citatet talade för sig självt. Men uppenbarligen var det två slags invändningar han ville göra. Undén ansåg sig förmodligen – och med rätta – inte alls ha värderat stater. Han hade uttryckt sitt och partiets främlingskap för två typer av samhällssystem. Därtill kom att han inte vare sig likställt eller rangordnat dessa system – långt mindre staterna USA och Sovjet. Vad han däremot gjort och som kan ses som uttryck för hans principiella syn på utrikespolitik var att avvisa tanken att Sveriges officiella förbindelser borde variera med den moraliska eller ideologiska värderingen av andra staters regimer.

Det omstridda citatet hade i alla fall andats ovilja att acceptera den sedvanliga tvådelning som kännetecknade det kalla krigets vokabulär. Detta avspeglas även i ett senare replikskifte med Dagens Nyheter angående uttrycket "den fria världen". Utrikesministern hade i ett offentligt anförande talat om den "så kallade" fria världen, vilket väckt DN:s indignation. I sin replik i Morgon-Tidningen anmärkte Undén att väl även Tingsten borde vara angelägen om ett klargörande, så att exempelvis inte USA och Spanien, eller Storbritannien och Egypten, utan nyanser betraktades som "likvärdiga frihetens stamorter". Den schablonartade användningen av uttrycket som liktydigt med "den icke-kommunistiska världen" exemplifierade Undén med en kommuniké, där USA:s utrikesminister Dulles och den spanska regeringen tillsammans förklarades ha diskuterat "de fria nationernas fred och säkerhet". "Spanien hör alltså till den fria världen enligt den amerikanske utrikesministerns språkbruk. Snart får vi kanske se också DN skriva 'den s k fria världen' för att i likhet med hr Undén göra en hövisk erinran om att vissa däri ingående stater ännu inte nått det frihetens stadium som uttrycket antyder."¹⁴

De diplomatiska förbindelserna skulle alltså

upprätthållas oavsett vilken åsikt Sverige hyste om olika regimers moraliska halt. Samma inställning präglade Undéns syn på Sveriges erkännandepolitik. Frågan aktualiserades i den ofta återkommande debatten om de baltiska staternas öde. Utrikesminister Dulles' syn på de baltiska staternas formella status hade applåderats av DN och Handelstidningen, noterade Undén, och mot bakgrund av Dulles' "modiga ståndpunkt utmålas den svenska regeringen som feg och omoralisk". Den amerikanske utrikesministern hade hävdade att USA:s fortsatta vägran att acceptera erövringen av Balticum kunde synas orealistisk men att det här gällde att värna en omistlig princip. Denna tolkades av Undén som att en "orättfärdig erövring" inte borde erkännas. Sverige hade tydligen genom att godta den sovjetiska annekteringen tummat på moralens bud.¹⁵

Till detta ville Undén först göra det sakliga påpekandet att det var samlingsregeringen som erkänt den sovjetiska erövringen, och "samlingsregeringen leddes nog inte av någon önskan att i erkännandet lägga in ett moraliskt bedömande av läget och dess orsaker". För egen del ansåg han det oegentligt och principiellt felaktigt att låta sådana omdömen påverka besluten i erkännandefrågor. "Erkännandet betyder helt enkelt att man räknade med det nya läget som stabiliserat". Så uppfattades saken allmänt även om praxis inte var helt entydig. USA hade t ex i vissa fall tillämpat en annan princip. Men denna kunde varken betecknas som särdeles modig eller hedervärd. Snarast var det fråga om "fiktionspolitik", ett uttryck för att man inte ville erkänna obehagliga fakta. Och detta fick till konsekvens att man i det aktuella fallet ingav balterna förhoppningar om frigörelse som man inte var beredd att infria. Vilken hög moral låg i ett sådant förhållningssätt? undrade Undén. Han tillade att USA visligen hade underlåtit att konsekvent föra en erkännandepolitik grundad på en rättfärdighetsnorm som den i Balticumfallet. Ty följden skulle ha blivit kaos i de internationella förbindelserna.¹⁶

Erkännandepolitiken skulle alltså vara realistisk, illusionslös, faktaaccepterande. Den skulle ej bedömas moraliskt. Men denna hållning är uppenbarligen inte heller problemfri. Även om man inte lägger moraliska synpunkter på erkännandet kan man ju anlägga faktiska sådana, vilket Undén måste ha varit öppen för. Det kan sålunda hävdas att man genom erkännandet skapar ett faktum som får till konsekvens att erövringar i

framtiden kan förväntas bli accepterade på analogt sätt. Erkännandehandlingen blir ett bidrag till normeringen av satsen att erövringar kommer att accepteras bara de lyckas. Mot denna konsekvens ställer Undén konsekvenserna för de internationella förbindelserna. Han har med andra ord gjort ett val mellan – får man förmoda – två icke önskvärda konsekvenser, ett val som givetvis sker på grundval av en värdering om ock inte nödvändigtvis på en moralisk sådan. Omsorgen om det diplomatiska förhandlings- och informationssystemet har givits företräde framför önskan att hävda rättfärdighetsprinciper.

Ett decennium tidigare hade Undén själv i en recension framfört liknande invändningar mot en "faktaaccepterande" erkännandepolitik. Då hade han förfäktat tesen att USA:s icke-erkännande av Japans annekteringen av Manchuriet hade faktiska konsekvenser och inte skulle ses som enbart en tom gest. "Förf. tycks alltför mycket ignorera det faktum att ett erkännande av det nya läget oftast i och för sig är ett led i stabiliseringsprocessen och alltså kan betyda en medverkan i undanträngandet av den tidigare makthavaren."¹⁷ Här betonade alltså Undén möjligheten av att det juridiska erkännandet användes som politiskt vapen för att undanröja, eller åtminstone inte underlätta, fortvaron av ett som orättfärdigt upplevt förhållande. Frånsett denna eftergift åt moralen var han dock även i detta fall benägen att framhäva effektivitetsaspekten; fanns inget hopp om framgång var framhärdat endast spel för galleriet.

En ideologiskt och moraliskt färgad utrikespolitik hade uppenbarligen inte Östen Undéns välsignelse. Men någon vägledande princip borde väl även ligga till grund för det utrikespolitiska handlandet? Det positiva alternativet antyds i en huvudledare om amerikansk utrikespolitik. Även denna gång var den direkta anledningen till inlägget ett yttrande av John Foster Dulles. Men värderingen av det sagda var nu en annan än tidigare. Den nyutnämnde amerikanske utrikesministern hade i sitt programtal sökt nyansera och tona ned de spekulationer om "befrielse" av östblocksländerna som vissa yttranden i presidentvalkampanjen givit upphov till. Dulles tog i sitt anförande avstånd från preventivkrigstanken. Men vad hade då menats med talet om befrielse? Jo, det gällde att underhålla och befästa de undertryckta folkens känsla för frihet och oberoende. USA:s uppgift var, hävdade Dulles till Undéns oförställda överraskning, "att tjäna vårt eget upplysta intresse genom att visa vad vi själva kan

uträtta, visa genom vårt exempel hur värdefull friheten är".¹⁸

Undén hade väntat sig att Dulles som den fromt kristne han var skulle hemfalla åt moraliserande av sedvanligt slag. "I stället överraskar han med att öppet och kraftigt hävda 'det upplysta egenintresset' såsom ledstjärna för sin politik. . . Det är inte omöjligt att den upplysta egenintressen är en bättre ledstjärna än allsköns moraliska och självtröstande paroller".¹⁹ Här visar Undén sympati för en central tes i vad som brukar betecknas som en realistisk utrikespolitisk filosofi: egenintresset, ofta benämnd det nationella intresset, sätts som riktmarke för handlandet, medan moralprinciper som primär vägledning betraktas med skepsis. Hävdandet av moralnormer tänkes uppenbarligen endast böra ske instrumentellt, nämligen om det gynnar egenintresset.

Undéns "generallinje" var sålunda att hävda den nationella egoismens primat i utrikespolitiska sammanhang. Den kombinerades emellertid med en tankegång som var ägnad att mildra intrycket, att man här hyllade en norm som i ringa eller ingen grad stod i överensstämmelse med vad som vanligen menades med ett gott handlingssätt. Tankegången kan lämpligen kallas "exemplarargumentet" och gick i korthet ut på att Sverige genom inrikespolitiska reformer och framsteg skulle bevisa det svenska styrelseskickets överlägsenhet över andra modeller. Bristen på självuppföring i utrikespolitiska sammanhang skulle på detta sätt kompenseras eller åtminstone kunna fördras genom att "det svenska exemplet" – som uppenbarligen och naturligen betraktades som relativt högklassigt i etiskt avseende – skulle spridas och leda till goda verkningar i andra stater.

Argumentet framfördes första gången i utrikesdebatten våren 1950 och ledde till starkt kritiska kommentarer från främst höger- och folkpartisympatisörer. Undén bemötte kritiken både i riksdagen och i signerade och anonyma inlägg i pressen.²⁰ Som vanligt var det Dagens Nyheters synpunkter han uppmärksammade på MT:s ledarsida, denna gång i form av en satir över förmenta ståndpunktsändringar och därtill hörande psykosomatiska besvär hos "hr Tingsten". Artikelns utmynnade i förhoppningen att professorns hälsa inte tog skada av de häftiga kastningarna utan att han "härdats genom sin ungdoms övningar i konsten att uppträda som advocatus diaboli och i snabb följd förfäktat diametralt motsatta meningar".²¹ Den slutgiltiga polemiska triumfen tyckte sig Undén inkassera ett par år senare. Efter 1953

års utrikesdebatt förklarade sig nämligen DN endast kunna känna tillfredsställelse över att 1950 års blamanta tänkande inte upprepats. Strax dessförinnan hade emellertid Dulles' ovan citerade²² programtal hållits, där en variant av "exemplarargumentet" framfördes. Undén försatt inte tillfället att erinra Tingsten om att dennes kritik i själva verket träffade vännen John F Dulles.²³ Några argument i sak framfördes inte i anonymerna; de var snarast ägnade som effektiva slagord för att vinna opinionen.

I den intensiva Atlantpaktiskussionen kom Undéns allmänna utrikespolitiska attityd att intimt sammankopplas med hans konkreta utrikespolitiska handlingsrekommendation: alliansfriheten och neutralitetspolitiken.

Den 25 januari 1948, ett par dagar efter det att Storbritanniens utrikesminister Bevin i ett tal annonserat vad som skulle komma att utvecklas till Atlantpakten, bekantgjorde Dagens Nyheter att tidningen fann det vara hög tid att ompröva den svenska neutralitetspolitiken. Marshallsamarbetet var inte tillräckligt. En politisk samverkan med västmakterna "i någon form" måste till, och ett villkor för att en sådan samverkan skulle bli effektiv förklarades vara att USA deltog.²⁴ Dagen därpå replikerade Undén i Morgon-Tidningen. Tonen var raljant och argumenteringen personcentrerad. "När temperaturen i den politiska atmosfären stiger blir hr Tingsten alltid het i huvudet. . . Han bokstavligen snurrar runt av iver. Efter två dagars begrundande och innan han ens fått de utförliga engelska referaten /av Bevins tal/ i händerna är han färdig med den svenska utrikespolitiken. Den skall resolut läggas om." De argument som DN de senaste månaderna framfört mot blockanslutning har plötsligt förlorat all giltighet, noterade Undén, och den tidigare förordade politiken betecknas nu som både farlig och omoralisk.²⁵ Några saksäl mot en omprövning, förutom det att alternativet ännu var höljt i dunkel, framförde han inte.

I debatten om västallians, skandinaviskt försvarsförbund eller alliansfrihet ägnade Undén stor möda åt att bestrida, att Sverige utgjorde en neutralitetspolitisk öken i ett eljest västmaktsvänligt Skandinavien, d v s Sveriges neutrala position sades vara given, men Norges och Danmarks val av alliansalternativet förklarades inte vara det.²⁶ När sålunda en flitig norsk missionär för blockanslutning, professor Keilhau, i en DN-artikel påstod att Norge självfallet skulle välja blockanslut-

ning, ifrågasatte Undén både verklighetsbeskrivningen och klokskapen i en sådan politik. Det var ju endast de borgerliga partierna i Norge som förespråkade en västmaktsanslutning och detta hade de börjat med först för några månader sedan. Tidigare sades norrmännen snarast ha varit eniga om att inte ansluta sig till något militärpolitiskt block. Keilhaus påståenden att man i Norge varken trodde på eller tyckte om neutralitetspolitik och att man i själva verket varit för samverkan med väst alltsedan 1941, saknade enligt Undén stöd i den faktiskt förda politiken. Förklaringen till borgerlighetens ståndpunktsändring fann han vara en annan: den antikommunistiska inställningen. "Denna anses kräva också en antirysk utrikespolitik". Konsekvensen av en samverkan skulle emellertid bli att amerikanska baser upprättades i Norge redan i fredstid, då ju ingendera parten var betjänt av enbart pappersgarantier.²⁷ Härav följde att Norge även i fredstid bleve ett utsatt område och att det förlorade sin rörelsefrihet. "Skulle det inte kännas en smula besvärande – för att välja ett mildt ord – att omfamnas av Förenta Staterna på detta sätt. Det svenska folket har uppriktigt sagt ingen längtan att följa en dylik politik."²⁸ Här möter vi åter några huvudteman i Undéns anonmymer: skepsis mot en utrikespolitik med ideologiska eller moraliska övertoner, och en markerad och föga tidstypisk misstänksamhet mot det ökande amerikanska inflytandet.

Även under de pågående försvarsförbundsförhandlingarna sökte Undén i flera inlägg motverka tendensen att betrakta Norges och Danmarks val som på förhand givet. I maj 1948 rådde han Expressen att begrunda ett tal av statsminister Gerhardsen där denne sagt att Norge skulle "ta sikte på å holde landet vårt utefor et eventuelt oppgjør mellom stormaktene" och att man därför borde samarbeta intimt med grannar som hade samma syfte. Alliansanhängarna i Sverige befanns anfäktade av önsketänkande angående Norge, och norska och danska skribenter förklarades blåsa upp skillnaderna genom att i förklenande ordalag diskutera neutralitetsalternativet. När exempelvis den danska tidningen Kristeligt Dagblad uppmanade sin regering att tillsammans med Norge göra en ansträngning för att få Sverige att acceptera västorienteringen, anmärkte Undén att tidningens ståndpunkt i blockfrågan inte var den danska regeringens. Detsamma upprepade han i ett ledarstick, där sovjetiska nyhetsbyråer sades ha förvanskat den danska positionen genom påståendet

att ett danskt förslag om västblocksanslutning skulle presenteras för de båda andra staterna. Danmarks regering försäkrades följa den av folketinget fastlagda kursen att inte medverka i blockbildningar. Ännu efter Karlstadsförhandlingarna, ett par veckor före det slutliga sammanbrottet, värdade sig Undén mot DN:s anklagelser för "strutsopolitik". De skandinaviska grannarna hade inte bestämt sig, hävdade han, ty först nu hade länderna fått ett fullgott beslutsunderlag från den militära expertisen.²⁹

Efterhand som det stod alltmer klart att åtminstone Norge skulle välja den amerikanska "omfamningen" blev Undéns ledare mindre kritiska mot en sådan utveckling. Han sade sig ha förståelse för ett eventuellt beslut i den riktningen och förklarade sig inte vilja uttala några förkastelsesdomar över grannarna vilket beslutet än blev³⁰ – ett uttalande väl i linje med hans antimoralistiska inställning.

Någon egentlig realdiskussion om för- och nackdelar med respektive linje i blockanslutningsfrågan förde inte Undén i sina ofta korta repliker. Endast i allmänna ordalag uttalades att ett Skandinavien anslutet till Atlantpakten inte främjade freden; neutralitetspolitiken tänktes däremot vara i både Skandinavien och "den allmänna fredens", dvs andra nationers, intresse. Närmast tänkte han sig väl att konfliktytan mellan blocken skulle minska genom ett neutralt Skandinavien och att detta skulle verka fredsfrämjande i stort. För Sveriges del var hans huvudtes att vi genom att stå neutrala i alla fall inte omedelbart drogs in i ett krig mellan blocken. Ledarutrymmet utnyttjade han i stället främst åt att angripa de attityder som alliansanhängarna avslöjade genom sina karakteristiker av och etiketter på de båda huvudalternativen och på de inblandade parterna. Främst vände han sig mot tendensen att betrakta alliansalternativet som moraliskt överlägset neutralitetsalternativ – för Sveriges eller Skandinavien del – och mot utmålandet av det senare som en doktrinär isoleringspolitik.

Isoleringsargumentet returnerade Undén genom en lätt betydelseförskjutningsoperation. Det var en "illvillig misstyndning" att sammankoppla neutralitet och isolationism, ty Sverige önskade normala förbindelser med alla stater. "Vi vägrar låta isolera oss i ett block. Vi vill inte gripas av den frontmentalitet som i alltför hög grad bemäktigat sig folken. Vi suggereras inte av föreställningar att de länder som inte sluter militär-

engagemang med någon stormakt isolerar sig".³¹ Här leker Undén med mångtydigheten i såväl block- som isoleringsbegreppet – isolering mot vem, på vilket område? – och underlåter att närmare analysera vilka konsekvenser för relationerna på andra områden som en militär "isolering" kunde tänkas resultera i.

Anklagelsen för doktrinarism och stelbenthet i utrikespolitiken bemötte Undén i flera anonyma inlägg. Hans trumfkort var att påvisa den radikala ståndpunktsändring som flera av alliansvännerna företagit men som likväl fortfarande satte sin prägel på deras argumentation. Under världskriget hade de varit de mest energiska försvarare av neutraliteten och menat att regeringens politik varit *för lite* "doktrinär". Men den strikthet som då efterlystes hade nu plötsligt blivit inopportun. Vad värre var, det som då ansågs vara höjden av visdom, betecknades nu omväxlande som omöjligt eller omoraliskt. Handelstidningen, den principfasta neutralitetens språkrör under kriget men som nu med "den frälstes heta iver" predikade "allianspolitikens evangelium", meddelade exempelvis, att den politik tidningen velat se förverkligad under kriget endast – och också där med tvekan – kunde tillämpas i himmelriket. Och Expressens politiske redaktör Bo Enander befarade att Sverige skulle återfalla i den "transiteringsneutralitet" som kännetecknade krigstidens opportunistiska politik.³²

Undén sökte reda upp i diskussionen genom att skilja mellan neutralitetens teoretiskt-folkrättsliga innehåll och den praktiska tillämpningen. Det var inte så som vissa kritiker ville göra gällande att det rådde stor teoretisk oklarhet om vad neutralitet innebar. Tvärtom, neutralitet var "ett folkrättsligt begrepp av någorlunda bestämt innehåll", som klargjorde vilka regler en neutral stat förklarade sig skola följa i en krigssituation. Därför borde man inte karakterisera den fredstida svenska politiken med detta begrepp.³³ Det skulle vara en doktrinär och steril användning av begreppet om man lät det omfatta "ett objektiva ställningstagande i varjehand internationella frågor". Begreppet borde med andra ord reserveras för krigstida förhållanden och begränsas till den folkrättsliga betydelsen. Att sedan samlingsregeringen inte lyckades föra en strikt neutral politik under kriget var en helt annan fråga och inte den förmenta begreppsliga oklarhetens fel.

Men när kritikerna krävde besked om vilka eftergifter Sverige i en framtida situation kunde gå med på, ställde de enligt Undéns mening ohe-

mula krav. "Inbillar han /Enander/ sig att man i svenska regeringen eller utrikesnämnden sitter och överlägger om vilka avsteg från neutraliteten ... som skall anses möjliga eller omöjliga?"³⁴ Ja, varför inte? frågar man sig. I princip bör det väl vara av värde att ha funderat även över sådana obekväma frågor, ehuru det i praktiken kan vara ytterst känsligt och – om ansvariga politikerna tankar därvidlag blir bekanta – förödande att så att säga indirekt klargöra att neutraliteten har prut-mån.

I folkpartiets ledning var man inte nöjd med vare sig alliansfrihets- eller neutralitetsbegreppet och lanserade därför ett nytt uttryck: västorienterad alliansfrihet. Denna nydaning föll inte Undén i smaken.³⁵ Under rubriken "Hr Ohlin kommer till klarhet i utrikespolitiken" ironiserar han över den ohlinska ansträngningen att finna en formel som, förutom det uttalade syftet att exakt definiera den faktiskt förda politiken, enligt Undén var avsedd att täcka "alla skilda riktningar inom folkpartiet". Ohlin sades ha tagit avstånd från den i hans mening "isolationistiska neutraliteten" i bondeförbundets tappning men även från vissa undénska uttalanden som påstods ha vållat missförstånd i utlandet. Dessa avståndstaganden utmynnade sedan i det nya uttrycket. Argumentationen föreföll Undén egendomlig och fick honom att misstänka att det i själva verket var folkpartiets politik och inte regeringens Ohlin ville definiera; dessa saker sammanföll tydligen inte. Dispyten gav Undén en sällsynt anledning att med gillande referera till Dagens Nyheters uppfattning. "DN förklarar hänfullt att hr Ohlins sökande efter nyanser verkar ängsligt och ansträngt. Hr Tingsten efterlyser tankegången bakom det nya slagordet." Och en annan folkpartitidning, det starkt neutralitetsorienterade Aftonbladet, sades ha upptäckt orsaken till Ohlins vedermödor. "Tidningen antyder att hr Ohlin lider av en inre oviss-het, alstrad av motsättningen mellan känslor och beräkningar, och därför känner ett behov av att tänka om. Sannerligen, det gamla AB kan hitta ett och annat sanningskorn."³⁶ Trots raljansen kan man dock urskilja en även i andra sammanhang framträdande motvilja mot att dra in den faktiska västorienteringen på en rad områden, främst ekonomi och kultur, i diskussionen kring utrikespolitikens grundvalar.

Den teoretiska innebörden i neutralitetsbegreppet och Sveriges intentioner att handla i överensstämmelse därmed var sålunda en sak, den faktiska

möjligheten att förverkliga syftet i framtida konkreta situationer en annan. Och det verkliga spörsmålet var Undén obenägen att diskutera i den mån det gällde att precisera fall då avsteg från neutraliteten kunde tänkas. Helt kunde han dock inte undvika problemet. En anledning att gå i svaromål fick han då Ny Dag uppmanade MT att uttala sig om den 'landsförrädiska propaganda' som Dagens Nyheter bedrev med sina påståenden, att neutralitetskränkningar från väst inte fick göra oss till Sovjetunionens allierade. Undén inledde med reflexionen att Dagens Nyheters tankegång väl inte heller var främmande för kommunisterna, låt vara med det motsatta angreppsfallet för ögonen. Men Sverige skulle försvara sig mot angrepp oavsett vilken sida som utförde dessa. Någon automatisk allians med den ena stormakten skulle ingalunda bli följden av en kränkning från den andra. "En neutral stat är aldrig skyldig att överge neutraliteten, dess politik är att försvara sig mot smärre och grövre neutralitetskränkningar inom ramen för sina rimliga möjligheter. Därutöver råder handlingsfrihet. Om den neutrala staten finner att dess indragande i kriget är oundvikligt på grund av de krigförandes allt värre övergrepp, väljer den sida efter fri prövning. Men den neutrala staten bygger ju sin politik på att den situationen inte ska behöva inträffa."³⁷

Uttalandet har en air av rimlighet över sig. Det torde vara få som förväntar sig att en småstat i puristisk yra skall gå sin egen undergång till mötes i strid för neutralitetens idé; neutralitet kan rimligen inte vara ett mål i sig, överordnat självständighetsmålet. Men begränsningen av diskussionen till en neutral stats åtgärder när den redan utsatts för övergrepp – t o m från båda sidor – gör att vissa svårigheter undviks. Exemplet behandlar sålunda inte den situation där en krigförande stat kräver vissa ur neutralitetssynpunkt omöjliga förmåner och på så sätt överlåter åt den neutrala staten att i förväg sanktionera kränkningen eller ej. Det formella beslutet kan ju inte fattas genom hänvisning till "rimliga möjligheter" – sådana finns alltid att avvisa krav – utan måste avgöras genom en bedömning av vad som skulle inträffa om begäran inte bifölls. Accepterar den neutrala staten kraven har den i princip själv beslutat om neutralitetskränkningen och detta utan att det kan verifieras att en kränkning skulle ha skett som det stått utom dess möjligheter att förhindra. Om avsteg från neutralitetsreglerna godtas redan på förhandlingsstadiet mot bakgrund av vad som *skulle kunna* inträffa har ett avsevärt steg bort

från neutraliteten gjorts utan att dess nödvändighet för statens existens kan visas. Men sannolikt kan sådana beslut bli lika aktuella som de där en kränkning redan skett och det "endast" gäller att avgöra om man har möjlighet att vidta effektiva åtgärder.

Undén fastslog alltså kategoriskt att Sverige skulle beivra neutralitetskränkningar från såväl öst som väst. Men hur bedömde han sannolikheten av att något av fallen skulle inträffa? Utanför kommunisternas krets var det vid denna tid vanligt att helt koncentrera intresset till det östliga angreppsfallet. Det väckte närmast sensation och resulterade i amper kritik när Ernst Wigforss i ett tal 1948 fann det vara mera rimligt att väst hade intresse av svenskt territorium än öst.³⁸ Den gången yttrade sig inte Undén. Men i mitten av 50-talet tog han i en anonym polemik med Upsala Nya Tidning upp saken. Delvis visade han sig sympatisera med Wigforss. Påståendet att angrepp kunde väntas endast från öst stämplades som både tanklöst och ytligt. Ockupationen av Iran och planerna mot Norge under senaste kriget bar värtaligt vittnesbörd om att militära skäl kunde föranleda neutralitetskränkningar av västmakterna.³⁹ Undén ville, liksom Wigforss, poängtera att det västliga angreppsfallet ingalunda var uteslutet. Strategiska skäl kunde göra det förenligt med västmakternas intressen att ockupera Sverige. Men till skillnad från Wigforss hängav sig Undén inte åt några spekulationer om sannolikheter.

Vi skall avsluta analysen av Undén som anonym ledarskribent med att ta upp några konkreta utrikespolitiska situationer som inte direkt anknyter till frågan om allians eller alliansfrihet. Exempen avser att belysa olika sidor av Undéns utrikessyn sådan den tecknats i mera allmänna ordalag i det tidigare. Det gäller inte minst hans skepsis mot västmaktspolitiken, sådan den tog sig uttryck i olika åtgärder i konflikter av kalla krigs-typ.

Det svensk-ryska kreditavtalet strax efter krigsslutet var en av de frågor som gång efter annan drogs in i utrikespolitiska debatter. En av Östen Undéns första insatser som polemiker i pressen blev att bemöta Dagens Nyheters uppfattning om avtalets konsekvenser. Men meningsutbytet är belysande främst som exempel på Undéns tidigt markerade skepsis mot och distans till amerikansk politik och hyllningen av densamma i svensk debatt.

Beslutet att ge Sovjetunionen en kredit på 1 miljard kronor hade fattats redan under samlings-

regeringens tid. Men när den socialdemokratiska regeringen skulle effektuera beslutet uppstod politiska meningsskiljaktigheter. Oppositionen hävdade att den felkalkyl om det ekonomiska läget som gjorts – allmänt förutspåddes en efterkrigsdepression medan det motsatta blev fallet – borde medföra en omprövning och begränsning av Sveriges åtaganden.⁴⁰ Dagens Nyheter hade i några ledare sammankopplat den rådande varuknappheten med det ryska avtalet och detta uppfordrade Undén till en replik. Han förklarade att det inte alls var så att svenska varor exporterades till Sovjetunionen i större proportion än vad som importerades därifrån. När DN första gången framförde den anklagelsen hade i själva verket inga leveranser skett men väl en viss import till Sverige. Industrin behövde de varor som ryssarna erbjöd och skulle ha tvingats köpa dem från annat håll om inte avtalet funnits.⁴¹

Intressant är emellertid att konstatera var Undén förlade orsaken till de svenska ekonomiska svårigheterna. Tingsten tillråddes att söka bli kvitt sina tvångsföreställningar och rikta falkögonen mot väster. Han skulle då upptäcka att det var handelsförbindelserna med USA och Storbritannien som vållade problem. Handelsavtalet mellan USA och Sverige hindrade oss att utan vidare begränsa importen av umbärliga varor, såsom bilar. Detta var "i väsentlig utsträckning" orsaken till den dåliga balansen i ekonomin.⁴²

En mera generell kritik av amerikansk handelspolitik hade Undén framfört redan i ett av sina första anonyma inlägg. Amerikanerna hade då och då undervisat andra regeringar om vad som var den riktiga handelspolitiken, skrev han. En sund politik sades bygga på fri konkurrens. Även det svensk-ryska avtalet hade med den motiveringen föranlett "bekymrade påpekanden" från amerikanskt håll. Men nu befanns det att USA inte självt levde enligt de normer som förkunnades. Ty i ett avtal med Norge hade man krävt att transporten av de varor som normmännen importerade för amerikanska lånedel skulle förbehållas amerikanska fartyg. Detta borde inte få stå opåttat tyckte Undén. "Vi får hoppas att norska regeringen ... inte försummar att fästa uppmärksamheten på detta amerikanska avfall från de höga principer som förkunnas för oss och andra syndfulla folk."⁴³

Även i Tysklandsfrågan kom Undéns betänkligheter mot västmakternas politik klart till uttryck. Denna skepsis var emellertid även officiellt ut-

talad. När den tyska frågan första gången togs upp i FN:s generalförsamling, på Förbundsrepublikens och västmakternas initiativ, verkade nämligen Sverige för en procedur som gick emot västs förslag. Västmakterna ansåg att FN borde utse en undersökningskommission som skulle rapportera om förutsättningarna för fria val i de båda tyska sektorerna. Häremot ställde den svenska delegationen förslaget, att frågan om förutsättningarna för valens frihet skulle hänskjutas till ockupationsmakterna, vilka sedan skulle rapportera till FN om sina resultat. Om något positivt resultat kunde vinnas, skulle FN erbjuda sina bona officia när det gällde genomförandet av valen.⁴⁴ Skillnaderna i förslagen var uppenbara. Västmakterna ville ha ett FN-uttalande där det framgick, att öststaterna motsatte sig fria val och därigenom en tysk återförening; eftersom ryssarna motsatte sig ett undersökningsförfarande var det från början klart att detta skulle bli resultatöst. Det svenska förslaget utgick från detta faktum. FN skulle endast medverka när ockupationsmakterna hade kunnat enas om ett förfarande men inte utnyttjas som redskap i västmakternas politiska uppgörelse med öst.

Ett antal tidningar med Dagens Nyheter i spetsen kritiserade det svenska agerandet, vilket föranledde Undén att skriva ett antal ledare, där han mera frispråkigt utvecklade sin kritik mot västmakternas agerande. Huvudinvändningen var att väst inte med sitt förslag sökte komma närmare en lösning av frågan om tysk återförening. Västmakterna ville driva fram ett FN-beslut som kunde begagnas för att legitimera Västtysklands snara upprustning och inordning i Atlantpakten. De ville i själva verket *förhindra* förhandlingar "för att inte de naiva tyskarna skulle inbilla sig att något stode att vinna på den vägen. Det gällde att inte riskera några psykologiska hinder hos tyska allmänheten för den brådskande upprustningen i Västtyskland". USA hade helt frångått den ursprungliga tanken att Tyskland inte skulle tillåtas att upprusta i någon större utsträckning och "efter starka påtryckningar" kunde Frankrike och Storbritannien förmås att acceptera den ståndpunkten.⁴⁵ När det några månader senare förspordes att USA övervägde att låta en fyrmaktskonferens överta problemet med Tysklands återförening och bli Expressen anslöt sig till den tanken, kunde inte Undén underlåta att replikera. Då Sverige tidigare framlade ett sådant förslag var det "höjden av dårskap". "Om hr Undéns förslag skrek hr Tingsten ut sin mening i den allra gällaste falsett: 'Så

talat en utrikesminister. Kan hr Undén tro vad han säger? Fantasin vägrar svara ja på den frågan. . . . Så blev det alltså mr Acheson som träffades i hr Undéns ställe. Hur är det ordspråket säger: 'Träffat, sa Knaggen, sköt ut ögat på bror sin.' " 46

Samtidigt ville Undén i sina inlägg inte utdöma de ryska förslagen i fråga om Tyskland. Huruvida de var allvarligt menade var han uppenbarligen osäker om. Men förslagen bedömdes rent innehållsmässigt ha vissa förtjänster. Sovjetregeringen hade sålunda övergivit tanken på att det alliansfria Tyskland som den förespråkade, skulle vara helt avrustat. Ett fristående, enat Tyskland, framsprunget ur fria val och som hade möjlighet att åtminstone försvara sig mot överraskande kupper borde te sig lockande för tyskarna. Västmakternas politik ledde däremot till att återföreningen blev en utopisk framtidsvision.⁴⁷ Denna bedömning fasthöll Undén vid i polemik med främst Tingsten och Ohlin under flera år. Tendensen var närmast att han successivt skärpte sin syn på skuld fördelningen, delvis under intryck av den tyska socialdemokratis ståndpunkt. I ett skarpt formulerat ledarstick vid tiden för Förbundsrepublikens NATO-anslutning skrev han exempelvis att det "råder inget tvivel om att hittills västmakterna sett som sitt primära mål i den tyska frågan Tysklands eller åtminstone Västtysklands anslutning till västalliansen. Skulle de ställas inför alternativet återförening eller allians, skulle de välja alliansen. . . Om återföreningen därigenom uppskjutes är det ryssarnas fel. Så enkelt är det." Med Willy Brandt underströk Undén i stället de stora risker som låg i att återföreningen uppskötts. Det var orealistiskt och därför i längden farligt att ignorera tyskarnas enhetssträvan.⁴⁸

I sin sista anonyma ledare – nu i tidningen Folket – hade emellertid Undén till synes bytt ståndpunkt. Nu ansågs en realistisk politik snarast vara liktydig med att inte aktualisera återföreningskravet. Hans inledande reflexion är belysande för Undéns politiska filosofi. "Det har ofta påpekats på tal om Tysklandsfrågan att det finns problem som för närvarande är möjliga att lösa och problem som för närvarande är olösbara. Uppgiften för statsmännen är att söka lösningar på de förra och undvika att binda ihop dessa med de för stunden olösliga problemen. Bland de sistnämnda är framför allt Tysklands återförening." Den fråga som tidigare befarats leda till farliga konflikter på grund av tyskarnas nationella enhetslängtan, avfärdades nu som temporärt olösbar och därför fruktlös att

diskutera. Man skulle i stället koncentrera sig på det möjliga, så t ex borde väst överväga om inte Östtysklands isolering kunde hävas för att på så sätt få till stånd en islossning i Berlinfrågan.⁴⁹

Att tala om inkonsekvens i tänkandet är föga relevant redan av det skälet att närmare ett decennium hade förflutit sedan Undén skrev sin första ledare i ämnet. Men detta oaktat synes det inte omöjligt att hävda att Undén hela tiden följde en tämligen rätlinjig strategi beroende på vilken utgångspunkt man tar. För det första kan det hävdas att han konsekvent förfäktade vad han ansåg vara den politik som åtminstone skulle ha någon chans att föra närmare återföreningsmålet. 1952 vände han sig mot en demonstrationspolitik som fjärmade makterna från varandra. 1955 fullföljdes denna kritik genom motståndet mot Västtysklands inlemmande i Atlantpakten. 1961 hävdade han att återföreningskravet i sig inte främjade möjligheterna att nå målet. Det var ineffektivt att inrikta ansträngningarna på "den stora lösningen". I stället borde man söka sig fram på områden där någon möjlighet till resultat förelåg. Undén var i själva verket hela tiden inriktad på det praktiskt möjliga och inte på ett omedelbart och fullständigt uppnående av det ideala tillståndet; att konsekvent framhäva det ideala skulle kunna fördröja dess uppnående.

Ett annat sätt att beskriva hans politik vore att utgå från fredsaspekten. Undén drev en linje som antogs vara ägnad att inte skärpa motsättningarna mellan öst och väst. 1952 ville han undvika att FN drogs in som garant för västmakternas Tysklandspolitik. Under hela 50-talet motsatte han sig Västtysklands NATO-anslutning som antogs skärpa konfrontationen i Europa. Undéns sympatier låg hos idén om ett relativt välrustat, alliansfritt Tyskland, som – i likhet med Sverige – kunde tjäna som buffert mellan antagonisterna i det kalla kriget. Under femtioalet sades krigsfaran ökas av det faktiska ignorandet av tyskarnas nationella enhetssträvan. I början av sextioalet framstod det i stället som en orosfaktor att driva kravet på Tysklands enade och skiljande från blocken. Ett erkännande av det militära och politiska status quo tänktes nu vara det mest effektiva sättet att dämpa motsättningarna.

Sommaren 1952 försvann ett svenskt militärflygplan under ett radiospaningsuppdrag över Östersjön. Under sökandet efter överlevande sköts ett obehäpnat Catalinaplan ned av sovjetiskt flyg, och det blev snart bekräftat att så skett även med det

försvunna planet. Intermezzot ledde till en opinionsstorm i Sverige och till en utdragen diplomatisk skriftväxling, där frågan om planen befunnit sig i internationellt eller sovjetiskt lufttrum var den centrala.

Svenska Dagbladets före chefredaktör Ivar Anderson uppger i sina memoarer att de första svenska noterna till Sovjetunionen i denna sk Catalinaaffär blev skarpa i utformningen beroende på att utrikesminister Undén ej var tillstades.⁵⁰ Att semesterregeringens första noter var skarpare i tonen än de senare undénska är uppenbart.⁵¹ Huruvida den alltmera faktainriktade och "diplomatiska" framtoningen berodde på Undéns återkomst eller på den fortsatta skriftväxlingen som sådan är givetvis svårt att avgöra. Ivar Andersons tanke bär emellertid sannolikhetens prägel. Efter Undéns återkomst sköts nämligen rättsfrågan i förgrunden medan den politiska kontroversen konsekvent nedtonades. Detta är också temat i Undéns ledare i frågan.

Dagen efter det att Undén återtagit ansvaret över UD och sänt sin första note till Sovjetunionen, recenserade han denna i Morgon-Tidningen under rubriken "Ett starkt svenskt inlägg". Styrkan låg enligt Undén i sakens saklighet. "Den ger uttryck åt det svenska folkets indignation. . . Men noten innehåller inga överord, inga känsloutbrott eller smädelser." De ryska motiven förmodades vara militära. Man eftersträvade "en total avskärmning av den baltiska östkusten och vad där i militärt hänseende försiggår" och för att nå det målet tillät man till och med övergrepp på internationellt vatten.⁵² Även Sovjetunionen tycktes emellertid anse att nedskjutningar på internationellt vatten var brottsligt och därför hade Sverige föreslagit ett rättsligt förfarande som skulle avgöra fakta i saken. Undén fann det inte otroligt att Sovjet skulle vägra att delta i en sådan procedur. Men i så fall skulle det indirekt framgå att de ryska ledarna inte trodde på de egna uppgifterna att de svenska planen trängt in på ryskt territorialvatten och därför inte ville ha saken undersökt.⁵³

Men den största energin ägnade Undén åt att bemöta oppositionens starka kritik av regeringens förmenta flathet mot Sovjetunionen. Oppositionspresen krävde allmänt en hänvändelse till FN och fick från början stöd av åtskilliga socialdemokratiska tidningar och sedermera av oppositionsledarna. Högerledaren Hjalmarson och Svenska Dagbladet antydde t o m att en omprövning av den alliansfria politiken kunde bli aktuell

om ej saken nöjaktigt bilades. Undén och med honom regeringen och så småningom en enig socialdemokratisk press – saken drogs in i valrörelsen och kravet på enighet blev sålunda starkt – tvekade emellertid inför tanken på hänvändelse till FN.⁵⁴ Undén utvecklade i flera ledare skälen till detta. Regeringen hade konsekvent hävdats att tvisten var en rättsfråga. FN var emellertid inget rättsorgan utan ett politiskt, och regeringen ville inte "politisera" frågan. När ryssarna vägrade att medverka i en rättslig prövning stängdes den möjligheten. "Det är ett beklagligt faktum som vi inte kommer ifrån genom att låtsas som om det internationella rättssystemet vore mer effektivt än det är." Den enda återstående möjligheten var nu enligt Undén att vädja till allmänna opinionen genom att i tal och skrifter bekantgöra de faktiska omständigheterna.⁵⁵

Under valrörelsen såg Undén partitaktiskt dubbelspel bakom oppositionens agerande. Den hade låtit sig förledas av "den oansvarige och ansvarslöse" professor Tingsten att driva kravet på en politisk FN-process. I utrikesnämnden hade den rätt regeringen att hålla frågan öppen. Men när Ohlin och Hjalmarson en vecka senare avkrävdes ett uttalande av Dagens Nyheter, förordade de båda FN-linjen. Högern sades i grund och botten syfta till att byta ut inte bara Undén utan också hans som doktrinär betecknade alliansfria politik. Efter valet blev Undén emellertid mildare i kritiken av oppositionsledarna. De sades nu vilja förordas FN-aktion just för att på detta sätt vädja till den allmänna opinionen. Men för att kunna få upp frågan på dagordningen måste den enligt Undén beskrivas som ett hot mot den internationella freden och säkerheten,⁵⁶ vilket han uppenbarligen tyckte var en överdrift. Hans huvudinvändning gällde dock inte lagvrängningen utan de politiska konsekvenserna; regeringens väg "tillgodoser publicitetsintresset utan att medföra de olägenheter som är förenade med tvistens politisering". Om sålunda partiledarna fann nåd inför utrikesministerns ögon gällde inte detta den permanente antagonisten i Dagens Nyheter. Tingstens moraliserande skrivelser antogs syfta till just det som regeringen ville undvika. "Det är hr Tingsten och hans gelikar förbehållet att anse det vara ett bevis på . . . undfallenhet och feighet att föredra regeringens väg. Denne hjälte i munväder har över huvud taget ingen annan utrikespolitik än att söka utmåla regeringen och i synnerhet utrikesministern som flata och rädda för att 'irritera' Sovjetunionen. Han såg en chans att

få till stånd en politisk process mellan Sverige och Sovjetunionen på den internationella scenen.”⁵⁷

Under koreakriget kom den svenska utrikesledningen att ställas inför avgöranden där frågan om moralism eller realism i utrikespolitiken framträdde i tillspetsad form. Ett av skälen till detta får sökas i det faktum att Förenta Nationerna var inblandat och att därför Sveriges hållning till FN i allmänhet och den kollektiva säkerhetens princip i synnerhet aktualiserades. Medlemskapet i FN grundades i hög grad på vetorättens existens; i stormaktskrig skulle världsorganisationen inte kunna fungera, varför Sveriges önskan om neutralitet skulle kunna förverkligas.⁵⁸ Eftersom öststaterna vid krigsutbrottet bojkottade FN-arbetet kunde emellertid organisationen verka i konflikten – låt vara på dubiösa rättsliga grunder – och under intrycket av de inledande framgångarna initierades från västmakts håll förslaget att generalförsamlingen skulle ges kompetens att agera i säkerhetsrådets ställe. Vetorätten skulle på så sätt undergrävas. Men om effektiva åtgärder kom till stånd i krigsfall skulle ytterst bero på staternas villighet att solidarisera sig med majoritetens åsikt. Ty generalförsamlingen kunde endast rekommendera åtgärder. Förslaget, som gick under namnet *Uniting for Peace* eller *Achesonplanen*, antogs, i allt väsentligt med svenskt stöd.⁵⁹

Achesonplanen påverkade inte möjligheterna till neutralitet och den hade allmänt ringa betydelse i krigsfall. Så tenderade Undén att beskriva saken i en anonym ledare. Varje stats frihet att göra en egen bedömning av om den skulle efterkomma rekommendationerna underströks. Planen sades vara ”en följdriktig utveckling av de idéer som ligger till grund för stadgan”. Men den praktiska betydelsen borde inte överdrivas. I en världskrigssituation skulle staterna först och främst se till den egna säkerheten och till sina alliansförpliktelser.⁶⁰ Att säkerhetsintresset kunde anvisa en uppslutning bakom majoritetens rekommendation fann Undén tydligen vara en realistisk tanke. Sverige skulle med andra ord inte bli ensamt om att så länge som möjligt söka hålla sig utanför en kraftmätning.

De neutralitetspolitiska och moraliska implikationerna av ställningstaganden i enlighet med *Achesonplanen* uppenbarades, då fördömande av och sanktioner mot Kina för dess intervention i koreakriget blev aktuellt. Regeringens beslut att avstå från att rösta i frågan om Kina skulle stämplas som angripande väckte till liv en av de häftigaste

ordväxlingar om utrikespolitiken som förekommit efter världskriget.⁶¹ Redan på ett tidigt stadium skrev Undén en underledare riktad mot uppfattningen att Sverige av moraliska skäl inte kunde underlåta att fördöma Kina. Ledarens rubrik, ”Farisé i Svenska Morgonbladet”, anslog tonen. Den fromma kollegan förklarades ha hemfallit åt skrymteri. Den meddelade att underlåtenhet att delta i fördömandet av Kinas aggression skulle vara en skamlöshet, ett svek mot FN:s idé, som borde åtföljas av ett svenskt utträde ur FN. Men sanktioner för att stödja brännmärkningen ville den inte vara med om. Moralen var tydligen graderad. ”Varför denna återhållsamhet i kampen för det goda? Jo, sanktioner som understryker allvaret i domen kan tydligen, enligt SvM:s mening, ha farliga verkningar, medan en resolution blott och bart förmenas inte ha någon effekt av något slag.” När det blev fråga om handling blev tidsningen i Undéns ögon opportunistisk; moralen ”dunstar bort”. Undéns egen mening var att även fördömandet skulle bedömas ”ur politisk synpunkt”. Sverige borde i varje moment ta politiska hänsyn, d v s se till konsekvenserna.⁶²

Man skulle alltså inte ta ställning utifrån höga moralnormer med bortseende från ”realiteterna”. Men dessa synpunkter synes mera illustrera en problematik än lösa den. Först kan Undéns beskrivning av motståndarens position diskuteras. Menade Svenska Morgonbladet att ett fördömande inte hade några följder alls? Naturligtvis inte. Tidningen ansåg att konsekvenserna skulle bli goda även om man avstod från de åtgärder som Undén efterlyste. Denne tenderade att se en svensk medverkan i straffaktioner som en nödvändighet för att tidningens linje skulle kunna sägas vara etiskt högtstående. Så behöver ju inte vara fallet. Skälet till att avstå från tvångsåtgärder var detsamma som Undéns eget: de antogs inte föra något gott med sig. Men därför behöver inte det principiella fördömandet vara en tom gest, en opportunistisk demonstration.

En central delfråga i problematiken tycks ha varit denna: bör också uttalanden i sanningsfrågor underkastas bedömningar om måluppfyllelse och konsekvenser? Ett av skälen till Svenska Morgonbladets indignation var uppenbarligen dess misstanke att regeringen skulle svara ja på en sådan fråga och handla därefter. Sverige skulle avstå från att med sin röst stödja uppfattningen att Kina uppträdde som angripande, ett sakförhållande som regeringen tveklöst skrev under på i icke bindande sammanhang. Morgonbladet tenderade mot

ståndpunkten att det var omoraliskt att av hänsyn till följderna hålla inne med sina synpunkter i sanningfrågan; vi bortser tills vidare från att man även såg uppenbara fördelar med ett positivt uttalande i enlighet med sanningens bud. Det var alltid en god sak att tala sanning, tycktes tidningen vilja säga. Undén tycktes däremot anse, att konsekvenserna måste uppmärksammas även när det gällde att uttrycka eller inte uttrycka en ståndpunkt om faktiska förhållanden. Undén kan sägas ha förespråkade en konsekvensetisk politik, som t o m tangerade gränsen för det intellektuellt redbara.⁶³

Enigheten kom så småningom att sträcka sig så långt att båda parter ansåg det vara sant att Kina gjort sig skyldigt till aggression i Korea och att detta borde officiellt fastslås av Sverige. Men Undén och regeringen ville inte göra detta i form av en aggressionsförklaring i en FN-resolution, vilket dess opponenter krävde. Härigenom uppstod det skenbart bisarra debattläget att regeringslinjen förklarades vara etiskt miserabel därför att sanningen inte fastslogs i en speciell form, medan oppositionen dubbades till sanningens riddare iförda skenhelighetens rustning, eftersom deras lidelsefulla verbala fäktande inte åtföljdes av reella uppoffringar. Men om man främst tar i beaktande kombattanternas påståenden om vilka följer de båda alternativen skulle få, och ser detta som det bestämmande för deras moraliska bedömning, är ståndpunktstagandena naturliga; båda parter resonerade i så fall konsekvensetiskt.

Krigsfänge- och flyktingfrågor togs med jämna mellanrum upp till debatt i pressen. Här skall endast några episoder uppmärksammas som belyser Undéns allmänna attityd. Främst var det balternas öde som avhandlades. Redan i en av sina första ledare tillbakavisade han påståendet att samlingsregeringen, eller åtminstone dess borgerliga inslag, skulle ha varit ovetande om att det principbeslut om återsändande av militära krigsfångar som togs i juni 1945 även skulle gälla balter i tysk uniform.⁶⁴

Att samlingsregeringen var ansvarig för beslutet om baltutlämningen kände Undén sig förlåten att upplysa om även vid senare tillfällen. I december 1955, tio år efter den aktuella händelsen, polemiserade han mot Dagens Nyheter med stöd av vad tidningens förre utrikesredaktör Johannes Wickman skrivit i saken. Undén drog sig därvid inte för att citera ytterst smickrande omdömen om sig själv: "Christian Günther som

har en stor del av ansvaret för avtalet /om utlämningen av balterna/ för en behaglig tillvaro som privatman, medan Östen Undén, rättspolitikens och humanitetens främste representant i Sverige, får ta på sig bördan att effektuera avtalet. Han gör det med upphöjd ro inför stämningar, som inte kan skilja önsknings från realiteter." Panegyriken återgäldades av Undén, som i sin tur jämförde Wickman med Herbert Tingsten. Den förres "kyliga och objektiva bedömning kontrasterar på ett välgörande sätt mot det känslsvammel, den grötiga framställning av fakta, de halvsanningar och vilseledande referat som utmärker hr Tingstens artikel. Dr Wickman hade för vana att analysera utrikespolitiska problem. Professor Tingsten driver propaganda."⁶⁵ Detta öppenhjärtliga utbrott åskådliggör träffande Undéns statsmannaideal: den kyligt och klarsynt analyserande, av känslor och opinioner oberörde men "ansvarsmedvetne" realpolitikern.

Det är inte ovanligt att dominerande men omstridda politiker efter sin avgång börjar accepteras och uppskattas i alla läger. Ett tidigare hett omstritt handlande betecknas nu, i historiens milda – och dunkla – sken, som idealtypiskt för en klok och ansvarsfull politik. Så tycks ha skett med "Per Albin", med "Tage" och t o m med Wigforss, som dock aldrig blev "Ernst" med svenska folket. Så skedde också med Östen Undén och hans utrikespolitik. Även om hans argaste kritiker, Herbert Tingsten, aldrig mildrade sitt negativa omdöme, har det nutida borgerliga läget till synes gjort det. Under Vietnamkrigets dagar ställdes Undéns politik t o m upp som ett föredöme, vilket kontrasterade mot Olof Palmes och andras känsloladdade utbrott och moraliserande omdömen om den amerikanska politiken. Skulle också Palmes argumentation, liksom Tingstens, ha givits omdömet "känslsvammel" av den forne socialdemokratiska utrikesministern?

Uteslutet är det väl inte. Men det är ändå föga troligt att han skulle ha haft något att invända mot den moraliska framtoningen. Ulla Lindström antyder i sina memoarer att Undén i själva verket inspirerade Palme till hans angrepp på USA:s politik i talet till Broderskapsrörelsens kongress 1965, det tal som inledde regeringskritiken mot USA. Och Undén skrev själv ett antal artiklar i Arbetet, där den amerikanska politiken kritiserades.⁶⁶ Till en del kan detta måhända förklaras av att han nu lämnat ansvaret. Undén hade av sina kritiker tidigare utmålats som en svikare.

Hans rakryggade hållning mot nazismen och kritik mot samlingsregeringens politik under kriget hade förbleknat när han kom i regeringsställning, sades det. Men vi har också sett att det finns andra element som talar för att han skulle ha godtagit den svenska politiken, både i sak och till formen.

Härför talar både hans allmänna skepsis mot amerikansk politik och hans instrumentella moralism. Vi har sett hur Undén i många av tidens frågor avvek från den gängse hyllningen av det amerikanska handlandet. Vi har också kunnat urskilja resonemang, vars kärnpunkt är att moralen kan tas till som argument om det kan antas påverka saken i önskvärd riktning. Den senare tankegången leder till uppfattningen att – även om man för egen del har föga förståelse eller anlag för en moraliserande framtoning – man borde använda moralargument mot adressater som var mottagliga för sådana men inte mot andra. Rysarna var det inte, det var Undén övertygad om. Eliten ville inte och massan kunde inte lyssna till utanförståendes predikningar. Men hur var det med amerikanerna? Deras moralism var uppenbarligen inte enbart en mask. Mot dessa moralister, vars argumentationskonst Undén avskydde men som efter en sakgranskning framstod som *övertygade* moralister, kunde moralargument brukas. I det öppna amerikanska samhället kunde moralargumenten höras och ge effekt. I det slutna sovjetiska hade denna metod ingen utsikt till framgång.

Noter

- 1 Erlander, Tage Erlander 1940–1949, s 400. Genom Uno Willers' Bibliografi över Östen Undéns tryckta vetenskapliga och politiska skrifter 1906–1966 har medarbetarskapet redan tidigare avslöjats.
- 2 Artikeln finns ej förtecknad i bibliografin men omtalas i Gerdner, Gunnar, Det svenska regeringsproblemet 1917–1920, s 64.
- 3 Artikeln baseras helt på den förteckning av anonymerna som finns i Willers' bibliografi. Hur anonymerna identifierats framgår ej, men Willers framhåller i förordet att luckor mycket väl kan förekomma. Det är alltså sannolikt att Undén skrev fler ledare än de jag bygger på.
- 4 En genomgång av de större tidningarnas ledare i utrikespolitiska ämnen styrker denna förmodan. I memoarer från denna tid, t ex Herbert Tingstens och Ivar Andersons, finns ingen antydning om att MT:s motståndare kände till Undéns medarbetarskap. DN:s mångårige utrikespolitiska redaktör Ulf Brandell säger sig med absolut visshet kunna bekräfta att Tingsten var okunnig om Undéns skrivande. Brev från Brandell till författaren.

- 5 Efter MT:s nedläggning publicerade Folket en handfull artiklar som anonyma ledare. Tre anonyma inlägg finns dessutom i Tiden och ett i Aftontidningen. Självfallet skrev han under hela perioden även artiklar som i vanlig ordning signerades.
- 6 Ett sådant är hans sarkastiska jämförelse mellan drottning Julianas av Holland tro på undergörerskor och de förböner som hölls i amerikanska kyrkor med anledning av en förestående operation av president Eisenhower. Alla förfasar sig över drottningen, anmärkte Undén, men ingen uppmärksammar det amerikanska förhållandet. I själva verket är det ju drottningen som visar fasthet i tron. "Hon anser inte att Gud behöver assistans av skickliga läkare . . . Det är vidskepelse men till arten inte grövre än de amerikanska kyrkobesökarnas tro att deras böner kan påverka presidentens tillfrisknande från förträngningen i tunntarmen." MT 18/6 1956. Den burleska tonen till trots kan udden mot den okritiska hållningen till allt amerikanskt sägas vara typisk för Undén.
- 7 Inom ämnet internationell politik finns en etablerad tradition att skilja mellan "realister" och "idealister" med olika utrikespolitisk grundsyn och handlingsstrategier. Även vetenskapsmän åsätts stundom samma beteckningar, beroende på hur de förklarar händelseförlopp och vilka handlingslinjer de förordar. Det skulle föra för långt att här söka precisera denna – ofta oklara – distinktion; jag utgår ifrån att den huvudsakliga skiljelinjen är känd och räcker i detta sammanhang. Goda diskussioner om grundproblemen finns i Morgenthau, Hans, Politics among Nations (en mängd upplagor); Friberg, Mats, Maktpolitik, maktbalans och fred (1973); Kissinger, Henry, Att återvinna världen (1973) och Carr, E H, Twenty Years' Crisis (1962).
- 8 Tingsten skrev långa ledare i DN där han gav karaktistiker av de politiska toppfigurerna. Den 15/8 1948 porträtterades utrikesministern under rubriken "Undén. En studie i grått".
- 9 Tiden 1949, s 625–628.
- 10 MT 4/4 1954.
- 11 Endast två inlägg riktades direkt mot kommunisterna. Det ena gällde frågan om Sverige skulle försvara sig oavsett från vilket håll angreppet kom, det andra behandlade krigsfångefrågan i Korea. Betecknande nog inleddes även ett av dessa inlägg med satsen, att Ny Dag börjat bekymra sig över MT:s "politiska moral". Tydligt fann Undén det angeläget att snabbt lindra själsvåndan. Jfr MT 31/5 1949 och 1/3 1953.
- 12 Denna uttolkning av Undéns yttrande skulle sedan med jämna mellanrum upprepas i ett otal ledare i DN och vid flera tillfällen tillbakavisas av Undén. När Tingsten i sina memoarer nämner att vissa undénska uttalanden blev "käpphästar, som jag motionerade till bristningsgränsen" torde han främst ha avsett detta yttrande. Jfr Tingsten, Mitt liv. Tidningen 1946–1952, s 208.

- 13 MT 26/1 1948. Det omdiskuterade citatet återgår på ett tal i Strömstad den 3/8 1947. MT:s referat dagen efter bar rubriken "Inställsamhetens medelväg ofrånkomlig för småstaten".
- 14 MT 16/11 1955.
- 15 MT 4/12 1953. Ledaren bär den talande rubriken "Illusioner och fakta".
- 16 MT 4/12 1953. Se även MT 31/3 1954. Undén ingick inte i samlingsregeringen.
- 17 Recension av Alf Ross, *Lærebok i Folkeret*, Tidskrift för Rettsvitenskap, 1942, s 536 f.
- 18 MT 1/2 1953.
- 19 Ibid.
- 20 Jfr Undén. Välfärdspolitik i utrikesdebatt, *Tiden* 1950, s 201 f; Holmström, Barry, *Koreakriget i svensk debatt*, s 115 f.
- 21 MT 4/5 1950.
- 22 Ovan, s 80.
- 23 MT 7/2 1953.
- 24 DN 25/1 1948.
- 25 MT 26/1 1948.
- 26 Händelseförloppet finns dokumenterat i t ex Wahlbäck, Krister, *Norden och blockuppdelningen 1948-49*, Internationella studier, häfte B 1973; Jonasson, Gustaf, Per Edvin Sköld 1946-1951. Den norska politiken har analyserats i ett flertal vetenskapliga avhandlingar.
- 27 Här misstog sig Undén; baser med utländsk bemanning finns inte i Norge i fredstid. U2-affären 1960 visade dock att alliansens medlemmar kunnat utnyttja norska flygbaser för spionflygningar.
- 28 MT 6/3 1948.
- 29 MT 5/5 (cit), 28/5, 30/5, 25/9 1948, 14/1 1949. Se t ex MT 14/1 1949.
- 30 MT 28/5 1948.
- 31 MT 9/6 1948, 17/4, 29/7 (cit), 1/8 1949.
- 32 Denna ståndpunkt frångick Undén senare; se t ex hans uppsats "Neutralitet och alliansfrihet", i *Andrén-Landqvist, Svensk utrikespolitik efter 1945*, s 123, där uttrycket neutralitet föredras framför alliansfrihet som beteckning på svensk utrikespolitik i dess helhet.
- 33 MT 9/6 1948, 17/4 1949.
- 34 Jfr Holmström, s 107 f. Bertil Ohlin medger i sina memoarer att formuleringen inte var särskilt lyckad och att han snart övergav den. Se Ohlin, Bertil, *Bertil Ohlins memoarer 1940-1951*. Socialistisk skördetid kom bort, s 315 ff.
- 35 MT 1/3 1949.
- 36 MT 31/5 1949.
- 37 Jfr Wigforss, Ernst, *Minnen*, III, s 437 ff. Se även Holmström, s 107.
- 38 MT 24/12 1954.
- 39 Se t ex riksdagsdebatten AK 1946, 36:14 ff; FK 1946, 36:3 ff. Utskottsutlåtandet över avtalet var enhälligt men oppositionen framlade sina betänkligheter i ett särskilt yttrande. Talesmännen i debatten biträdde propositionen, men fyrtio ledamöter i AK röstade emot eller avstod. I FK skedde ingen votering.
- 40 MT 2/6, 14/12 1947.
- 41 MT 2/6 1947.
- 42 MT 3/11 1946.
- 43 Aktstycken, Ny serie, I:A:2, s 40 ff. Västmaktsförslaget antogs med stor majoritet, varpå Sverige drog tillbaka sitt förslag.
- 44 MT 2/1 (cit), 4/1, 16/4 (cit) 1952.
- 45 MT 6/5 1952.
- 46 MT 16/4 1952, 24/2 1954.
- 47 MT 31/7 1955.
- 48 Folket 21/12 1961.
- 49 Anderson, Ivar, *Från det nära förflutna*, s 230 f.
- 50 Noterna finns publicerade i Aktstycken, Ny serie II:2.
- 51 Denna passus indikerar tydligt den nedskjutna svenska DC-3:ans radiospaningsuppdrag. Detsamma framgår emellertid också indirekt av ett offentligt tal av Undén och av den offentliggjorda rapporten om planets utrustning och kan knappast tolkas som någon indiskretion från Undéns sida. Jfr Aktstycken, Ny serie, I:C:2, s 92; Aktstycken, II:2, s 23 f.
- 52 MT 2/7 1952.
- 53 Håstad, Elis, *Den svenska utrikesdebatten om FN och alliansfrihet*, s 53, 123 ff.
- 54 MT 11/10 1952.
- 55 Detta är fallet med frågor som säkerhetsrådet behandlar. Det gäller knappast generalförsamlingen. Här finns ju även möjligheten att endast ta upp saken under generaldebatten.
- 56 MT 11/8, 28/8, 11/10 (cit) 1952.
- 57 Jfr Holmström, s 109 ff.
- 58 Ibid, kap VI.
- 59 MT 25/11 1950.
- 60 En utförlig redogörelse för debatten finns i Holmström, kap VIII.
- 61 MT 12/1 1951. Se även MT 2/2 1951.
- 62 Problemet "löstes" på det sättet att Sverige lade ned sin röst i voteringen men deklarerade sin sakståndpunkt i en sk röstförklaring.
- 63 MT 7/12 1945.
- 64 MT 5/12 1955. Se även MT 7/12 1955.
- 65 Arbetet 27/2, 28/4, 12/6 1966 och Stockholms-Tidningen 9/7 1965. Jfr Lindström, Ulla, *Och regeringen satt kvar*, s 263 f.

Översikter och meddelanden

Det uni-in-de-duktiva tricket

Termen i rubriken är inspirerad av "the unitarian trick", en radikal förenklingsoperation i den högre matematiken. Den skall här, lämpligen förkortad till UIDDT, användas för att beteckna en del statsvetenskapliga motsvarigheter på något lägre teoretisk nivå, som ingår i en form av låtsasvetenskaplighet, som under senare år brett ut sig inom svensk statsvetenskaplig forskning.

Den problematik, som statsvetarna sökt att förenkla med hjälp av UIDDT, har uppstått som en följd av den ökade teoretiska ambitionsnivå, som drivits fram av inflytelserika handledare och kompetensbedömare vid de statsvetenskapliga institutionerna under det senaste decenniet. Denna ambitionsnivå har i praktiken visat sig mycket svår att förena, dels med den konkreta verklighet statsvetare studerar, dels med den bristfälliga vetenskapsteoretiska och statistiska kunskapsnivån hos sagda handledare och kompetensbedömare. En forskare, som använder för statsvetenskaplig forskning väl anpassade metoder, approacher och språkbruk, kan råka illa ut helt enkelt därför att hans specimen inte ser tillräckligt "vetenskapliga" ut. Där finns kanske för lite abstrakt teoriesonemang, för få korrelationskoefficienter och alls ingen faktoranalys. Den statistiskt inkompetente bedömarens begriper kanske rent av vad det handlar om. Detta är definitivt inte bra.

Det är under sådana förhållande naturligt att unga forskare av rent taktiska skäl ger sig in på metoder och approacher, som dåligt rimmar med de problem och forskningsfält, som de studerar. Det är då som de tillgriper UIDDT för att ge sina forskningsrapporter en teoretisk överbyggnad tillräckligt abstrakt för att imponera på bedömningsetablissemangen.

Den konventionella vetenskapsteoretiska idealmodell, som den teorimedvetne politologen i denna situation strävar att uppfylla, kan i grova drag beskrivas med den i fig 1 konstruerade principskissen. De tre yttre ringarna i den och pilarna mellan dessa kan vi kalla för den kanoniska modellen. Det är, som framgår av texten på ringarna och på pilarna, fråga om en cirkulär forskningsprocess, där man från "generella teorier" "deducerar" "prövbara hypoteser", vilka man sedan prövar genom

"observation" av verkligheten. Denna empiriska prövning resulterar i "verifikation" eller "falsifikation" av hypoteserna och detta leder i sin tur via "induktion" till förstärkning och utveckling av den generella teorien, om det är fråga om verifikation och tvärt om, om det gäller falsifikation. Mer komplicerade situationer bortser vi här ifrån.

Vi bortser även från den mera sofistikerade vetenskapsteoretiska och epistemologiska diskussion, som i den filosofiska litteraturen förekommer om dessa termer och begrepp, bl a om det över huvud taget förekommer någon verklighet att applicera dem på. Vi utgår alltså från att de i skissen förekommande termerna betecknar realiteter inom i varje fall de mera vetenskapsteoretiskt etablerade "hårda" naturvetenskaperna. Frågan är emellertid om och i vilken utsträckning de äger relevans inom de "mjukare" samhällsvetenskaperna och speciellt inom statskunskapen. Min tes är att denna relevans är mycket liten och i många fall helt obefintlig. Jag illustrerar denna uppfattning med de tre överlappande ringarna i skissens mitt. De symboliserar statsvetarens ur teoretisk synpunkt hopplösa situation, där teori, hypotes, verifikation, induktion och deduktion blir nästan samma sak. Hans begränsade reella forskningsmodell rymmer inte alla dessa begrepp som separata och meningsfulla sorteringsboxar. Jag skall i det följande närmare utveckla vad jag menar.¹

Man kan t ex fråga sig om det finns någonting inom statsvetenskapen, som kan kallas för "generell teori" i samma mening som inom naturvetenskaperna dvs den mening termen "teori" vanligen har i de vetenskapsteoretiska standardverken. Riktigt generella teorier är väl egentligen bara de, som direkt och indirekt gäller grundämnenas och energiens egenskaper. Sådana teorier förutsätts ha obegränsad giltighet i tid och rum. Kan någon visa att en sådan teori inte stämmer eller inte stämt någon stans i världsrymden nu eller för miljarder ljusår sedan, så är teorien enligt Poppers kriterier felaktig och bör formuleras om.

De oändliga tids- och rumspektiv som kärnfysiker och astronomer arbetar med är drastiskt begränsat redan för de biologiska vetenskaperna. Deras forskningsom-

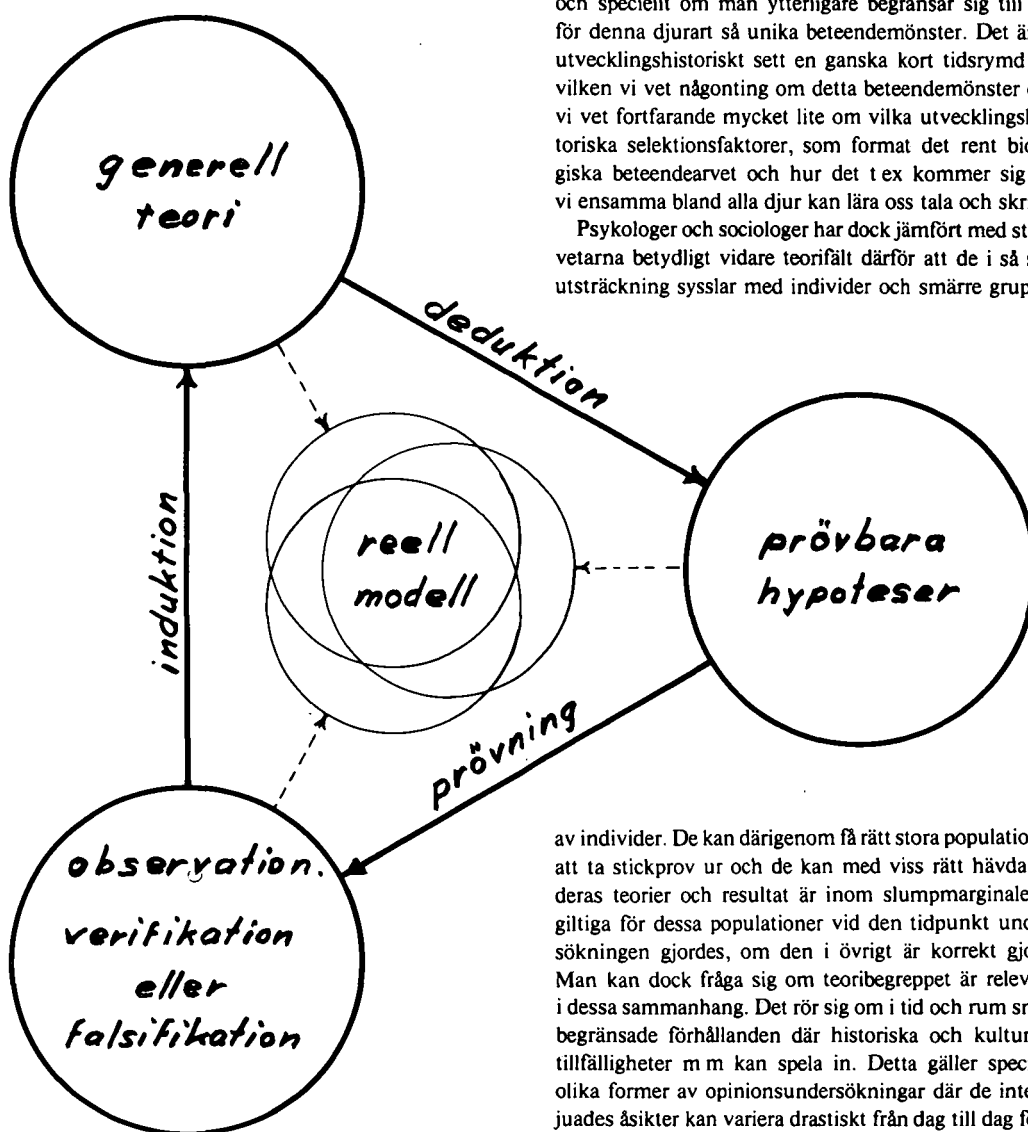
råde och därmed teoriområde är än så länge begränsat till vår lilla planet under den astronomiskt sett korta tidsrymd, som det funnits liv på denna. Man vet ännu inte om de teorier som gäller för jordens biologiska organismer har någon motsvarighet på det förmodligen "astronomiskt stora" antal himlakroppar med snarlika förutsättningar för liv. Kanske finns där liv byggt på

helt andra biokemiska principer, och även om det, som i vårt fall skulle vara fråga om kolföreningar, så kan ju utvecklingsprocessen ha varit drastiskt annorlunda, med för oss oförutsebara resultat. Strängt taget saknas alltså redan för biologien förutsättningar för generell teori annat än i de fall där man lyckats reducera problematiken ned till atomfysisk nivå.

Ännu en drastisk inskränkning i teoriernas tillämpningsområde sker när man bland alla de levande organismerna utväljer människan som forskningsobjekt och speciellt om man ytterligare begränsar sig till det för denna djurart så unika beteendemönster. Det är ju utvecklingshistoriskt sett en ganska kort tidsrymd för vilken vi vet någonting om detta beteendemönster och vi vet fortfarande mycket lite om vilka utvecklingshistoriska selektionsfaktorer, som format det rent biologiska beteendearvet och hur det t ex kommer sig att vi ensamma bland alla djur kan lära oss tala och skriva.

Psykologer och sociologer har dock jämfört med statsvetarna betydligt vidare teorifält därför att de i så stor utsträckning sysslar med individer och smärre grupper

Figur 1

av individer. De kan därigenom få rätt stora populationer att ta stickprov ur och de kan med viss rätt hävda att deras teorier och resultat är inom slumpmarginalerna giltiga för dessa populationer vid den tidpunkt undersökningen gjordes, om den i övrigt är korrekt gjord. Man kan dock fråga sig om teoribegreppet är relevant i dessa sammanhang. Det rör sig om i tid och rum snävt begränsade förhållanden där historiska och kulturella tillfälligheter m m kan spela in. Detta gäller speciellt olika former av opinionsundersökningar där de intervjuades åsikter kan variera drastiskt från dag till dag följt av ny information via massmedia o d.

Den kanoniska forskningsmodellen och den inom statsvetenskaplig forskning reella modellen.

Tar vi till slut steget över till statsvetenskapen så kommer en ny drastisk krympning av teoriområdet. Statsvetarens centrala forskningsområde är politiska system och författningar i nationalstater, och det finns för närvarande bara halvtant hundratals sådana stater på vår planet. Dessa stater är dessutom varandra så olika i så många avseenden att det är helt omöjligt att konstruera ett representativt stickprov på dem. Inte ens om man gör en totalundersökning av hela antalet får man med alla de vetenskapligt intressanta statskicksvarianterna, därför att dessa är betydligt fler än de för tillfället existerande varianterna. Därtill kommer att inget statsklick kan flyttas varken i tiden eller geografien.

Statsvetaren är av ett grymt teorifientligt öde tvingad att studera historiska och geografiska specialfall. Hans "teorier" kan endast bli mer eller mindre lösliga analogier rörande förekomsten av likartade fenomen med likartade orsaker. Man kan kalla dem "så-kan-det-gå-teorier", eller "det-är-inte-nödvändigtvis-så-teorier". Man kan se dem som omvända Popper-teorier, dvs "teorien" anses verifierad om det går att hitta ett enda fall som stämmer.

Speciellt illa ute är de statsvetare som studerar det sk internationella politiska systemet. De har i praktiken bara ett fall att studera dvs det historiskt unika fall, som existerat på vår planet under de få generationer man kan tala om ett sådant system. Detta system kan givetvis studeras framåt eller bakåt i tiden, men de evolutiva tidsserier, som man då får, är inte mycket att grunda en generell teori på. Systemet är ju vid varje tidpunkt beroende av sitt tillstånd vid föregående tidpunkt och en given tidpunkt kan aldrig återkomma lika litet som det tillstånd som då rådde. Det är bara att försöka extrapolera kurvorna så gott det går och vänta och se om man lyckats.

Man kan givetvis experimentera med simulerade system och händelseförlopp i mer eller mindre sofistikerade spel. Sådant var populärt för en del år sedan, men nu hör man inte så mycket talas om det. Det är nog ganska otacksamt därför att variationsmöjligheterna är så oändligt stora, och vårt existerande system är bara en tillfällig variant av en teoretiskt sett oändlig variabel mångfald.

De icke överlappande delarna av de tre cirkarna i den "reella modellen" i Fig 1 symboliserar den begränsade frihet, som statsvetaren har till meningsfullt teoretiserande rörande den eventuella tillämplighet, som de erhållna forskningsresultaten har utöver det historiskt och geografiskt begränsade specialfall, som han undersökt. Detta "teoretiserande" måste dock, om det skall vara meningsfullt, ske mot en utförlig redogörelse för de speciella förhållanden, som är förknippade med detta fall. En sådan nödvändig utrymmeskrävande huvud-

sakligen deskriptiv redogörelse måste i de flesta fall innehålla sådana nu så impopulära inslag som författningshistoria och författningsanalys m m och beskrivning av politiska motsättningar och maktförhållanden, enstaka betydelsefulla politiska aktörer, ekonomisk utveckling o d. Detta drar givetvis under nu rådande bedömningsförhållande avsevärt ned avhandlingens skenbart vetenskapliga och teoretiska utseende. (Detta bedömningsklimat är dock förhoppningsvis även det bara en historisk och geografisk tillfällighet.)

Hur bär sig nu statsvetaren åt när han mot alla dessa teoretiska odds tvingas producera avhandlingar som ytligt sett ser ut som rena naturvetenskapen? Vi har tidigare givit svaret. Han tillgriper det uni-in-de-ductiva tricket (UIDDT). Detta trick kan i sin mera renodlade form beskrivas med hjälp av vidstående skiss (Fig 2), vilken som synes är en vidareutveckling av den i Fig 1. Den kanoniska modellen är i denna version streckad för att markera dess imaginära karaktär. De tre inre överlappande ringarna i Fig 1 är i Fig 2 tänkta som helt sammanfallande. Därför syns bara en ring. Den markerar att forskaren i fråga helt avstår från alla meningsfulla men utrymmeskrävande diskussioner om och i vilken utsträckning hans resultat äger giltighet utanför hans speciella projekt. I realiteten sammanfaller alltså teori, hypotes och observation med det undersökta fallet och man har all anledning att misstänka att såväl teorien som hypoteserna valts eller utformats med fallet som provdocka. I stället för att ägna sig åt en meningsfull men tyvärr bedömningsneddragande tillämplighetsdiskussion koncentrerar sig den utinduktivistiske forskaren på att utföra det illusionstrick, som symboliseras av de streckade partierna i Fig 2. Det gäller att hos den ytlige läsaren skapa en illusion av att projektet i alla avseenden följer den kanoniska modellen, dvs att det gäller en definitiv empirisk verifiering av generella teorier och hypoteser. Han gör det bl a med att aldrig själv ifrågasätta detta, han undviker överhuvudtaget att fästa läsarens uppmärksamhet på representativitetsproblematiken. Genom att anslå en anspråksfull vetenskapsteoretisk jargong kan han ge läsaren intrycket att representativiteten och generaliteten är så självklara att de inte behöver nämnas.

Varje iakttagelse rörande ett undersökt fall kan, hur trivial eller speciell den än är, alltid formuleras som en generell teori eller hypotes. Sedan man med hjälp av det enda undersökta fallet "verifierat" hypotesen, kan den via bakvänd Popper-induktion åberopas till stöd för den "generella teorien".

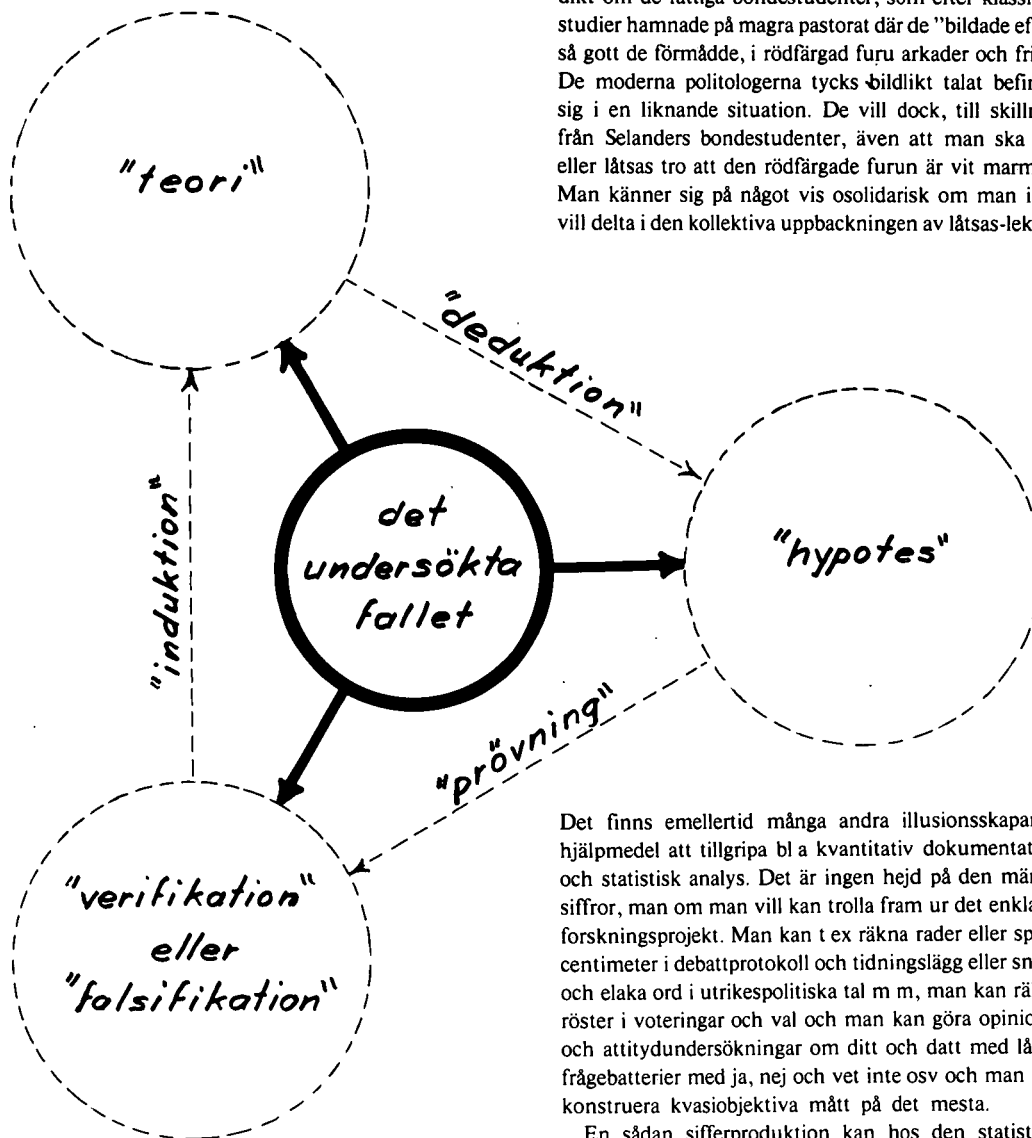
Man behöver ju inte heller hitta på sina teorier själv. Den statsvetenskapliga "politiska teorien" är ju så full av till meningslöshet diffusa antaganden om "input",

"output", "feedback" m m som utan större problem kan hakas på det undersökta fallet. Kanske ännu rikligare och lösligare än teorifloran inom den internationella politiken, där gamla geopolitiska teorier trängs med diverse maktbalansteorier och s k "marxistiska teorier" om ut-

sugning, imperialism och terror. Det går alltid att hitta någonting klämmigt, som går att "verifiera" eller "falsifiera" med det enda undersökta fallet.

Jag har ibland när jag framfört detta slag av kritik mot aktuell svensk statsvetenskap, mött irriterade eller trötta och resignerade påpekanden om att det jag sagt givetvis är alldeles riktigt, "men va fan skall man göra". Man påminns om ett par rader i en känd Sten Selanderdikt om de fattiga bondestudenter, som efter klassiska studier hamnade på magra pastorat där de "bildade efter, så gott de förmådde, i rödfärgad furu arkader och fris". De moderna politologerna tycks bildligt talat befinna sig i en liknande situation. De vill dock, till skillnad från Selanders bondestudenter, även att man ska tro eller låtsas tro att den rödfärgade furun är vit marmor. Man känner sig på något vis osolidarisk om man inte vill delta i den kollektiva uppbackningen av låtsas-leken.

Figur 2

Det finns emellertid många andra illusionsskapande hjälpmedel att tillgripa bl a kvantitativ dokumentation och statistisk analys. Det är ingen hejd på den mängd siffror, man om man vill kan trolla fram ur det enklaste forskningsprojekt. Man kan t ex räkna rader eller spaltcentimeter i debattprotokoll och tidningslägg eller snälla och elaka ord i utrikespolitiska tal m m, man kan räkna röster i voteringar och val och man kan göra opinions- och attitydundersökningar om ditt och datt med långa frågebatterier med ja, nej och vet inte osv och man kan konstruera kvasiobjektiva mått på det mesta.

En sådan sifferproduktion kan hos den statistiskt

Det uniinduktiva tricket. (UIDDT)

Beteckningen motiveras av att såväl induktionen som deduktionen i realiteten utgår från samma unika fall dvs "det undersökta fallet", som givetvis även ligger till grund för hypotesprövningen.

okunnige lätt ge illusion av större bredd och representativitet än vad som faktiskt är fallet. Man tänker ofta inte på att en opinionsundersökning vanligen endast gäller en viss tidpunkt och kan vara föråldrad redan innan den kodats, och det krävs större kunskaper än man tror för att begripa alla de bortfalls- och validitets- och reliabilitetsproblem som är förknippade med dessa slag av sifferproduktion. Vet man egentligen vad siffrorna står för? Mitt intryck är att det för närvarande är dåligt ställt med elementära statistiska kunskaper hos de handledare och kompetensbedömare, som direkt och indirekt styr de statsvetenskapliga forskarna in på dessa kvantitativa approacher. Detta är en brist, som inte kan avhjälpas med utifrån tillkallad statistisk expertis.

De avvägnings- och värderingsproblem, som skall lösas kräver vanligen både statsvetenskaplig och statistisk kunskap i kombination. En statistiker som inte närmare känner till vilken kompletterande ickestatistisk information, som står statsvetaren till hands, kan i sin specialistambition medverka till en för materialets karaktär alltför kvalificerad analys. Han känner kanske inte till de historiska och lokala tillfälligheter som kan ha påverkat distributionen så att sådan analys blivit meningslös. Den statistiskt okunnige statsvetaren känner å sin sida inte till de höga krav på grundmaterialet som krävs för att en sådan kvalificerad analys skall bli meningsfull. Han tror kanske att sådana brister på något vis automatiskt elimineras i de obegripliga datorerna, när förhållandet vanligen är tvärt om.

Den dystra sanningen är att det är mycket litet inom statsvetenskapen, som lämpar sig för avancerad statistisk analys. Det finns inga långa serier under oförändrade förhållande. Statsvetarens siffror studeras bäst i enkla aritmetiska diagram där forskaren med hjälp av sina specialkunskaper om grundmaterialet kan ge förklaringar till mera spektakulära toppar och dalar i kurvorna, sånt som inte datorerna begriper. Detta gäller speciellt de olika slag av evolutiva tidsserier, som är så vanliga inom statsvetenskapen. Sådana historiska serier lämpar sig helt enkelt inte för avancerad statistisk analys. Det finns visserligen många och tjocka böcker om tidsserieanalys, men de handlar mycket lite om evolutiva tidsserier.² Där står nästan bara om stationära tidsserier dvs serier där standardavvikelsen är konstant genom hela serien som i radiovågor o d, sådana serier finns knappast inom statsvetenskapen. (Man skulle förstås kunna tänka sig någon sorts regelbundet återkommande stressvariationer i samband med val och budgetperioder.) Det är dock rent nonsens att tillämpa sådan analys på statsvetarens historiska evolutiva tidsserier. Söker man efter samband mellan två evolutiva tidsserier så kan man inte göra stort mer än rita upp dem i passande skalor på samma diagram. Den information man då får är som regel långt

tillförlitligare än produktmomentkorrelation med eller utan lagkorrelation. Sådan nu så populär korrelationsräkning på evolutiva tidsserier är för det mesta rent nonsens.

Liknande men mer komplicerade invändningar kan göras mot den likaledes så populära faktoranalysen. Det är svårt att inom statsvetenskapen hitta ett material där sådan analys är meningsfull, bl a därför att den förutsätter linjära samband och normalfördelningar och det vet man sällan om man har. Faktoranalysen har länge haft låg status i den statistiska facklitteraturen.³ Det är endast genom att ställa för statsvetaren orimligt hårda krav på grundmaterialet, som den bli statistiskt intressant, och sådant material hittar man sällan inom statsvetenskapen.

Förr i tiden utgjorde det tidsödande räknearbetet en hälsosam broms på korrelationsglädjen. Denna broms finns inte längre sedan datorerna blivit mer tillgängliga och avancerade. Frågan är om och i vilken utsträckning som forskarna numera behöver lära sig den matematiska innebörden i de operationer som de använder. Frågan är även om inte brister i detta avseende kan bidra till den mystik, som för många förknippas med korrelationsräkning. Alla statistikutbildade har väl en gång upplevt denna mystik när de genomförde sin första korrelationsräkning. En känsla av oomkullrunkeligt samband och obetvinglig kausalitet, som man int kan sätta sig upp emot. Det kan ta tid att övervinna denna statistiska barnsjukdom och det kan nog endast ske via ytterligare utbildning speciellt i seminarier där elaka kamrater diskuterar sönder ens övningspapper. De som aldrig fått någon riktig statistikutbildning har nog svårt att frigöra sig från korrelationsmystiken. Mitt intryck är att den nu vilar tung över svensk statsvetenskap, och att det är dags att bilda någon form av motståndsrörelse.

De teoretiska illusionseffekter, som avancerade matematiska och statistiska metoder kan ge inom statsvetenskapen, beror till stor del på att man så lätt förväxlar matematiska och statistiska teorier med statsvetenskapliga. Politologen tillåts stoltsera i teorifjädrar han lånat från datamaskinfirmornas program-manualer. Det är ingen som frågar vad han har under. Det är inte passande.

Det är lätt att hitta mer eller mindre renodlade exempel på det uniindeduktiva tricket i de doktorsavhandlingar som spikats under det senaste decenniet tex i serien "Stockholm Studies in Politics". Det är dock inte så roligt att kritisera dessa, när man vet hur beroende respondenter är av handledare och bedömningsnormer.

Man kan även på sätt och vis se det fyrtyotal lic- och doktorsavhandlingar, som ingår i "det stora kommunalforskningsprojektet" som exempel på ett enda stort

uniindeduktivt trick. Där finns en mycket illusionsskapande teoretisk referensram byggd på Eastons politiska systemteori. Kvasinormativa teorier av detta slag kan dock varken verifieras eller falsifieras. Tillsammans med de teorier om "demokratiska värden", som även redovisas, bildar de en form av statsvetenskaplig "skolastik",⁴ som väl mer hämmar än underlättar empiriska studier av lokala samfälligheter.

Denna "skolastik" förstärker även intrycket att man vill skyla över det trista faktum att det stora projektet trots all sofistikerad statistik är begränsat till ett litet udda konungadöme i den snöiga nord, vid en tidpunkt när dess kommunala författningar och ekonomiska ramar var si och så. Det är teoretiskt sett egentligen bara ett enda undersökt fall, som man trixat med.

Ett alldeles utmärkt trick-exempel på professorsnivå finns i Kjell Goldmanns nyutkomna bok "Is My Enemy's Enemy My Friend's Friend" (Lund 1979). Där kan man studera hur vårt statistiskt sett unika och tidsbundna internationella politiska system behandlas som om det var fråga om en representativ sampling från bebodda planeter från ett stort urval av solsystem och galaxer i olika delar av universum. Där finns även många exempel på lag-korrelationsräkning på evolutiva tidsserier av det slag jag tidigare kritiserat. De resultat som följer sig bakom det visuellt mycket vetenskapliga utseendet är dock sedan länge journalistiskt allmängods.

Dessa summariska "exemplifieringar" är att betrakta mer som orientering för dem som vill läsa själv. Varje trick-exempel skulle för att komma till sin rätt behöva en längre recension. Jag vill dock i denna artikel mer uppehålla mig vid den övergripande problematiken än vid de enskilda fallen som var för sig kan vara mycket speciella.

Den intressantaste trick-dokumentationen finns dock i de många slag av meritvärderingsyttranden, som förekommer vid fördelning av anslag, tjänster och formella kompetenser. Denna "litteratur" kan dock knappast recenseras på vanligt sätt. Det är ju närmast fråga om en form av kulthandlingar oåtkomliga för rationell kritik. De är dock de viktigaste styrmedlen bakom den aktuella utvecklingen.

Den aktuella uniindeduktiva teorivågen inom svensk statskunskap har som tidigare antytts ett visst samband med att en del traditionella statsvetenskapliga forskningsapproacher och metoder blivit ansedda som omoderna och ovetenskapliga. De mest iögonfallande av dessa är författningshistoria och författningsanalys. Detta förhållande illustreras kanske bäst av den brist på intresse, som de statsvetenskapliga institutionerna i vårt land visat för de genomgripande grundlagsförändringar som nyligen skett i vårt land. De statsvetare, som direkt

deltagit i detta arbete tycks ha gjort det som ett slags vänsterknäck utan större betydelse för statsvetenskaplig forskning och undervisning.⁵ De tycks inte ha gjort mycket för att inspirera sina studenter till forskning på detta område. Det råder efter vad jag uppfattat en nära nog total likgiltighet för hela detta forskningsområde bland dagens unga statsvetare.

Jag har vid ett par tillfällen hört Jörgen Westerstål i föreläsningar omtala att han i början av sin karriär, så att säga, sågade av grundlagstolkning som vetenskap. Han hade bl a upptäckt att godtyckliga politiska tolkningar var möjliga och att den paragraf i 1809 års lag som föreskrev tillämpning enligt ordalydelsen var meningslös. Jag har dock svårt att inse att detta förhållande gör studiet av skrivna och oskrivna författningar mindre vetenskapligt intressant.

Den problematik som Westerstål här berör, är ju urgammal och välbekant och borde väl snarare öka än minska det statsvetenskapliga intresset för detta forskningsområde. Den finns beskriven bl a i Maines klassiska bok "Ancient Law" som utkom 1861 (senaste observerade nytryck 1972). Han säger bl a att lagtexter hör till de äldsta bevarade texterna i de flesta språkområden. De tycks i många fall ha inneburit något av en demokratisk revolution därför att man tidigare varit beroende av minne och hederlighet hos de präster och lagmän, som haft till uppgift att minnas och föredra lagen. De skrivna lagtexterna kunde huggas i sten och brännas i keramik, deras auktoritet och permanens förstärktes ofta av att de tillskrevs gudar eller legendariska konungar och folkhjältar t ex Hamurabi och Moses. Dessa texter var svåra att ändra utan att skada deras auktoritet. Den som med goda eller onda motiv ville revidera eller komplettera lagen måste tillgripa olika slag av "legala fiktioner" dvs hitta på mer eller mindre klyftiga tolkningar eller definitioner av termer och fraser i texten och hävda att det var så och så den gamle lagstiftaren egentligen menat.

Den som vill studera denna för mänsklighetens sociala och politiska utveckling fundamentala problematik måste givetvis anlägga ett vidare och djupare rättsfilosofiskt och rättssociologiskt perspektiv än vad Westerstål gjorde när han sågade av författningstolkningen som statsvetenskap. Man måste fråga sig vilken roll lagtexter inklusive författningar skrivna och oskrivna spelar och spelat i samhällslivet. Det har förvånat mig mycket att forskare, som uppenbarligen fångats av Easton och Deutschs cybernetiska politiska systemteorier totalt saknar intresse för skrivna och oskrivna författningar. Dessa texter och normsystem är ju definitivt det mest cybernetiska vi har i vår vetenskap. Det är ju inget annat än det politiska systemets fundamentala programmeringar.

Det har även förvånat mig att man inom ett forskningsområde, där det är så svårt att hitta invarianta fenomen i den historiska utvecklingen, så helt tycks ha förbiset den invariant, som en skriven författningstext utgör, oberoende av hur den för tillfället tolkas och tillämpas. Den invarianta texten kan ju i många fall användas som en i tiden konstant baslinje varifrån man "mäter" tidsvariationerna i tolkning och tillämpning.

Det har även förvånat mig att teorijagande uniinduktivisterna inte ännu kommit på att författningar troligen är ett användbart tillämpningsområde för modern matematik som topologi, grupp teori, algebraisk geometri m m inklusive den nu så populära "katastrofteori".⁶ Alla de politiska tillstånd som teoretiskt kan förekomma inom ramen för en given författning kan ju ses som en topologisk grupp eller differentiabel mångfald. De situationer när författningen kan tänkas upphöra att fungera utgör en "katastrofmängd" osv. Även den, som inte är uniinduktivist kan ju ha viss nytta och intellektuell tillfredsställelse av sådana matematiska modeller som en sorts logiska metaforer utan krav på statistisk verifiering. Man skulle kanske på detta vis kunna få en viss uppfattning om hur variationsrika och slumpbetonade de politiska fenomenen är och hur fåfängt det är att på grundval av några få observerade historiska fall dra i tid och rum långtgående teoretiska slutsatser enligt UIDDT-modellen i Fig 2.

Man kan kanske även säga att man inom området författningshistoria och författningsanalys kanske befinner sig närmare om inte de hårda naturvetenskaperna så dock de halvhårda, dvs biologien eller närmare bestämt etologien, än i någon annan del av ämnet statskunskap. Utgår man ifrån att mänskliga beteendemönster och politiska institutioner har utvecklingshistoriska rötter i de slag av sociala beteenden som finns hos oss närstående primater så är det en fascinerande sysselsättning att spekulera över gången i den kausala process som måste ligga mellan dessa stadier, och speciellt vad som i detta sammanhang kan vara relevant för utvecklingen av författningar oskrivna som skrivna.

Det mesta i denna historia kommer väl aldrig att avslöjas, men år efter år ökar ändå våra kunskaper, dels genom nya arkeologiska fynd och dels genom etologisk och genetisk forskning. Även statsvetaren kan kanske genom sin speciella överblick över de politiska institutionernas och beteendenas mångfald bidra till teoriutvecklingen på detta område. Givetvis är inte våra beteenden och institutioner genetiskt programmerade som hos myror och bin, men det är till stor del vår förmåga att lära oss att organisera och leva i stora sociala och politiska system med vitt skiftande strukturer. Det måste ligga miljoner år av såväl genetisk som politisk "trial and error" bakom denna utveckling och det stora de-

finitiva misslyckandet är ännu en möjlighet (sett ur antropomorf synvinkel).

Här kan man verkligen tala om ett område för något som liknar statsvetenskaplig grundforskning. Vilka politiska strukturer har i denna utvecklingsprocess varit framgångsrika i den meningen att de bestått länge eller ständigt återkommit, vilka har i denna mening varit mindre framgångsrika, vilka är överhuvud taget teoretiskt och praktiskt möjliga. Därtill kommer givetvis vissa i grunden ovetenskapliga antropomorfa värderingssynpunkter in, rörande vad som i någon mening är för människans utveckling bra politiska strukturer. Kanske skulle vi i några avseenden ha varit bättre eller sämre människor såväl genetiskt som kulturellt om andra politiska strukturer varit mer framgångsrika, osv. Det är givetvis svårt att helt utestänga värderingar av detta slag. Det vetenskapligt intressanta är dock om det går att finna någon form av kausala förklaringar till varför vi och våra politiska institutioner är som de är, vare sig det är bra eller dåligt att vara så.

I ett sådant en hel biologisk art omfattande utvecklingsperspektiv kan det ju finnas viss anledning att tala om teorier i vetenskapsteoretisk mening. Problemet är bara hur man skal verifiera sådana teorier när så stora delar av utvecklingshistorien är oåtkomlig för empirisk forskning. Här finns dock uppenbarligen en stor vit fläck på den statsvetenskapliga forskningskartan, som erbjuder för statsvetare ovanliga tillfällen till nära nog grundforskning i samarbete med hårda och halvhårda naturvetare och med arkeologer, historiker och etnologer m m. Denna typ av forskning räknas för övrigt till den i USA alltmer populära specialdisciplinen "biopolitics", som även erbjuder många tillfällen till synd dvs UIDDT.⁷

Författningshistoria och författningsanalys har även naturliga utvidgningar och anknytningar till den folkrättsproblematik, som är förknippad med de internationella organisationernas verksamhet. De har ju ofta stadgor och konstitutioner, som är mycket svåra att ändra därför att de formellt är av samtliga medlemsstater ratificierade konventioner. Detta leder bl a till tolknings tvister och man kan bli förvånad över den roll som rent folkrättsjuridiska argument spelar i de politiska diskussioner, som förs i de beslutande församlingarna i internationella organisationer. De olika parterna i konflikter bygger ofta upp sin argumentering på olika "legala fiktioner" rörande stadgeförfattarnas "avsikt" och tidigare tolknings- och tillämpningspraxis osv. Betydelsen av detta slag av argumentering beror på att alla medlemsstater, stora som små, har långsiktiga intressen av att bygga upp en förnuftig tolkningspraxis. Även stormakterna kan därför böja sig, för på kort sikt för dem ofördelaktiga tolkningsbeslut, för att inte skapa besvär-

liga prejudikat. Man vill inte tappa ansiktet genom att öppet utan legala fiktioner bryta mot den fundamentala folkrättsprincipen "pacta sunt servanda".

Denna internationella trial-and-error-process är kanske när allt kommer omkring det viktigaste, som för närvarande pågår på vår planet. Jag tänker speciellt på FN:s olika fackorgan, som det är ganska tyst om i massmedia. Det är synd att så få statsvetare intresserar sig för dem. Deras konferensprotokoll och utredningsarkiv rymmer mängder av information om hur medlemsstater av olika slag, diktaturer som demokratier, uppför sig såväl hemma som vid konferenserna. Det går att göra universella komparativa studier av aspekter på medlemsstaternas statskick och medlemsbeteende på detta material.

Jag gjorde för femton år sedan en sådan studie i min doktorsavhandling "Workers, Employers and Governments. A comparative study of Delegations and Groups at the International Labour Conference 1919-1964 (Stockholm 1965). Den handlar om ett specialfall av folkrättsproblematiken "equality of member states", närmare bestämt om hur man inom ILO tolkat och tillämpat den stadgeparagraf, som reglerar de för ILO unika trepartsdelegationernas sammansättning och status. Enligt denna paragraf skall arbetarnas och arbetsgivarnas delegater utses i samråd med de "mest representativa" organisationerna i respektive hemland. Stadgan kan sägas förutsätta en föreningsfrihet, som saknas i de flesta av medlemsländerna. Därför har en nära nog kontinuerlig serie av konflikter rörande tolkning och tillämpning av denna paragraf pågått sedan organisationen bildades. De diskussioner och utredningsmaterial som genererats av dessa s k fullmaktskonflikter, ger en hel del information om den status som olika fackföreningar och arbetsgivarorganisationer har såväl hemma som vid konferensen.

Den statistiska bearbetningen som jag i samma syfte gjorde av konferensdeltagarnas olika aktiviteter, består till stor del av aritmetiska diagram över evolutiva tids-serier. Jag avstod medvetet från det slag av statistisk misshandel av materialet, som är så vanligt i UIDDT-approacherna. Trots att studien vara maximalt representativ i den meningen att den täckte hela planeten och hela den då förflutna verksamhetsperioden, kan man ändå inte verifiera någon "generell teori" med den, lika litet som med någon annan statsvetenskaplig studie.

Givetvis har avsikten med min kritik av det jag kallat UIDDT inte varit att avråda statsvetare från studier i statistik och vetenskapsteori, snarare tvärt om. Den måttlösa övertron på och missbruket av vetenskapsteoretiska termer och statistiska metoder, har sin grund

snarare i för små än för stora kunskaper i dessa ämnen. En ökad utbildning i statistik och vetenskapsteori skulle enligt min uppfattning minska de uniindeduktiva forskningsapproacherna, speciellt om denna utbildning på något sett kunde bibringas de i forskarutbildningen verk-samma handledarna och bedömarna. Min uppfattning är även att ökade kunskaper i dessa ämnen liksom en bredare samhällsvetenskaplig utbildning skulle återupp-liva forskarintresset för de i tidigare statsvetenskaplig forskning centrala områdena och metoderna. Det är en ren myt att dessa på något vis skulle vara mindre ve-tenskapliga än de nu så moderna UIDDT-approacherna. Sådana uppfattningar är nog till stor del inget annat än nyfrälsthetseffekter hos den forskargeneration, som inte fått någon grundutbildning i de metoder och approacher, som de rekommenderar sina studenter att tillämpa.

Torsten Landelius

Noter

1. Diskussion av förhållandet mellan det naturvetenskapliga (logisk-positivistiska eller logisk-empiriska) teorigreppet och statsvetenskapliga och behavioralistiska teorier förekommer bl a i följande relativt aktuella verk.
Gregor, A J, An introduction to Metapolitics. (London 1971).
Gunnell, J G, Philosophy, Science, and Political Inquiry. (New Jersey 1975).
Gregg, P M (red), Problems of Theory in Policy Analysis. (London 1976).
Ions, E, Against Behavioural Science. (Oxford 1977).
2. Termen "evolutive time-series" förekommer i Herman Wolds Demand Analysis (Uppsala 1952) och i hans doktorsavhandling om stationära tids-serier (Uppsala 1938). Det är dock vanligt att man inte ens har något namn på dessa serier. De tycks betraktas som en ointressant restgrupp om man inte med något knep kan få dem stationära, slumpmässiga eller stokastiska. Se för övrigt Kendall-Stuart "The Advanced Theory of Statistics", vol 3.
3. Kendall-Stuart vol 3.
Taylor-Hudson, World Handbook of Political and Social Indicators. Second Edition 1972, sid 378-390.
Gorsuch, R L, Factor Analysis sid 327-330. (1974).
4. Termen lånad från Torbjörn Tänsjö's bok "Demokratimätning. En inblick i den statsvetenskapliga skolastiken." (Akademilitteratur 1978). Han har dock ett något annorlunda tillämpningsområde.
5. Det intrycket fick jag när jag (oinbjuden) deltog i det symposium om "statsvetenskaplig och statsrättslig forskning kring den nya grundlagens tillkomst", som Statens råd för samhällsforskning anordnade 4-5 juni 1975. Föreläsningarna senare publicerade i Statsvetenskaplig Tidskrift 1976 nr 1. Det var mer fart på juristerna. Statsvetarna höjde sig säl-

lan över det lokalhistoriska och anekdotiska planet. Där förekom t ex inga försök att placera in den nya författningen i internationella och komparativa perspektiv.

6. Det finns numera en omfattande litteratur om katastrofteorin och dess tillämpningar på de mest kufiska områden inklusive statskunskap. En ny relativt sansad bok i detta ämne är P T Saunders "An introduction to Catastrophe theory". Cambridge University Press 1980. Där finns även en aktuell litteraturförteckning.
7. Somit, A, *Biology and Politics*. (Mouton 1976). Boulding, K E, *Ecodynamics*. (Sage Publications 1978).

Diskussion om nazismen och dagens terrorism i Tyska förbundsrepubliken. Aktuella spel- och dokumentärfilmer

I Västtyskland har sedan något år tillbaka pågått en stor diskussion om synen på Adolf Hitler, nazismen, judeutrotningen och dagens terrorism. Det har varit en het diskussion, som i sin subjektiva iver saknat all kritisk distans. I centrum för uppmärksamheten har stått böcker, tidskrifter, men framför allt spel- och dokumentärfilmer. Det är å ena sidan filmer, som behandlar Adolf Hitler och nazismen, å andra sidan filmer om dagens terrorism.

Dels är det "Hitler - en karriär", som redigerats av Joachim C Fest, chefredaktör för den ansedda tidningen Frankfurter Allgemeine Zeitung, vidare Hans-Jürgen Sybergers "Hitler - en film från Tyskland", den amerikanska TV-serien "Holocaust", samt Jochen Bauers dokumentärfilm "Geheime Reichssache." Dels är det kollektivfilmen "Deutschland im Herbst".

Fest hävdar på tvivelaktiga grunder, att Hitler var en stor personlighet, förd bakom ljuset av sina hantlangare, och därför oansvarig för judeutrotningen. Ett flertal västtyska tidningar har värderat filmen som nykter och saklig. Syftet har varit att ärerädda Hitler. Omvärderingen av Hitler är emellertid gåtfull. I hans självbiografi "Mein Kampf" framgår det tydligt vad Hitler anser om judarna. De är lägre stående människor, som man fick förfölja och förnedra. Judestjärnan var likaledes ett påhitt av Hitler. Och evakueringen av judar från Tyskland och Polen till Ukraina hade Hitler i sin obarmhärtiga nit själv ombesörjt. Han såg i den internationella judendomen sin och Tysklands värste fiende. Hitler har därtill föreslagit och gett order om att sjuka tyskar skulle avlivas, eftersom dessa var livsodugliga för att bereda plats åt mindre sjuka människor. Med den värderingen av människor i allmänhet är det helt förståeligt varför han ville utrota judar.

Enligt den brittiske författaren David Irving i hans nyligen utkomna bok "Hitlers war" finns det inga skriftliga belägg för att Hitler låg bakom judemorden. Å andra sidan menar författaren att det finns bevarat dokument, som anger att Hitler förbjudit dessa.

Fest undviker att värdera Hitlers judeuppfattning. Hans film som är två och en halv timme lång, ägnar litet utrymme åt judefrågan. I stället döljer inte Fest sin enorma förtjusning över att Hitler som karaktär och konstnär. Han beskriver honom som "en stor man" och som "ett energiknippe". Filmen följer Hitlers liv från hans barndom till hans sista dagar som statsman. Det är ingalunda en dokumentärfilm som sakligt och neutralt förklarar orsakerna till Hitlers politiska framgång. Fest drar inte heller några slutsatser av social, politisk och psykologisk natur som motiverar Hitlers besatthet av makt och inflytande. Det förefaller snarare så att Hitler var utsedd att leda den tyska nationen.

Fest utnyttjar för den skull masscener, som är hämtade från olika filmarkiv, i vilka fanor och banér, hakkors och utsträckta händer speglar redigerarens barnsliga förtjusning i Hitlers faderliga välvilja. Han ger inga som helst upplysningar om varför Tyskland utvecklades till en diktatur: depressionen och Hitlers beroende av konservativa, nationalistiska och antirepublikanska grupper, som stödde honom med pengar. Varken klipningen, musiken eller kommentatorn försöker kritiskt värdera Hitlers person och de propagandamedel med vilka han kunde styra den tyska befolkningen: film, radio och press. För Fest förefaller det som om nazismen och Tredje Riket var en enda lång folkfest, som pågått i tretton år och som borde pågå ännu. -

"Hitler - en karriär" är till skilnad från Erwin Leisers "Den blodiga tiden" och "Dö för Hitler?" en tvivelaktig partsinlaga. Den visar hur en aningslös publik kan påverkas till att tro på Hitler som en "god människa". Flera människor bland publiken reste sig upp och applåderade under den föreställning jag bevistade i Berlin. Förklaringen är att Hitler karaktäriseras som om han vore "snäll" och "god". Han älskar barn, djur och de små i samhället, han bygger vägar och avskaffar arbetslöshet, han slåss mot kommunism och mot antinationala krafter. Enligt Fest är han mestadels oskyldig, och ren, en tragisk - hjälte, som svarar högt i det blå och som lever med sina ideal om det s k goda samhället. Det upprörande med Fests aningslösa propaganda är att unga människor, som inte känner till den historiska bakgrunden, vilseleds i sina värderingar av Hitlers karaktär. Visserligen var han en sammansatt och ingalunda obegåvad person, som onekligen aktiverade unga män och kvinnor för att bygga upp den tyska nationens välstånd. Men han var ingalunda god och välvillig, snarare motsatsen. Ibland hatisk mot främlingar och fiender.

Den amerikanska TV-serien "Holocaust" som bygger på en roman av Gerald Green och som regisserats av Marvin J Chomsky utgår likaså från det förflutna, Tysklands kollektiva skuld känsla. I USA har 120 miljoner människor sett den och i Förbundsrepubliken Tyskland cirka 12 miljoner. Till skillnad från tidigare teaterpjäser, som behandlar nazismens utrotning av judar, bl a Peter Weiss "Rannsakningen" har serien upprört åskådarens känslor och blivit föremål för heta diskussioner.

"Holocaust" har varit viktig för att den förmått lyfta på slöjan av okunnighet om judemassakern. Men den har gjort det på ett i högsta grad tvivelaktigt sätt. Frågan är om en sådan här popularisering av en tragisk, historisk händelse är motiverad. Om det är moraliskt försvarligt att sända en serie, som är förenklad och förvrängd för att den skall sätta igång en debatt om massmorden på en minoritet. Det finns risk för avtrubning – kanske en brutalisering om en sådan här händelse utnyttjas för att beskriva massavlivning, tortyr, våldtäkter m m inte för att sätta in förloppet i ett historiskt skede och förklara varför det inträffade.

"Holocaust" har inte kommit med några trovärdiga historiska förklaringar, hur och varför så många människor – inte enbart nazister medverkade till att miljoner judar, handikappade och sjuka, gamla, krigsfångar m m totalt elva miljoner människor misshandlades till döds, mördades i massgravar och drevs in i gaskamrar till en fasansfull och plågsam död. Ej heller har serien kunnat förklara varför man föraktade judarna och varför människor i allmänhet var så ointresserade av händelseförloppet.

Judeförföljelser är ju ingalunda något nytt, det har förekommit sedan århundraden och i alla länder. Många psykologer har ambitiöst försökt förklara varför just denna minoritetsgrupp utsatts för sådana angrepp. Den vanligaste förklaringen är att sådana förföljelser äger rum i samband med ekonomiska, sociala och politiska förändringar.

Hans Jurgen Syberbergs "Hitler – en film från Tyskland" fortsätter diskussionen om Hitlers roll i judeutrotningen. Filmen är indelad i fyra delar: "Tänk på Tyskland" (inledningen till en dikt av poeten Heinrich Heine), "Nattetid", "Apokalyps" och "Slutet för Europa". Den är inspelad på fyra veckor i Bavaras filmstudios på en budget av 1 miljon DM, finansierad av västtysk TV och av staten. Filmen som planerats under fem år, är höjdpunkten i Syberbergs karriär. Den är ett sätt att avsluta ett projekt, som gått ut på att värdera (omvärdera) historiska personer. Tidigare har Syberberg plockat fram Ludwig II, Richard Wagner och Karl May. Det, som dessa personer har gemensamt är deras nationella stolthet, nostalgin inför ett förlorat hemland. Hitler, som

är den längsta av dessa fyra filmer, rekonstruerar Tredje Riket genom stillbilder, som projiceras bakom kameran och som reflekteras genom en spegel in i linsen. Skådespelarna agerar framför en stor scen. Bildernas djup suggererar man fram genom att placera dektoren framför scenen och genom att bygga trappor, avsatser och plattformar som koreografiska vilopunkter.

Syberberg har i ett västtyskt TV-program förklarat varför han gjort filmen: "Vi höjer inget anklagande finger eller menar, att allt var Hitlers fel och att resten av oss kan gömma sig bakom hans skamfilade rygg. Inte så, att vi förlåter Hitler, vi visar bara fram honom. Det är ett annat sätt att mildra hans handlingar. Vi skulle vilja reducera hans vanära en smula och sprida skulden, den kollektiva skuld som ingen ville erkänna efter kriget. Denna skuld vilar även på våra axlar. När jag ser mig omkring upptäcker jag, att vi fortfarande är förtjusta i samma saker, för vilka Hitler gjorde reklam."

Syberbergs uttalanden har väckt indignation hos internationella och tyska kritiker. Hans Hitlerfilm, som visats i svensk TV, skulle ha spelats i Cannes och Berlin under respektive filmfestival 1977. Men regissören drog i sista minuten tillbaka sin film. I Berlin lät han publicera ett 16 sidor långt brev i festivalstidningen, i vilket han förklarade, att den tyska filmen är död och att Tyskland är en förlorad nation.

Hur man än värderar Syberbergs sätt att handskas med internationella opinioner måste man bedöma hans uttalanden som tvivelaktiga. Om man analyserar hans film finner man, att denna har samma försåtliga innehåll som Joachim C Fests entusiastiska bilder av pappan och landsfadern Adolf Hitler, alltid leende och vänligt tillmötesgående.

Mer kritisk mot den nationalsocialistiska läran och mot Hitler är Jochen Bauers i "Geheime Reichssache", som skildrar processen mot de militärer, som den 20 juni 1944 försökte mörda Hitler. Ledaren för sammansvärjningen var greve von Stauffenberg. I ett uppmärksammat radiotal förklarade Hitler sedan han undkommit med livet i behåll, att konspiratörerna var en liga brottslingar, som skulle oskadliggöras. En våg av ohyggliga förföljelser svepte fram över Europa. Nära 5 000 människor blev avrättade, ofta på ganska tvivelaktiga grunder. Historiker har tidigare inte vetat om att det funnits en filmupptagning av rättegången mot de åtalade militärerna.

Bauer sätter i händelsen i sitt historiska sammanhang och låter dokumentärbilderna tala för sig själva. Det är ganska upprörande intermezzon, som skildras, helt oskyldiga människor anklagas för delaktighet i attentatet, däribland en katolsk präst, som tagit mot en bikt och därmed blivit insatt i komplotten. Bauer försöker att

rättfärdiga von Stauffenbergs handlingar och det är ett sätt att vinkla reportaget, som inte är sakligt. Von Stauffenberg insåg visserligen att Tyskland skulle krossas om inte Hitler dödades, men Bauer är okritisk i sin bedömning av von Stauffenbergs egentliga motiv. Han var ju officer i Hitlers armé och hade tidigare, plikttroget utfört alla order. Von Stauffenberg hade blivit allvarligt sårad i Tunisien, hans bil hade exploderat i ett minfält, varvid han förlorade vänstra ögat, högra handen och två fingrar på den vänstra. Under sin sjukdomstid gick han igenom en svår kris och började ifrågasätta Hitler och nazismen.

Vad som saknas i "Hitler – en karriär", "Holocaust", "Hitler en film från Tyskland", är den kritiska distansen och förmågan att analysera varför nazismen kunde växa fram i Tyskland. Även om Jochen Bauers film kritiserar nationalsocialismen är den ingalunda opartisk. "Geheime Reichssache" följer således upp den våg av självprövning den tyska filmen visar upp idag.

Kaj Wickbom

Litteraturgranskningar

DAG ANCKAR & STEN BERGLUND (red): *Planerad Demokrati*. Meddelanden från Stiftelsen för Åbo Akademi Forskningsinstitut Nr 55. Åbo 1980

GUY-ERIK ISAKSSON: *KTS-planering; ideal och verklighet*. Respo Nr 45/1980. Åbo 1980.

Förutsättningarna för, och konsekvenserna som följer politiskt och administrativt beteende bestäms, i såväl traditionella som moderna samhällen av, i vilken utsträckning politiska beslut ersätter marknadsmekanismer, och omvänt. Vid sidan av denna politiskt-ekonomiska styrelsematrix, eller kanske snarare på grund av dess komplexitet i kombination med samhällsmedlemmarnas vilja att på kort och lång sikt påverka sin tillvaro, tillkommer planeringsbehov på såväl individuell som social nivå. Syftet med all planering är alltid att skapa förutsättningar för ett resultatsäkert handlande, ett handlande byggt på vision och förmåga. I moderna samhällen resulterar detta nästan undantagslöst i byråkratisering, centralisering och formalisering.

Den yttersta betingelsen för samhällsplaneringen består i vad Charles Lindblom kallar "the human condition" vars kännetecken är "big problems, small brains",¹ dvs brister i de individuella förutsättningarna för ett rationellt politiskt-ekonomiskt beslutsfattande, men rationalitetsbrister kan även sökas på den sociala analysnivån och i olika föreställningar – ideologier – om samhällsplaneringens förenlighet med ett representativt och demokratiskt styrelseskick.

I *Planerad Demokrati*, som är ett av flera påtagliga resultat av ett väl utbyggt forskningssamarbete mellan de statsvetenskapliga institutionerna vid Åbo Akademi och Umeå Universitet, behandlas en rad intresseväckande problem i anknytning till det statsvetenskapliga studiet av samhällsplanering och representativ demokrati. Pär-Erik Backs inledningsuppsats om planering i tid och rum sammanfattar på ett stringent och kortfattat sätt de många konfliktdimensioner som ofta skildras i planeringslitteraturen. Därvid poängteras särskilt var det är realistiskt och nödvändigt att kompromissa, problemet med den effektiva planeringens behov av långa tids-

horisonter och rigiditeten i krav på fullständighet, samt hur dessa faktorer kommer i konflikt med konstitutionella och ideologiska föreställningar om individens frihet.

Uppsatserna *Referendum i Finland* och *Kunskap för Riksdagen*, författade av de båda Åboprofessorerna Dag Anckar och Krister Ståhlberg, utgör utan tvivel de tyngsta bidragen i antologin. I bägge fallen tas det utgångspunkt i aktuella politiska problem som diskuteras och analyseras i termer av modern statsvetenskaplig teori-bildning. I Anckars uppsats om folkomröstningsinstitutet diskuteras sannolikheten och möjligheterna för, samt tänkbara konsekvenser av införandet av referendum som ett demokratiskt korrektiv i Finland. Med stöd i såväl Perti Pesonens och Risto Sänkiahos surveyundersökningar, som David Eastons input-output analys, men framför allt i Gunnar Sjöbloms analyschema för partistrategier, företas en genomgång av folkomröstning som ett politiskt styrningsinstrument. På trots av att författaren klart gör sig till talesman för folkomröstningar, förlackar han ej motståndarnas argument, och uppsatsen framstår därför som ett föredömligt exempel på en *pro-et-contra* analys av politiska argument i idealtypiska termer, samtidigt som såväl den teoretiska som empiriska förankringen bibehålles.

När Ståhlberg kallar sin uppsats *Kunskap för Riksdagen* ett "diskussionsinlägg" (s 65) är han onekligen för blygsam. Visserligen är uppsatsens empiriska delar i någon mån polemiska, och polemiken riktar sig främst mot den finländska Statens Centralförvaltningskommitté och i vissa avsnitt mot grundlagskommittén, men det rör sig om en välfunderad och analytisk skarpsinnig polemik, baserad på rön från den moderna policy-forskningen.

Krister Ståhlbergs tes är att Riksdagens analytiska resurser behöver förstärkas, en tes som i mycket påminner om den svenska debatten om ett speciellt teknikbedömningsinstitut. Enligt Ståhlberg och en ganska enig socialvetenskaplig expertis är den information som står till riksdagsledamöternas och partigruppernas förfogande inte neutral, utan betingas av den politiska kampen om begränsade fördelar: "I denna kamp behöver vi inte

förvänta oss att aktörerna förmedlar sann kunskap till varandra, eller riktigare, slutsatser om verkligheten som har bevisats vara riktiga. Istället kan vi på goda grunder förvänta oss att aktörerna är luriga till naturen. De vilseleder . . . gärna en motspelare om de därigenom vinner understöd och förbättrar chanserna till god utdelning" (s 64).²

Både Anckars och Ståhlbergs uppsatser ger prov på den långt framskjutna position på policy-analysens område, som länge kännetecknat statsvetenskapen vid Åbo Akademi. I Ståhlbergs plädering för en starkare analytisk kapacitet vid Finlands Riksdag ligger en underförstådd och säkert välgrundad premis att den moderna samhällsforskningen i Finland på denna punkt skulle kunna vara till hjälp. Men detta är inte helt oproblematiskt, som Ståhlberg fö själv påpekar. Dels kan vi som analytiker inte undgå att använda utvärderingskriterier, och dessas empiriska förankring tenderar att variera över såväl den politiska skalan, som inom partiorganisationernas hierarkier. Men vad som från den institutionaliserade vetenskapens synpunkt kan förefalla allvarigare är, att tillkomsten av organisationer, som motsvarar t ex USAs Office of Technology Assessment, Congressional Budget Office, Congressional Research Service m fl, kan medföra ett slags "brain-drain", där lovande akademiska forskare låter sig övertalas att överge undervisningens och forskningens elffenbenstorn i utbyte mot ett partiellt förverkligande av praktiskt-politiska utopier. Hur illa det kan gå för sådana projekt illustreras, kanske ej fullt rättvist, av exempelvis Max Webers engagemang i Weimarförfattningens utformning, Hans Kelsens bidrag till mellankrigstidens Österrikiska författning, och Robert McNamaras roll i USA:s Vietnamstrategi.

Av antologins övriga bidrag märks ett försök av Sten Berglund och Lauri Karvonen att utvärdera det offentliga partistödets effekter i Sverige och Finland. Här antyds det bl a att en sådan analys aldrig kan bli rättvis om man inte samtidigt försöker att bedöma den relativa vikten av jämförbara responsivitetshämmande mekanismer, typ rösttrösklar, proportionalitetsprinciper i valsystemet, media-access m m.

I Marja Keränens uppsats om demokratiplaneringens strukturella betingelser är det samhällets strukturförändringar, då främst tjänstemannarörelsens framväxt i Finland, som tas upp för att förklara förvaltningsmaskineriets styrningsproblem och inertia. Janerik Gidlunds, Gunnel Gustafssons, och Kerstin Kolams bidrag är alla uttryck för en speciell forskningshorisont som innefattar kommunalpolitik och därmed förknippade administrativa problem, en specialitet för Umeå statsvetenskapliga institution, som jag i en kortfattad rapport till amerikanska statsvetarförbundet tidigare kunnat redogöra för.³

Guy-Erik Isaksson står som författare till boken *KTS-planering; ideal och verklighet*, som är en studie kring utfallet av det finländska finansministeriets mellanlångsiktiga planeringssystem sedan en budgetreform i slutet på 1960-talet. Isaksson är även författare till avslutningsuppsatsen i Anckars och Berglunds antologi, och det är knappast någon överdrift att påstå, att han genom dessa två skrifter ger både teoretiskt och empiriskt värdefulla bidrag till planeringsforskningen.

KTS är en finländsk förkortning av "keskipitkän tähtäyksen suunnittelu, keskipitkän aikavälin suunnittelu" upplyser oss Isaksson i en fotnot (s 7) och nämner samtidigt att det inte finns någon kort, praktisk användbar och allmänt vedertagen benämning för systemet på svenska, vilket väl måste anses vara anmärkningsvärt då ju tvåspråkigheten har grundlagsskydd i vårt grannland. Under alla omständigheter så är alltså KTS-planering det system som används för statlig medellångsiktig samhällsplanering i Finland, och systemets uttalade och övergripande syfte är att underlätta och förbättra budgetprocessen.

Ett av de demokratiplaneringsproblem som bl a Back behandlade i sin förutnämnda uppsats i *Planerad Demokrati* var den uniforma rigiditet som ofta blir följden av att det politiska systemet "drar på sig planeringströjan", om uttrycket tillåts. I sin studie, som är en licentiatavhandling, förmår Isaksson också visa att varierande grader av effektivitet i KTS-planeringen beror på vilka typer av förvaltningsuppgifter som analyseras, och den typ av utgift som man kan använda vid effektivitetsskattningar. Utan att några direkta anknytningar göres, illustrerar Isakssons avhandling en hel del av Backs allmänna resonemang, men det skall samtidigt betonas, att författaren lämnar en hel del egna bidrag till en teoretisk förståelse av finländsk samhällsplanering, främst på typologiserings- och operationaliseringsområde.

I de empiriska avsnitten genomgås fyra typer av cases, som empiriskt motsvaras av fångvård, allmänbildande undervisning, vägtrafik och främjande av industrin. Dessa policy-områden analyseras m h t konsumtionsutgifter, överföringsutgifter, realinvesteringar och finansinvesteringar. Därvid uppställs åtta "hypoteser" på basis av en korstabulering av fyra olika planeringsfaktorer, sett i dessas "objektiva" och "subjektiva" aspekter, och dessa "testas" i en fyrtyo sidor lång utredning.

Utan att förringa Isakssons forskningsprestation ställer jag mig litet undrande inför den mycket goda överensstämmelse som tycks föreligga mellan "hypoteserna" och de "testresultat" som presenteras. Anledningen till att jag satt citationstecken kring hypoteser och tests är att överensstämmelserna nästan tycks vara för bra

för att vara uttryck för resultat av fullständigt förutsättningslösa tests, och man förleds lätt att tro att det eventuellt kan röra sig om en viss grad av efterrationalisering i hypotesuppsättningen. Detta kan i och för sig ha ett visst pedagogiskt berättigande, men bör då på något sätt framgå.

Avhandlingen i sin helhet har en föredömligt sammanhållen struktur på trots av att författaren (s 44) säger att "Struktureringen av undersökningen grundar sig på en mängd grundantaganden om verkligheten som vi kanske inte alltid på ett övertygande sätt lyckats operationalisera." Jag skulle vilja hävda motsatsen, och skulle hypoteserna vara efterrationaliserade, vilket ovanstående formulering i någon mån ger vid handen, så förefaller det uppenbart att de arbetshypoteser som måste ha funnits vid utredningens genomförande, avgjort haft sina förankringar i de typologiseringar som tidigare omnämnts, och därmed säkerställer Isaksson också arbetets vetenskapliga värde på ett avgörande sätt.

Tom Bryder

Noter

- 1 Charles Lindblom: *Politics and Markets*. Basic Books Inc. New York 1977, s 66.
- 2 För en analys av problemet med aktörsreliabilitet, se t ex Tom Bryder: *Actor Reliability – Some Methodological Problems*, i *Sage Annual Reviews of Communications Research*, Beverly Hills – London, vol 9, 1980, ss 63–88.
- 3 Tom Bryder: *A Brief Guide to the History, Locus, and Focus of Swedish Political Science*, i *PS*, Washington, vol xiii, No 1, 1980, ss 89–91.

TERENCE BALL: Ed: *Political Theory and Praxis: New Perspectives*. Minneapolis, Minn: University of Minnesota Press 1977

Denna antologi är dedicerad till minnet av Hannah Arendt. Det är en minnesskrift som är henne värdig. Dess överordnade tema låg henne hela livet igenom varmt om hjärtat. Ingen kan påstå, att det skulle vara ett perifert eller inaktuellt ämne. Artiklarna är skrivna av personer som nog skriver i hennes anda, i den meningen att de har inspirerats eller känt sig utmanade av hennes idéer, men ingen av dem skriver som disciplin. Ingen skulle mer än hon själv ha uppskattat deras fria och konstruktiva kritiska förhållande till hennes uppfattning rörande detta komplexa, rikhaltiga och svårhanterliga tema. Bidragsgivarna skriver också i hennes anda såtillvida som de mer eller mindre, och med större eller mindre framgång, eftersträvar att komma ut över det akademiska i detta ords trängre bemärkelse. Hannah

Arendts egna skrifter hade alltid ett vidare "praktiskt" syfte och sökte genomlysna den samtida politiken genom att placera den inom dess historiska och djupare intellektuella problematik. Detta gäller också de två tredjedelar av artiklarna som är idéhistoriskt förankrade.

De nio essäerna fördelar sig jämnt över de tre perioder som i särskilt hög grad fängade Hannah Arendts intresse: det klassiska Grekland, Tyskland från Kant till Nietzsche, och hennes egen samtid. Författarna är med ett undantag (Lobkowitz, som är tysk) alla yngre amerikaner.

Nicholas Lobkowitz ger i sin artikel en i många avseenden utmärkt översikt över teori/praxis-förhållandets historia från antiken till idag. Men det är en mycket kort framställning och det leder till att man på några punkter kunde ha önskat sig fördjupningar och förtydliganden. Så t ex när författaren skriver, att det i perioden från Descartes till Kant är nästan fullständig tystnad kring teori/praxis-problematiken eller att den i varje fall nästan aldrig diskuteras explicit och systematiskt. Detta är, enligt min uppfattning, att gå för lätt över representanterna för de tankeströmningar, profan-filosofiska så väl som teologiska, som opponerade sig mot 'scientismen' och instrumentalismen hos en del av rationalismens, empirismens och upplysningsfilosofins företrädare. Och när författaren hävdar, att teori/praxis-problemet är av en radikalt annorlunda karaktär idag än i antiken, hade jag gärna velat höra mer om varför och på vilket sätt. Hans antydningar ger mersmak. Han har en mycket skarp vidräkning med marxismen efter Marx som han kritiserar för att aldrig, trots att ingen filosofisk riktning har talat så mycket om teori/praxis som den, ha klargjort vad det egentligen rör sig om: "in this tradition praxis is simply everything that cannot be identified as theory". Lobkowitz menar att marxisterna har förvanskat 'praxis' till instrumentalism, en kritik som också kommer till uttryck hos flera andra av bidragsgivarna, något som dock inte alls får tolkas som en negativ hållning till Karl Marx; tvärt emot hämtar flera av dem inspiration hos honom.

J Peter Euben skriver mycket fängslande och djuplodande om Thukydides. "Thucydides leaves us with some disconcerting notions about whether and when the harmony of thought and action, theory and practice is desirable and possible. Emphasizing a political dimension of the problem largely uncongenial to modern sensibilities, his History suggests that any unity or harmony is as rare an achievement as the greatness of Athens or the leadership of a Pericles". Thukydides är utomordentligt material för bokens tema.

Terence Ball söker demonstrera, att, motsatt den dominerande moderna uppfattningen, är det Aristoteles

och icke Platon som strävar efter ren rent teoretisk och icke praktiskt orienterad politisk filosofi. För Aristoteles bör teoretikerna qua teoretiker avvisa att befatta sig med politiska problem, 'bios theoretikos' är överlägset 'bios politikos'. Enligt Ball är det Aristoteles, som sår fröna till en senare tids förväxling av politisk 'praxis' med 'poiesis', och därmed oavsiktligt kommer att bidra till instrumentalismens utveckling inom det politiska tänkandet.¹ Även om jag finner att Ball har mycket tänkvärt att framföra och även om han kommer med flera förbehåll i sin omkastning av Platon och Aristoteles i rollerna som respektive 'ren' teoretiker och praktiker, så får resonemanget då och då en något krystad prägel.

Carl Raschke vill rädda Kant från marxisternas beskylldning att han skiljer teori från praxis, att hans etik är privatistisk och leder till passivitet. "To the contrary, as we shall see, Kant's idealism conceals a model for social and political change that does not stray as far from those of activist philosophies like Marxism as one might suspect". Det är ett spännande postulat, men jag är inte övertygad om att det har lyckats att göra det plausibelt. Raschke citerar t ex själv Kant om revolutioner så här: "But where revolutions are brought about by nature alone, it will not use them as a good excuse for even greater oppression, but will treat them as a call of nature to create a lawful constitution based on the principle of freedom. . .". Revolutioner av denna typ är ensamma om att representera "nature and freedom combined within mankind in accordance with principles of right". Det förefaller mig att sådana tankegångar placerar Kant närmare Hegel än Marx. Men jag finner det riktigt att framhäva viljans betydelse i Kants socio-politiska etik.

Peter Fuss argumenterar för att den filosofiska grundkärnan i Marx' radikala kritik av det moderna samhället i allt väsentligt är Hegels emancipations-begrepp. Även om Marx hade rätt på centrala punkter i sin kritik av Hegels idealisering av detta begrepp, speciellt i föreställningen om ämbetsmännen som en 'universell klass' och bärare av emancipationen, föll Marx själv offer för tron på en universell klass, proletariatet. Även om Fuss menar att ". . . Hegel's idealization of objective reality and Marx' mythification of historical reality disclose a failure to think through a coherent relation between theory and practice in our era. . ." så anser han dock, att man måste söka tillbaka till dem och låta sig inspirera av den kritiska eftertänksamhet som de trots allt var kapabla till – men "it would seem best for us to turn away from the ideological posturings of the neo-Hegelians and the neo-Marxists and begin again." Men hela tonen i essäen förefaller mig rätt pessimistisk.

Edward Andrew hävdar, stödd på många vältalande citat, att Marx och Nietzsche var överens i sin upp-

fattning om teoriens och praktikens enhet. För dem båda var förutsättningen för ett bemästrande den modiga beslutsamheten, viljan till att leva genom experimentrandet. Det vetenskapliga erkännandet är en form för vilja, och inte den passiva återspeglings av objektiva fenomen. Teori och praxis är förenade i vetenskapen eftersom tänkandet och handlandet båda härrör från viljan, från beslutsamheten att uppnå herraväldet över omgivningen. Den djärva idén att jämföra två tänkare, som oftast uppfattas såsom så epistemologiskt och på annat sätt radikalt olika att en sammanställning är utdömd på förhand, är välkommen. Författaren säger klart ifrån, att han inte har för avsikt att presentera en omfattande tolkning av vad de två tänkarna 'verkligt' menar. Ingen har lyckats med definitiva tolkningar av deras arbeten.

I samlingens enda artikel med Hannah Arendt som huvudobjekt är Richard Bernstein djupt sympatiskt inställd men utvecklar samtidigt självständigt kritiskt hennes grundtema. Han är enig med henne i att såtillvida som politikvetenskapen blir en beteende-vetenskap misslyckas den med att studera och förstå det som utgör den politiska teoriens centrala fråga: politisk handling. För den politiska handlingen är, rätt förstådd, av en sådan karaktär, att den inte lämpar sig för beteendevetenskapernas tekniker och metoder. Men i artikelns sista del påpekar han, att hur mycket man än skulle vilja understryka det spontana, oväntade och mirakulösa i handlandets natur, så vet Arendt själv mycket väl, att deltagarna, aktörerna, måste förstå den värld i vilken de lever: vilka onda faror är det som hotar friheten, med vilka konkreta mått och steg har man de bästa utsikterna att här och nu skapa ett offentligt forum där handling och tal kan frodas?

Men Bernstein menar inte, att det i Arendts arbeten finns ett adekvat försök på att skapa en politisk teori som kan tillfredsställa detta behov. Han finner att inspiration för en mera fyllestgörande teori måste hämtas hos Marx. För även om vi tar Arendts varningar på fullt allvar, förblir det dock ett faktum, att vår problematik är av en sådan karaktär, att de sociala och politiska elementen är ouplösligt förbundna. Och hur mycket fel hon än tyckte sig ha funnit hos Marx, menar Bernstein, skulle hon ha medgivit, att ingen har visat mera briljant än Marx, att varje försök på att lösa den "politiska" frågan, varje försök på att skapa verklig politisk frihet vilket samtidigt bortser från den sociala frågan eller som negligerar problemen kring social fattigdom och elände, är dömt att misslyckas. Med detta har Bernstein, förefaller det mig, lagt upp till en mycket långtgående kritik av Arendt.

Raymond Nichols har under titeln "Rebels, Beginners, and Buffoons: Politics as Action" frambringat sam-

lingens svåraste essä i så motto som han efter att först ha skrivit mycket intressant och klart om Camus, som han finner kan ge oss väsentliga insikter både i det samtida politiska handlandets problematik och till dess lösning, ger sig in på en uppslagsrik men svårföljbar utvidgning av begreppet politisk handling med indragande av komedin, harlekinaden, hovnarren och annat: "Harlequin's deeds make public works. His action is seriously symbolic; his acts and words are modes for the reconstruction of political worlds". Författarens budskap hade säkerligen vunnit i klarhet och slagkraft om han hade fått råda över t ex bara hälften av de 40 sidor han nu har.

I samlingens sista artikel tecknar Brian Fay grunddragen av en "kritisk teori" som ett alternativ till vad han betraktar som den förhärskande uppfattningen av förhållandet mellan teori och praxis, nämligen den "instrumentalistiska". Essäens centrala fråga ser han som varande denna: finns det ett sätt på vilket vårt teoretiska tänkande om människan och samhället kan användas för att leda våra handlingar, och då speciellt handlingar, som syftar till att ändra social praxis, utan att det på samma gång uppmuntrar till en manipulativ roll hos dem som besitter denna teori. Han kallar sitt alternativ "the educative model". Han är på vakt mot att denna modell kan degenerera till en naiv idealistisk teori och hävdar dess dialektiska karaktär i dess syn på förhållandet mellan sociala betingelser och idéer. Han är också mycket uppmärksam på risken för att "kritisk teori" även med de mest välmående emancipatoriska avsikter blir manipulativ. Vad som är viktigt är inte bara att människor kommer att få en bestämd självförståelse och att denna självförståelse ger en grundval för att ändra de sociala mönstren, men också det sätt på vilket de antar den nya 'ledande idén': "In fact, rational discourse must be the cause of the oppressed's change in basic self-conception". På ett par av de sista sidorna pekar han på "Women's Liberation Movement" som ett uppmuntrande exempel på en fruktbar växelverkan mellan teori och praxis. Inte minst slående har varit den avgörande roll social teori har haft i rörelsens utveckling. Därefter också de så kallade "consciousness-raising groups", ett institutionellt arrangemang som dock bildades spontant och inte därför att någon teori krävde det; de skapade den nödvändiga miljön, präglad av tillit, öppenhet och ömsesidigt stöd. Jag finner artikeln präglad av mer självkritisk medvetenhet om dimensionerna och komplexiteten i förhållandet än man är van vid från så kallat "kritiskt teoretiskt" håll.

Essäerna ställer fler frågor än de besvarar. Det skall de icke klandras för. Med väl utvecklad självkritik nalkas dessa insiktsfulla och välresonerande politiska filosofer

de eviga frågorna: vad är politik, vad är handling, vad är förhållandet mellan tanke och handling, mellan idé och verklighet, vad är frihet, vilken roll kan den politiska teorien och dens klassiker spela för den samtida samhällsutformningen? Allt eftersom svaren utfaller på sådana frågor blir svaret på frågan: är det meningsfullt att tala om 'praxis' idag, är det lönt att söka tillbaka till antingen de klassiska grekerna eller Hegel eller Marx för att återuppliva eller nykonstruera ett 'praxis'-begrepp?

Författarna ger mycket olika svar och är mer eller mindre förhoppningsfulla. Lobkowicz är den som ställer den mest radikala frågan: "But the real problem which the famous passage in the Nichomachean Ethics poses, has never really been genuinely discussed: namely, is it possible to develop a theory relevant to praxis which actually is a theory and which is actually relevant just to praxis and to every other possible thing?" Men han hinner inte mycket mer än att antyda frågans dimensioner.

För min egen del menar jag, att skall man nå vidare med det *komplex* av frågor, som det ju rör sig om, måste man ta itu med en mer systematisk analys av handling som företeelse. Utan att vara enig med t ex John Gunnell i hela hans sätt att se på problematiken är jag enig när han skriver att: "The literature of political science is replete with concepts that belong to our ordinary language for talking about action – that is, attitude, reason, belief, motive, purpose, decision, choice, etc. – but the use of such concepts is not grounded in any easily identifiable theory that would provide criteria for their meaning, or establish more than a stipulated coherency among them".²

Torben Grage

Noter

¹ 'Praxis'-begreppet innebär att varje handling eller aktivitet är självtillräcklig, dvs har sin mening och mål i sitt eget utförande och inte är att betrakta som blott och bart ett medel i en kedja av handlingar för uppnående av ett mål. 'Praxis' kontrasterades i klassisk grekisk tankegång med 'poiesis' som betydde att göra, framställa, producera något. Till skillnad från 'praxis' var 'poiesis' alltså inte en aktivitet där själva handlandet var självändamål och inte behövde något ytterligare nyttoberättigande.

² I art "Political Science and the Theory of Action: Prolegomena" s 75 "Political Theory" vol 7, no 1, 1979.

KLAS EKLUND/PER REICHARD: *Är Sovjet kapitalistiskt?* Stockholm: Bokförlaget Röda Rummet 1976

"Är Sovjetunionen kapitalistisk?" är en fråga som – hur besynnerlig den än kan förefalla den oinvidige – länge engagerat olika rörelser inom vänstern. Men är detta överhuvudtaget en rimlig frågeställning? Hur kan endera liberala eller marxistiska ekonomer komma fram till att Sovjetunionen är ett kapitalistiskt samhälle?

Klas Eklund och Per Reichard (E/R) menar i sin bok *Är Sovjet kapitalistiskt?* att debatten om Sovjetunionens karaktär till stora delar varit djupt omarxistisk och ovetenskaplig. Detta tillskriver de främst den linje som förespråkas av Kinas kommunistiska parti, KKP, enligt vilken Sovjetunionen är ett kapitalistiskt och imperialistiskt land. E/R hävdar att KKP:s tillmälen är helt felaktiga och grundade på en total oförmåga att genomföra en marxistisk analys.

Är Sovjet kapitalistiskt? börjar med en översiktlig redogörelse för marxistisk ekonomi och fortsätter med en skildring av den sovjetiska ekonomiska politikens zickzack-bana sedan revolutionen 1917. E/R testar så boktitelns hypotes genom att jämföra det sovjetiska samhället med sin definition av kapitalism, som de sammanfattar i sex punkter, nämligen att 1) varuproduktionen är allmän, 2) produktionens drivkraft är konkurrensen, 3) dess regulator är värdelagen, 4) produktionens mål är profit, 5) ekonomin utvecklas enligt de kapitalistiska rörelselagarna och 6) en kapitalistisk klass har makten.

E/R kommer fram till att Sovjetunionen inte uppfyller något av dessa sex villkor och slår därefter fast:

En "kapitalism" utan generell varuproduktion, utan kapitalistisk konkurrens, en "kapitalism" vars produktion inte regleras av värdelagen, där profiten inte är målet för produktionen, där de kapitalistiska rörelselagarna inte gäller, och som inte behärskas av en kapitalistklass är naturligtvis ingen kapitalism alls.

Men om sovjetsamhället inte är kapitalistiskt, är det då socialistiskt? Nej, svarar E/R, Sovjetunionen är varken kapitalistisk eller socialistisk utan ett övergångssamhälle som byråkratiserats och urartat. Detta är, i ett nötskal, bokens uppläggning och innehåll.

På många sätt är det en spänstig analys, uppbackad av en imponerande notapparat. Vid sidan av talrika hänvisningar till allehanda utländska källor, mest ekonomisk litteratur på engelska, förtecknas också ett antal svenska studier i ämnet. (Man kan i detta sammanhang bara fråga sig varför den snarlika titeln *Är Sovjetunionen kapitalistisk?* av Fernand Charlier inte omnämnts). Bitvis är boken skriven på ett mustigt och för samhällsvetenskapliga texter ovanligt färgstarkt språk,

men på andra ställen är framställningen litet torr och svårtillgänglig. E/R lyckas mycket väl att återspegla den sovjetiska planen i dess oändliga betydelse och komplexitet. Och avsnittet om inkomstkliftornas historia i Sovjetunionen är antagligen det utförligaste på svenska.

Boken har strängt taget två – i och för sig sammanhängande – syften. Det ena är att analysera den sovjetiska ekonomins karaktär; att besvara frågan "Är Sovjet kapitalistiskt?". Det andra syftet är att polemisera med KKP och SKP med flera. Sammanflätningen är ingalunda obefogad, men analysen vinner inte på den, åtminstone inte i alla lägen.

I sitt nit att på varje punkt vederlägga KKP/SKP:s analys glömmar författarna ibland sin uttalade målsättning att även svara på frågan om Sovjetunionen av idag är ett kapitalistiskt land. E/R har i och för sig rätt när de framhåller att det är "märkligt att förespråkarna för den kinesiska politiken i nio fall av tio betraktar sig som anhängare av Stalins Sovjet". Men därför är det litet betänkligt att de ibland tillgriper argument i frågan om Sovjet är kapitalistiskt eller inte som är avhängiga av just denna syn på Stalin och avstaliniseringen.

"SKP menar att löneskillnaderna idag i Sovjetunionen är ett tecken på kapitalismens återupprättande", skriver E/R och fortsätter: "Vi tänker besvara detta genom att framlägga ett "negativt" motbevis; vi ska visa, att om Sovjet är kapitalistiskt idag p g a stora löneskillnader, så var det det än mer på Stalins tid eftersom löneskillnaderna var större då!" Det kanske kan duga som argument mot SKP, men har inget bevisvärde för alla dem som inte delar KKP/SKP:s "märkliga" tolkning av Stalins roll.

Samma tankegång går igen i diskussionen om konjunktursvängningar i den sovjetiska ekonomin. E/R skriver där: "Svängningarna har med åren minskat kraftigt, vilket inte på något vis stöder tesen om att kapitalismen skulle ha återupprättats på 50- eller 60-talet. Observera att svängningarna i investeringar, nationalinkomst och bruttoproduktion alltså faktiskt var större på Stalins tid än de är idag."

Genom denna betoning av KKP/SKP-kritiken gör författarna inte sig själva full rättvisa. För det första frestas de, som framgått, att mobilisera argument som inte äger någon giltighet utanför just själva SKP/KKP-kritiken, ja som rätt och slätt saknar intresse för läsare som inte behöver känna sig träffade av den kritiken. Är Sovjet kapitalistiskt? skulle ha fått större slagkraft om inte författarna ägnat sig så mycket åt skuggboxning med KKP, SKP och deras meningsfränder i sovjet-analysen – så mycket mer som de har täckning för ett mera allmängiltigt resonemang.

För det andra underskattas somliga poänger genom att

bara placeras in i polemiken med KKP/SKP. Iakttagelserna i båda citaten oven förtjänar att redovisas med eftertryck i stället för att slarvas bort som obetydliga led i bevisföringen mot KKP, SKP och andra.

För det tredje har E/R haft oturen att i någon mån oväntat snabbt överflyglas av en ny vändning i sovjetdebatten. Kritiken av KKP/SKP:s syn på Sovjet i all ära; frågan är om inte den eurokommunistiska sovjetkritiken för en stor del av bokens läsekrets – även inom vänstern – redan är både mer angelägen och spännande. I den mån KKP/SKP:s kritik av Sovjet ter sig nati- ständen, är polemiken med KKP/SKP i *Är Sovjet kapitalistisk?* också inaktuell.

Bokens största förtjänst är att den gör en marxistisk analys av Sovjet-samhället. På så vis är den ett intressant bidrag till det svenska litteraturutbudet om Sovjetunionen. Men frågan är om författarna inte ibland tar de marxistiska axiomen på för stort allvar. Mig tycks det exempelvis dogmatiskt i överkant att förneka att "varufetischism" skulle kunna finnas i Sovjetunionen. Ibland verkar det nästan som om en onödigt bokstavig tillämpning av marxistiska begrepp styr tankegången i stället för tvärtom:

Att den ryske byråkraten inte är "personifierat kapital" visas också av att han inte "betraktar sin privata förbrukning som stöld av sitt kapitals ackumulering". Tvärtom! Som vi vid det här laget sett oräkneliga exempel på är det just den privata konsumtionen och den egna lönen och bonusen som är det primära målet för direktören.

Jag kan inte förstå annat än att detta är ett verklig- hetsfrämmande skrivbordsresonemang oavsett om det används för eller emot tesen att Sovjetunionen är kapitalistisk. Dessutom är det ett exempel på sådana "subjektivistiska" argument som författarna på flera ställen gisslar SKP för och betecknar som ovetenskapliga och omarxistiska.

Byråkratens eller direktörens "beteende" kan inte gärna duga som måttstock på samhällets karaktär, långt mindre då hur de själva uppfattar sitt beteende. Inte skulle väl någon komma på idén att med samma bokstavstroga Marx-tolkning undersöka om de kapitalistiska länderna är kapitalistiska? Och ska man vara riktigt noga här, skulle "byråkraten" – och närmast då de som har ansvaret för den ekonomiska planeringen – mycket väl kunna vara "personifierat kapital", som Marx kallar det, utan att för den skull "direktören" behöver vara det. Den sovjetiske direktören som i citatet ovan inte verkar helt olik en kapitalistisk direktör skulle i så fall motsvaras av kapitalismens direktörer – alltså inte kapitalägarna själva, utan deras ställföreträdare i företagen

– och då skulle även hans beteende i citatet i allra högsta grad vara förenligt med påståendet att Sovjet är *kapitalistisk* i stället för ett argument för motsatsen. Men var och en inser att detta resonemang har mycket litet med verkligheten att skaffa.

E/R har, som framgått, tillintetgjort en rad argument i KKP/SKP:s sovjet-kritik. Men egentligen är det en alltför blygsam uppgift för det material de presenterar. I stället för att ställa frågan "Är Sovjet kapitalistisk?" – vilket ligger nära till hands i en polemik med KKP/SKP – hade det nog, enkelt uttryckt, varit mera fruktbart att försöka jämföra Sovjetunionen med en definition av *socialism*. Det är ju det saken i grund och botten gäller.

Manne Wängborg

NILS ELVANDER: *Skandinavisk arbetarrörelse*. Stockholm: LiberFörlag 1980

Nils Elvander har gitt oss en bredt anlagt översikt över socialdemokratiets utveckling. Med denne som en röd tråd får vi i verkligheten ikke langt fra en samlet översikt over dansk, norsk og svensk politisk historie gjennom de siste hundre år. For å gjennomføre en så omfattende oppgave har han naturligvis vesentlig måtte holde seg til annenhåndskilder, men disse er også ytterst rikholdige, og han har visst å utnyttet dem på en stort sett mønstergyldig måte.

Først og fremst ønsker han å belyse forskjellene i socialdemokratiets styrke i Danmark, Norge og Sverige. Han undersøker derfor en rekke årsaksfaktorer. De utgjøres på den ene siden av ytre forhold: "økonomisk utveckling, samfunnsstruktur og politisk regelsystem i de tre länderna" (s 15). Og delvis dreier det seg om indre faktorer som partienes egen organisasjon, ideologi og taktikk. Elvander har ingen pretensjon om å gi "bindende, sluttgiltige orsaksforklaringar", han nøyer seg med å peke på "ett antal tänkbara orsaker" (s 21), gir sine grunner for å anta at disse har vært de mest betydningsfulle, og forsøker også å avveie deres relative betydning innbyrdes. I seg selv ingen liten oppgave.

Sine hovedresultater sammenfatter han i sluttkapitlet. Det viktigste har vært ulikhetene i samfunnsstruktur. Helt siden århundreskiftet har Sverige hatt den største og sterkeste industri. I Danmark begynte nok industrialiseringen noe tidligere, men jordbruket har forblitt dominerende helt opp til begynnelsen av 1960-tallet, mens industrien også i vårt århundre har fortsatt å være preget av mange små og halvt håndverksmessige enheter. Norge har stått i en mellomstilling. I dette ser Elvander hovedårsaken til at det svenske socialdemo-

kratiet lenge har vært sterkest og det danske svakest, med det norske i en mellomstilling.

Men også landenes politiske struktur har hatt betydning. Den tidlige demokratiseringen i Norge førte til en annen utvikling enn i nabolandene, der arbeiderbevegelsen allierte seg med de borgerlige liberale for å oppnå politisk demokrati. Dette skjedde ikke på samme måte med Det norske Arbeiderparti, som derfor skar ut i revolusjonær retning etter første verdenskrig og ble splittet i mellomkrigstiden. Det hadde delvis sammenheng med internasjonale strømninger etter bolsjevikrevolusjonen i Russland. Også under og etter annen verdenskrig har utviklingen i verdenssamfunnet hatt stor betydning. Det gjelder både økonomiske forhold og politiske, for eksempel dannelsen av NATO.

Likevel har etter Elvanders mening ulikheten i styrke mellom dansk, norsk og svensk sosialdemokrati også i etterkrigsperioden sin hovedårsak i landenes ulike samsfunnsstruktur og økonomi. I løpet av 1970-tallet har imidlertid disse strukturfaktorene minsket i betydning. Det er ikke lenger avgjørende for et sosialdemokratisk parti at industriarbeiderne stemmer på dette partiet som arbeiderklassens parti. Arbeiderne er blitt mer tilbøyelige enn før til å stemme på borgerlige partier, middelklassegrupper kan i større grad tenke seg å stemme sosialistisk. "Den minskede klassrøstningen innebær i sin tur att korttidsfaktorerna får ökad betydelse" (s 333), det vil si slike ting som lederskapsstil og politiske utspill i bestemte saker, både fra sosialdemokratiets side og fra konkurrenter til høyre eller venstre. "Avgörande för de socialdemokratiska partiernas förmåga att på längre sikt behålla eller öka sin styrka är . . . deras förmåga att vinna väljare i den hastigt växande servicesektorn" (s 140).

Anmelderen er helt enig i disse hovedsynspunktene. Også forfatterens detaljerte redegjørelser for utviklingen i alle tre land virker stort sett overbevisende. Ingen faktiske opplysninger av betydning synes å være feilaktige. Og selv om ikke alle vurderinger stemmer over ens med mine egne, vil det ha liten hensikt å regne opp de forholdsvis få stedene der dette er tilfellet i den vrimplende mengden av detaljer. Men et par metodespørsmål av mer almen art kan det være nærliggende å drøfte i sammenheng med Elvanders bok.

Bare for en enkelt periodes vedkommende har sammenlignende studier av skandinavisk arbeiderbevegelse vært foretatt i noen nevneverdig utstrekning før han gikk i gang med arbeidet. Det gjelder tidsrommet omkring første verdenskrig, som har vært gjenstand for atskillig diskusjon og analyse. Den slående ulikhet som vi finner i partienes utvikling nettopp da, får av Elvander karakteristikken "ett spennande samhällsvetenskapligt problem" (s 48). Emnet ble tatt opp alt i 1922 av his-

torikeren Edvard Bull. Senere har flere andre behandlet det, mest inngående William M Lafferty i to bøker fra 1970-tallet. Bull "framkastade tanken, att den snabba uppbyggnaden av en vattenkraftsbaserad storindustri i Norge efter 1905 skapat en socialt rotlös och därför revolutionärt sinnad arbetarklass". Lafferty har på grunnlag av statistisk analyse kunnet gi en viss, men bare sterkt forbeholden støtte til denne hypotesen. Elvander slutter seg stort sett til Lafferty, og peker for egen del på motsetningen mellom sentrum og periferi som en mulig forklaringsfaktor i tillegg. Slik motsetning har utvilsomt vært av særlig betydning i Norge.

Imidlertid kan det også være grunn til å se saken fra en annen synsvinkel, som er av metodisk interesse. Ved det emne vi står overfor er antallet "fall" lite, mens tallet på uavhengige variabler er stort, sier Elvander, og det er ikke lett å avveie mot hverandre virkningene av de mange forskjellige årsaksfaktorer. Oppmerksomheten konsentreres følgelig om dette, "den jämförande samhällsforskningens största problem" (s 21). Et annet problem blir da imidlertid skjøvet til side. De tre avhengige variablene kan også selv spille rollen som årsaksfaktorer. Arbeiderbevegelsen i det enkelte land er ikke bare blitt påvirket av hendinger i den store verden og av forhold innenfor vedkommende land selv, men også i større eller mindre grad av nettopp grannelandene. Den innbyrdes påvirkning mellom de skandinaviske land er nesten blitt borte i Elvanders fremstilling. Ikke helt. Han nevner så vidt s 38 og s 41 dansk og svensk innflytelse i Norge, han omtaler s 221 påvirkningen fra det svenske sosialdemokratiske etterkrigsprogrammet på det danske, han nevner s 294 det danske forbilde for navnet Fremskrittspartiet i Norge. Men langt mer kunne nok vært sagt om innbyrdes politiske vekselvirkninger de skandinaviske land imellom, kanskje især når det gjelder den eldre perioden. Edvard Bulls skrift fra 1922 synes i så måte å ha gitt forskningsdebatten om utviklingen rundt første verdenskrig en skjev start.

Rett nok falt det vel dengang naturlig for Bull å understreke forskjellene, den høyst ulike reaksjon i Skandinavia på en felles internasjonal innflytelse fra radikaliseringsbølgen etter den russiske revolusjon. Men dermed kom han til å konsentrere oppmerksomheten utelukkende om indre forutsetninger i hvert enkelt land. Han understreket særlig radikaliseringen i Norge som følge av at svære kapitalsterke bedrifter stod overfor en ny arbeiderklasse skapt ved rekruttering fra primærnæringene.

Her overdrev han nok en god del. De nye kjempebedriftene var så få at de nærmest kunne telles på en hånd, de hadde ikke skapt mer enn spredte arbeidergrupper. Bull ville saktens selv ha vært den første til å innrømme at han hadde latt seg rive med av sin egen

skriveglede, når han omtalte disse gruppene som en "klasse". Kanskje hadde han også i tankene anleggsarbeidere, ikke bare ved kapitalsterke enkeltbedrifter, men også ved mange nye veier, jernbaner og andre anlegg som ble satt i gang nettopp rundt første verdenskrig. Dessuten trakk han inn årsaksfaktorer av helt annen karakter. Forskjellene i demokratiseringen av det politiske system, som ble nevnt ovenfor, tillå han stor vekt. Videre understreket han et forhold som kanskje har vært nokså lite påaktet senere: "akademikerne har gitt den norske arbeiderbevegelsen et teoretisk innslag og en tilbøyelighet til konsekvens", skrev han, som skilte den ut fra den mer "empirisk-opportunistiske" svenske og ganske særlig den danske. Bull tenkte nok her bl a på menn som Kyrre Grepp og seg selv; kanskje kunne han vel så gjerne ha skrevet om *intellektuelle* som *akademikere*. Formannen i Norges sosialistiske ungdomsforbund, den ikke-akademiske journalisten Eugene Olausen, spilte fra 1917 av i noen år en betydelig rolle. Vi kan se karikaturer fra motstandere, der Olausen med sin lorgnett og sin skarpslipte penn troner på toppen av norsk arbeiderbevegelses maktpyramide, med føttene fast plantet på skulderen av andre førere.

Elvander hevder som nevnt at korttidsfaktorer idag er blitt viktigere enn før, og det har han trolig rett i. Han er bl a opptatt av akademikeren Olof Palmes lederrolle i svensk arbeiderbevegelse. Men Bulls ord om norske akademikere minner oss om at slike faktorer heller ikke tidligere har vært betydningsløse. Når navnet Olausen ble nevnt foran, kan det forøvrig også tilføyes at han og hans medarbeidere etter noen år ble utmanøvrert i sitt viktigste støttepunkt, Buskerud fylke, av en "høyresosialistisk" fraksjon. Nærmest ved et kupp klarte denne på et avgjørende tidspunkt å overta fylkesorganisasjonen og dermed sette de radikale utenfor for godt. De moderate forstod å gripe til i rette øyeblikk, å smi mens jernet var varmt og dermed gi jernet, partiorganisasjonen, en form som ble den varige. I et slikt tilfelle må det være riktig å tillegge korttidsfaktoren taktisk manøvrering en betydelig vekt, selv om det nok også kan sies at den får sin store virkning gjennom bestemte langtidsfaktorer, slik som et vel oppbygd organisasjonsapparat og en innarbeidet dagsavis – og at disse i sin tur får virkning på grunn av mer dyptliggende langtidsfaktorer: en stedegen arbeiderklasse som igjen er formet av bestemte produksjons- og eiendomsforhold.

La meg imidlertid komme tilbake til spørsmålet om den ene skandinaviske arbeiderbevegelsens betydning som årsaksfaktor i relasjon til den andre. Her er Norge et godt eksempel. Blant annet fikk vi etter arbeidernes nederlag i den svenske storstreiken 1909 mange innvandrere over grensen, til dels radikale som direkte var

satt på svarteliste i Sverige. Med atskillig rett kunne det nok hevdes at nettopp radikalismens tilbaketrengning i Sverige gav den økende styrke vest for Kjølén fra 1910 og utover. Innvandrere har jo forøvrig utgjort et radikalt element i flere land, særlig når de som i denne perioden for en stor del har bestått av unge menn, pågående og revet løs fra sitt hjemlige miljø, ugifte og ikke tyngt av familieansvar.

William Lafferty var den som tok opp til nærmere undersøkelse spørsmålet om innvandring kan ha vært en årsak bak radikalismen i Norge. Han beregnet korrelasjonen mellom prosent av innvandrere i befolkningen og andel av stemmer avgitt ved stortingsvalgene for henholdsvis det radikale og det moderate arbeiderpartiet. Han fant at jo større andel befolkningen hadde av innvandrere, dess større var overvekten for de moderate blant sosialistene. Nå kan vi ikke ut fra dette slutte at innvandrerne stemte moderat. Da ville vi foreta en økologisk feilslutning av nøyaktig den type som sosiologen Robinson pekte på i en kjent artikkel fra 1950: han påviste at jo større andel den amerikanske befolkning hadde av innvandrere, dess større var overvekten av lesekyndige i befolkningen. Men det betydde ikke at analfabetismen var mindre utbredt blant innvandrerne; tvert om, andre talloppgaver viste at forholdet var omvendt. Innvandrerne søkte seg imidlertid til de områder av USA der analfabetismen i den stedegne befolkning var lavest, for dette var industrialiserte strøk med gode arbeidsmuligheter. Den konklusjon som kan trekkes av Lafferty's norske undersøkelse, er bare at stortingsvalgstatistikken ikke kan gi oss noen veiledning. Innvandrerne var mest tallrike langs svenskegrensen, særlig i Østfold, som var den moderate norske arbeiderbevegelsens høyborg. Et eventuelt radikalt innvandrerelement var her ute av stand til å bryte igjennom.

Imidlertid foreligger andre ting som taler for at innvandrerne faktisk øvde en radikaliserende innflytelse mange steder, særlig rallarna ved anlegg rundt omkring i landet. Om dem er det mange beretninger. De var kraftige, pågående menn med farlige og vanskelige arbeidsforhold, vågelystne og fri for forsørgeransvar. Også på lederskapsnivå gjorde innvandrerne seg gjeldende i radikal retning. En mann som agitatoren Albin Eines spilte en viktig rolle. Han var riktignok opprinnelig norsk, men hadde oppholdt seg mange år i Sverige før han kom tilbake og begynte å virke i Trøndelag etter den svenske storstreiken av 1909. Også mer direkte påvirkning fra radikal svensk ideologi var merkbar. Hinke Bergegren var ofte i Norge etter 1905, og med sin syndikalisme satte han sterkt preg på det aktive sosialistiske ungdomsforbundet.

Påvirkning fra dansk arbeiderbevegelse har også vært sterk i Norge, men den gikk nærmest i motsatt retning

og gjorde seg tydeligst gjeldende i en noe tidligere periode. Blant annet fikk Det norske Arbeiderparti sitt første prinsippprogram i 1890-årene etter utkast av den danske håndverkeren Carl Jeppesen, som tidlig slo seg ned for godt i Norge, i en lang årrekke var partiets fremste mann på riksbasis og en tid også ordfører i hovedstaden.

Hva antallet angår, har innvandrerne fra Sverige utgjort hovedtyngden, uten at statsvitenskapen kan hjelpe historieforskningen med å tallfeste deres politiske betydning. Men på andre måter kan analyse av historisk statistikk ofte være til hjelp. Historikerne har neppe alltid helt hatt syn for mulighetene, særlig ikke i eldre tid. Edvard Bull var imidlertid klar over dem, selv om han tok visse forbehold. Han nevnte at de moderate fikk mindre enn halvparten av de radikale sosialistenes stemmer ved stortingsvalget i 1921, men tilføyde i en fotnote: "I virkeligheten står dog visstnok høyresosialistene enda noe svakere enn disse tallene gir uttrykk for, idet det blant deres velgere synes å være atskillige halvborgerlige elementer". Derimot så han med optimisme på de mange stemmene som var avgitt for hans eget radikale Arbeiderparti. Dette regnet han for å være "praktisk talt helt et proletarisk parti". Han gjorde rett i å ta forbehold, men burde tatt det på en litt annen måte. Stemmegivning for det ene eller andre arbeiderpartiet betydde ikke uten videre tilslutning til enten en radikal eller en moderat politikk. Tallene alene talte ikke i 1921 noe klart språk. Sammenholdt med tidens aviser og annet dokumentarisk materiale kan de imidlertid gi oss god hjelp, og deres utsagn viser seg ved nærmere eftersyn å gå nokså tydelig i en annen retning enn Edvard Bull gjettet på.

Et fylke som Buskerud innehadde litt av en nøkkelposisjon. Her stemte velgerne i overveldende grad på det partiet som Bull regnet for helt proletarisk, som selv tok betegnelsen revolusjonært, og som ifølge sine nye vedtekter var strengt underordnet et sentralisert styre i hovedstaden med Martin Tranmæl i spissen. Men det manglet en god del på at partipraksis stemte med de nye vedtektene. Selv om formell fraksjonsdannelse opphørte, trådte ingen fullstendig sentralisering i stedet. Tranmæls personlige innvirkning på norsk arbeiderbevegelse tillegges stor betydning av Elvander – litt for stor etter mitt skjønn. Her blit det naturligvis langt på vei tale om rent skjønnsmessig vurdering. Men det er verd å legge merke til en ting som utviklingen i Buskerud fylke. Der hadde Kristiania aldri vært bestemmende, Tranmæls gamle maktbase Fagoppositionen hadde heller aldri fått innpass der, og fylket fortsatte etter første verdenskrig å være like uavhengig av hovedstadsledelsen som før. Kom Tranmæl og professor Bull på besøk til Drammen under valgkamp, ble nok deres taler gjengitt i fylkets partiavis, men på en måte som temmelig

demonstrativt stilte dem begge i skyggen av en lokal ubetydelighet og gav klar beskjed om at her fikk de holde fingrene av fatet. I Buskerud pågikk fra 1918 til 1923 en dragkamp mellom to lokale ledergrupper, og hverken den ene eller den andre godtok Tranmæl-linjen. I siste omgang vant de moderate overtaket. Fylkets 18–19 000 arbeiderpartistemmer ble deretter i virkeligheten ikke lagt i radikalismens vektskål, men i moderasjonens. Buskerud-lederne ble drivkraften i en prosess som førte til forsoning med "høyresosialistene" i 1927 og det forente Arbeiderpartis regjeringsforsøk i 1928. Statistikken belyser noe av bakgrunnen for utviklingen, men ikke alt.

Både statistisk og mer tradisjonell metode har sin berettigelse. Historikerne kan nok stundom ha hatt grunn til å se med en viss mistanke på statistiske analyser, men mistenksomheten synes i enkelte tilfelle å ha gått vel langt. Åpenhet for inntrykk fra begge sider må anbefales. Og i så måte er Nils Elvanders bok forbilledlig. Han viser i høy grad vitenskapelig åpenhet. Første tredjedel, som omhandler perioden før 1945, er preget av godt kjennskap til det viktigste historiske materiale. Og i de neste to tredjedeler, vel 200 sider i alt, gjør han seg nytte av våre dagers omfattende statsvitenskapelige data og analyser foruten å trekke inn en rekke samtidshistoriske verker til belysning av emnet. Resultatet er blitt både grundig og allsidig, samtidig som leseren får en pålitelig oversikt. Tabeller og diagrammer er valgt ut med godt skjønn. Trykkfeil ser nesten ikke ut til å forekomme. Men det ville vært en fordel med en egen alfabetisk liste over den rikholdige litteraturen, så kunne heller notene bare ha inneholdt summariske henvisninger til forfatternavn og årstall.

Og endelig kan det spørres om selve titelen *Skandinaviske arbetarrörelse* virker dekkende, når emnet et sosialdemokratiet i form av partier og fagbevegelser. Forfatteren behandler også partiene til venstre for sosialdemokratiet, men bare slik han behandler de borgerlige, nemlig i den grad deres styrke og deres opptreden har påvirket sosialdemokratiets skjebne. Iblant regnes også disse partiene med i begrepet arbeiderbevegelse, sier han, men fortsetter: "Detta är inget skäl att här ta med dessa partier" (s 15). Man trenger neppe selv å høre til på ytre venstre fløy for å finne den uttalelsen noe tvilsom.

Sten Sparre Nilson

AARON WILDAVSKY: *Speaking Truth to Power. The Art and Craft of Policy Analysis*. Boston: Little, Brown and Company 1979

Vad är policyanalys? Ett nytt sätt att studera den offentliga politiken eller, som många hävdar, ett nytt namn på gamla ting? Något som europeiska statsvetare sysslat med i långliga tider och som nu amerikanska kolleger flockas kring med falska anspråk på originalitet?

Vid närmare eftertanke är det naturligtvis så att svaren på dessa och liknande frågor inte kan ges i termer av antingen – eller, utan måste nyanseras åtskilligt. Under rubriker som "public policy analysis", "policy studies" och "policy sciences" återfinns både nytt och gammalt, både originella ansatser vid studiet av offentlig politik och trista upprepningar där bara terminologin är ny. Istället för att söka essensen i denna mångfald bör man kanske ta det för vad det är: ett starkt ökat intresse – betingat av både inom- och utomvetenskapliga faktorer – för studiet av den offentliga verksamhetens villkor. Eftersom syften och disciplinbakgrund varierar åtskilligt hos policyanalytiker av skilda slag är det knappast ägnat att förvåna att variationen är stor vad gäller synsätt och metoder.¹

En grov tudelning av företeelsen policyanalys är ändå ofta förekommande i litteraturen. Dels kan man för det första urskilja en huvudvariant som är klart normativ till sin inriktning och som syftar till att påverka enskilda beslut. Dess hemort är i typfallet den offentliga byråkratin. Vi känner den under namn som systemanalys, operationsanalys, kostnads-intäktsanalys, utvärdering. Hecló har kallat denna inriktning "programmatic analysis".²

Dels har vi en andra huvudtyp som Dye kallat "policy-determination analysis".³ Utövaren är i typfallet den universitetsanknutne statsvetaren. Analysens syfte är att utveckla empiriska teorier som kan förklara ett visst policyinnehåll. Vetenskapssynen påbjuder ett klart isärhållande av fakta och värderingar, av analys och aktion.

Denna grova tudelning av förekommande policyanalys lämnar uppenbarligen åtskilligt utanför. David Krusé har i sitt pågående arbete om policyanalysens uppkomst och utveckling i USA identifierat en viktig tradition som han ger namnet "critical policy analysis".⁴ Den kritiska policyanalysen, så som den karakteriseras av Krusé, är inte bara sysselsatt med formellt definierade offentliga åtgärder utan med "the general character of societal value configurations". Den har sina rötter i den amerikanska (och i viss mån engelska) pragmatismen, i synnerhet som denna manifesterats i studiet av "social policy" – ett begrepp som ju är mycket vidare än vår "socialpolitik". Den kritiska policyanalysen syftar mer till "the generation of social knowledge than abstract theory". Den avser att vara en samhällsforskning "which

is not divorced from action".

Bland prominenta företrädare för den kritiska policyanalysen nämner Krusé bl a Martin Rein, Richard Titmuss och Gilbert Steiner.⁵ Alla har det gemensamt att de utövat sin kritiska policyanalys "från vänster", åtminstone i den meningen att de varit markerade anhängare av en utbyggd välfärdsstat.

Det finns nu anledning att lansera en annan och starkt tillväxande subkategori inom den kritiska policyanalysen, den "nykonservativa". Inom framförallt amerikansk samhällsvetenskap frodas denna sedan några år; där liksom här är det delvis en fråga om en återspeglning av det allmänna kulturklimatet. De nykonservativa policyanalytikerna flockas kring forskningsmiljöer som Hoover Institution vid Stanford och är rikligt representerade i tidskrifter som *Public Interest*. En av banérförarna är Aaron Wildavsky.

Vad är då policyanalys enligt Wildavsky? I en intervju med honom som jag företog för den illustra tidskriften *Politologen* för några år sedan bad jag om en definition. Svaret kom raskt:

My empirical observation is that direct discussions of defining policy analysis are futile, innane, or worse. Actually, I have been engaged in writing about policy analysis the last years, but almost always I have done it not by knocking at the front door so to speak, but by finding various side doors or rear entrances.⁶

Vid samma tillfälle lovade han att i sinom tid publicera en "primer", ett slags handbok i policyanalys. Och nu har den alltså kommit.

På mer än fyrahundra sidor ges i *Speaking Truth to Power* Wildavskys syn på vad policyanalys bör syfta till och hur den bör bedrivas. Tre förhållanden har enligt författaren själv bidragit starkt till att forma hans synsätt. För det första det faktum att han i slutet av 1960-talet utnämndes till Dean för Graduate School of Public Policy vid Berkeley-universitetet. I ett appendix omtrycks den tidigare vitt spridda uppsatsen om "Principles for a Graduate School of Public Policy" där Wildavskys utbildningsfilosofi utvecklas. Ett kännetecknande drag i hans version av policyanalysen är dess inriktning på "professionell kunskap", en uppsättning principer för den nya professionen av policyanalytiker. Karakteristiskt är också att denna profession består med en etik; mer härom nedan.

För det andra har Wildavskys policyanalys influerats av "Great Society's" uppgång och fall i USA under 1960-talet. Som antytts tillhör Wildavsky den stora skara amerikanska samhällsvetare som anser att detta "experiment" i välfärdsstatsbygge på ett närmast konklusivt sätt visar välfärdsstatens inneboende begränsningar.

Slutligen nämner Wildavsky sina studier av budgetprocesser som en av de viktigaste faktorerna som format hans synsätt: dessa lärde honom att inte skilja på ekonomi och politik. Från att en gång ha varit statsvetare, "I now think of myself as a political economist".

För Wildavsky är policyanalys både "art" och "craft", både en konst och ett hantverk. I det första avseendet handlar det om kreativitet:

Policy analysis is art. Its subjects are public problems that must be solved at least tentatively to be understood . . . Policy analysis must create problems that decision-makers are able to handle. (. . .) Policy analysis is finding problems worth solving (ss 15, 389).

Mycket har skrivits om kreativitet – men våra insikter är ringa, oavsett om det gäller forskning eller offentlig politik. Följaktligen: "If a book about policy analysis were to deal with the invention of new alternatives, that is with creativity, there would be little to say". (s 387) Men policyanalys är hantverk också. Och här finns utrymme för diskussion om principer och konkret innehåll.

Policyanalysen är tekniskt föga utvecklad. Det mesta är lånegods från andra, mer väletablerade discipliner. Det gör det frestande att definiera den i termer av dessa, att använda "the cartographic approach":

A lot of 'stake claiming' goes on in defining policy analysis. The landscape of our knowledge is surveyed and boundaries that delimit the domain of each discipline are drawn. . . Explorers bearing the ensign of policy analysis seem bewildered by this scramble for territory. They expropriate lands claimed by political scientists decades ago and more recently by planners and public administrators. They skirt the edges of economics, law, organizational theory, and operations research. . . (T)hese analytic explorers must be denizens of all domains, free to cross borders and trade for the offerings of each discipline (ss 385 f)

Policyanalysen "does not fit neatly into the disciplinary map" och bör alltså karakteriseras på annat sätt. Wildavskys sofistikerade – och därför knappast kristallklara – angreppssätt bygger på identifieringen av tre genomgående "spänningar" ("tensions") som kännetecknar all offentlig politik: (a) "resources vs objectives", (b) "social interaction vs intellectual cogitation", och (c) "dogma vs skepticism".

Den första "spänningen" gäller alltså mål vs medel eller resurser. Enligt Wildavsky har alltför mycket offentlig politik, liksom alltför mycket policyanalys (inom ramen för t ex programbudgetering), kännetecknats av en åtskillnad mellan målsättningen och tillgängliga resurser.

Hans ambition är nu "to rehabilitate rationality, not as either resources or objectives, but as the relationship between them". I anslutning till det inkrementella synsättet som det utvecklats av framför allt Charles Lindblom, ser Wildavsky policyanalysen som en "rekonstruktiv" analys där mål och medel knappast går att åtskilja, där de ständigt förändras i ljuset av nya förutsättningar. I denna typ av beslutsfattande löser man inte problem en gång för alla, man omformulerar dem.

Instead of thinking of permanent solutions we should think of permanent problems in the sense that one problem always succeeds and replaces another. (. . .) In a word, the solution is part of defining the problem. (. . .) My aim is to alter the prevailing conception of policy analysis from problem solving to problem succession (ss 5, 3, 23).

Om något är kärnan i Wildavskys variant av policyanalys så är det principen om alternativkostnader. (På en vägg i en av föreläsningssalarna vid Graduate School of Public Policy i Berkeley står att läsa: "There is no free lunch".)

For public-sector analysis . . . the opportunity-cost doctrine offers two clear principles. First, if a private market price exists . . . it has to be recognized at least as a minimum cost to be outweighed by some other values. . . Second, whether or not relevant prices exist, the logic of cost as an alternative dictates we recognize that, subject to budget restraints as we are, the cost of any government program is other programs foregone by use of resources (s 174).

I betydande utsträckning bör alltså policyanalysen dela egenskapen att vara en "dismal science" med de ekonomiska vetenskaperna.

Den andra huvudtypen av "spänning" i offentlig politik gällde alltså "social interaction vs intellectual cogitation". Vad är nu detta? Återigen kan vi säga att Wildavsky bygger på Charles Lindbloms idéer. Den senare har i olika skrifter, hittills mest utförligt i ett par kapitel i *Politics and Markets*, diskuterat vilken roll "interaction" respektive "analysis" spelar i samhälleligt beslutsfattande.⁷ Greppet är enligt min mening mycket fruktbart, men jag ska inte här gå in på detta utan konstatera att i Wildavskys version i stort sett likställs "social interaction" med "politik" och "marknad" medan "planering" i idealtypsform får beteckna "intellectual cogitation". Var kommer policyanalysen in i bilden?

Policy analysis is an effort to combine elements from the two traditions – infusing social interaction with intellectual direction and vice versa. (. . .) The highest form of analysis is using intellect to aid interaction between people. (. . .) If the reader will allow me my preference

for two-thirds politics and one-third planning, this hybrid of social interaction and intellectual cogitation may be called policy analysis . . . (. . .) Doing oneself out of job is the best way to do analysis (ss 116, 17, 124, 278).

Den tredje "spänningen", slutligen, rör "dogma vs skepticism". Hur mycket ska vi ta för givet för att effektivt kunna ifrågasätta annat?

Skepticism depends on dogma; however one puts it: if some things are to be challenged, most must be beyond criticism. The skepticism prized in a self-conscious society must rest on a substratum of dogma. Drawing the line between dogma and skepticism, between what will be open to criticism and what not, is a primary task, even a presupposition, of policy analysis. . . (s 206)

I vad jag anser vara bokens bästa kapitel, "The Self-Evaluating Organization" (en tidigare publicerad uppsats), analyserar Wildavsky vad som krävs för att en organisation skall bli "självlärande" och kontinuerligt kritisera sin egen verksamhet. Kapitlet utgör en mycket subtil analys av policyanalysens möjligheter. En lärdom som förmedlas är att om analytiker ska tränas i någonting utöver alternativkostnadstänkande så är detta analys av "organizational incentives" – "a perennial (perhaps the paramount) problem of policy analysis" (s 37).

Kapitlet "The Self-Evaluating Organization" innehåller också mycket av vad Wildavsky har att säga positivt om problemet "dogma vs skepticism". Policyanalytiker måste inrikta sin verksamhet på förslag som ökar organisationers förmåga att upptäcka och korrigera begångna misstag.

(T)he essence of policy analysis is learning to recognize and correct errors. (. . .) Analysts should value policies by the extent to which they permit learning, the ease by which errors are identified, and the motivation produced by organizational incentives to correct error (s 389, 392).

Kriteriet "korrigering av misstag" är centralt i Wildavskys argumentering för marknadslösningar såsom generellt att föredra framför planering, men också för andra element i vad som sammantaget kan kallas det ideologiska innehållet i den version av policyanalys som lanseras i *Speaking Truth to Power*. Ty förutom "art" och "craft" är Wildavskys policyanalys en "ethos", en uppsättning värderingar för en profession. Policyanalytiker à la Wildavsky föredrar som sagt marknadslösningar. De är också konservativa i den meningen att de föredrar små förändringar framför stora. Dessutom värdesätter de konsensus i hög grad (ss 274 ff). Vidare:

(P)olicy analysts should be advocates of citizen participation. Designing policies that facilitate intelligent and effective participation is an essential task of policy analysis. (. . .) Analysis must deal with individual capacity to act, and collective capacity to regulate the resulting social relationships (ss 255, 278).

Wildavsky deklarerar också sin "bias toward federalism". Om inte ovedersägliga bevis tyder på motsatsen, antas det att "interaction among a larger number of smaller units produces better service to citizens than cogitation by a smaller number of larger ones" (s 143).

Dessa och andra värdemässiga ståndpunkter är naturligtvis viktiga vid bedömningen av Wildavskys modell för policyanalys, men av än större intresse är hans syn på policyanalytikerns roll i förhållande till valda beslutsfattare. Vad har Wildavsky att säga om det s k teknokratiproblemet? Faktum är att någon explicit diskussion inte förs. Föga förpliktande sägs att policyanalytikern inte ska ersätta politikerna utan fullgöra "the ancient task of speaking truth to power" (ss 12, 126). På vems uppdrag? Sitt eget, förefaller det. Analytikerns roll "includes action". (s 6) "The purpose of analysis is to join knowledge with power" (s 9). Utbildningen av analytiker avspeglar denna aktivistroll:

It is appropriate for a course in political science to convey an understanding of the political process; a related course in public policy would stress modes of intervention. We use knowledge of what is to move closer to what ought to be; the emphasis is on change (s 413).

Analys handlar om vad som bör göras, och "as it is in part rhetoric, it should be persuasive" (s 13).

In practice, analysts as experts are more likely to follow their own values than to have preferences imposed upon them. . . Analysts, when asked to help solve a problem are likely to reform it (s 352).

Denna nya teknokrati av policyanalytiker går helt fri från den skarpsinniga analys som återfinns i vad som enligt min mening är bokens näst bästa kapitel, "Policy As Its Own Cause" (också tidigare publicerat). Där pekas bland annat på professioners roll i den offentliga politiken. Wildavsky skulle förmodligen invända att hans policyanalytikerns främsta mål bör vara att göra sig själv överflödig. F-n tro't.

Wildavskys ideologiska utgångspunkter är alltså tydliga, men jag vill inte förmedla intrycket av att detta är en nykonservativ kampskrift. Mitt samlade omdöme är snarare att *Speaking Truth to Power* är en av de bästa samhällsvetenskapliga böcker jag haft förmånen att läsa. Den som av dogmatiska skäl avstår från dess rejälä dos

skepticism mot vårt välfärdssamhälle, gör enligt min mening en felaktig avvägning mellan mål och resurser. En förstärkt förmåga till "intellectual cogitation" utlovas även för den som inte har Wildavskys tilltro till "social interaction" i form av marknader.

Rune Premfors

Noter

- 1 Detta förhållningssätt rekommenderas bl a av W I Jenkins, *Policy Analysis: A Political and Organizational Perspective* (New York 1978).
- 2 Hugh Heclo, "Review Article: Policy Analysis", *British Journal of Political Science*, Vol 2 (1972), ss 83-108.
- 3 Thomas Dye, "Politics versus Economics: The Development of the Literature of Policy Determination", *Policy Studies Journal*. Vol 7, No 4 (Summer 1979), ss 652-662.
- 4 David Krusé, opublicerat manus, John F Kennedy School of Public Policy, Harvard, 1979.
- 5 Av speciellt intresse är Martin Rein, *Social Science and Public Policy* (Harmondsworth 1976).
- 6 *Politologen* 1976:2, s 8.
- 7 Charles E Lindblom, *Politics and Markets. The World's Political-Economic Systems* (New York 1977), kap 19 och 22; se även Lindblom & David K Cohen, *Usable Knowledge. Social Science and Social Problem Solving* (New Haven 1979).

Litteraturnotiser

Gränsskiktsorganisationer mellan regeringskansli och centrala ämbetsverk

Den offentliga sektorn har under de senaste årtiondena expanderat kraftigt. Samhället har påtagit sig uppgifter inom allt fler områden. Som en följd av detta har myndigheterna blivit både fler och mer differentierade. Den härigenom ökade komplexiteten och beröringspunkterna mellan olika verksamheter har gjort att trycket på det politiska systemet blivit allt större. Kraven på samordning, flexibilitet, planering och utvärdering ställs därför allt högre.

Ett led i dessa samordnings- och flexibilitetssträvanden torde de allt talrikare organen på gränsen mellan regeringskansli och centrala ämbetsverk utgöra. Dessa organ benämns gränsskiktsorganisationer. Exempel på sådana är råd, delegationer och nämnder. Organisationsformen har undersökts vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund på uppdrag av turist- och rekreationspolitiska utredningen. Detta har skett dels mer översiktligt och dels genom en fördjupning i ett mindre antal organ. Kartläggningen har skett genom bland annat intervjuer med företrädare för de undersökta organen. Undersökningen kan ses som en pilotstudie till en mer omfattande behandling av statsförvaltningens utveckling.

En jämförelse mellan 1960 och 1979 visar på en markant ökning av organisationsformen. Organen har valts i statsskalendern under rubriken "Till x-departementet hör följande centrala ämbetsverk, m m". Under perioden mer än tredubblades de organ som var föremål för undersökningen. Ökningen var särskilt kraftig inom social-, finans- (budget- och ekonomi) och industridepartementens områden.

Av de drygt 200 organen 1979 utgjordes fyra femtedelar av råd, delegationer och nämnder. Organens benämningar bör emellertid inte ses som någon enhetlig indelning. I många fall torde det vara fråga om "ad hocbenämningar". Dock torde råden kunna klassificeras som relativt tunga organ, generellt sett tyngre än nämnderna. Svårare är det att dignitetsbestämma organ av typ beredning och delegation.

Studien har bekräftat de motiv för bildande av denna organisationstyp som i mer generella termer anges i den

organisationsteoretiska litteraturen, framför allt att förbättra samordningen mellan olika samhällsaktörer. Vidare har många organ bildats till följd av ny lagstiftning, medan ytterligare andra tillkommit genom uppgiftsoverflyttningar från andra organ.

Rollen som samordnare präglar i mycket verksamheten och dess inriktning. Organen ska på olika sätt bedriva informations-, initierings- och utvecklingsverksamhet. Utredningar spelar härvid en betydande roll. Representanter för olika intressegrupper deltar som regel i detta utredningsarbete. Organen ska vidare verkställa av regering och riksdag fattade beslut. Oftast rör det sig om medelsfördelning. Styrningen upplevs, med undantag för medelsfördelningen, som ganska liten.

Organens kontaktmönster är omfattande. Detta gäller såväl kontakter med andra offentliga organ som med olika organisationer. Ett undantag från detta utgörs av de politiska partierna med vilka man har få kontakter. Personalunioner utgör ett viktigt led i kontaktmönstret. Sådana unioner kommer främst till uttryck genom att personer som är styrelseledamöter i ett organ har uppdrag även i andra organ med anknytning till verksamhetsområdet.

Flertalet organ har ändrat sin organisation under den tid de existerat. De hittillsvarande förändringarna har bland annat inneburit att kanslier bildats och tillväxt.

En näraliggande frågeställning rör den framtida utvecklingen. Kommer dessa gränsskiktsorganisationer på något sätt att ombildas till centrala ämbetsverk eller utgör de effektiva instrument för att genomföra statsmakternas beslut, samtidigt som de är relativt sett lättare att avveckla än ett centralt ämbetsverk? Ett försök att besvara denna frågeställning utgör en naturlig fortsättning på den här refererade studien.

Bengt Johannesson

Referens

Bengt Johannesson, De fristående organen. Gränsskiktsorganisationer mellan regeringskansli och centrala ämbetsverk. Statsvetenskapliga institutionen, Lund. Meddelande 1980:5.

Massmedial nyhetsbör

Alla, statsvetare och andra, som intresserat sig för massmediefrågor har upplevt den närmast oöverstigliga svårigheten att hålla sig à jour med aktuell masskommunikationsforskning inom de olika humanistiska och samhällsvetenskapliga disciplinerna. Det är därför glädjande att styrelsen för NORDICOM (Nordiska dokumentationscentralen för masskommunikationsforskning), med stöd av Nordiska ministerrådet, tagit initiativ till utgivning av nyhetsbrevet NORDICOM-information, som förhoppningsvis kommer att bli en förbindelselänk mellan och informationsbör för alla i de nordiska länderna med intresse för masskommunikationsforskning.

Det första numret av NORDICOM-information inleds med några specialartiklar. I fyra artiklar presenterar forskare i Danmark, Finland, Norge och Sverige masskommunikationsforskningen i respektive land. I en annan artikel redovisas den s k MacBride-kommissionens slutrapport "Many voices, one world" och dess behandling vid UNESCOs generalkonferens i Belgrad. Dessutom innehåller informationsbladet bl a ett antal rubriker som kommer att vara fasta avdelningar i varje nummer. Där presenteras nyutkommen litteratur, aktuella forskningsprojekt, konferenser m m.

NORDICOMs nordiska informationsblad planeras fortsättningsvis att utkomma med fyra nummer per år. Två årliga utgåvor på engelska är tänkta att bli nordisk masskommunikationsforsknings kanal ut till omvärlden. Förutom nyhetsbrevet ger NORDICOM årligen ut en bibliografi som innehåller en förteckning över de böcker, rapporter, artiklar etc som dokumenterats vid de fyra nordiska dokumentationscentralerna. För varje titel finns en uppgift om författare, forskningsinstitution samt en kort sammanfattning av innehållet. Till bibliografin hör ett författarregister och ett key-words-register.

NORDICOMs arbete bedrivs än så länge bara som en försöksverksamhet. Försöksperioden sträcker sig fram till 1982 års utgång. En fortsatt, förhoppningsvis permanent, verksamhet är i hög grad avhängig det intresse som visas för NORDICOMs nyhetsbrev och bibliografi.

Mats Sjölin

Referens

NORDICOM-Information, MASSKOMMUNIKATION, Aktuell forskning i Norden. Utgiven av NORDICOM, Statsvetenskapliga institutionen, Storgatan 13, 411 24 Göteborg.

Tidskriftsredaktörens dröm

Kära läsare!

Tänk er ett tidskriftshäfte, som rymmer bidrag av bland andra D E Apter, Brian Barry, Karl Dietrich Bracher, Bernard Crick, Ralf Dahrendorf, Karl W Deutsch, S E Finer, Bertrand de Jouvenel, F F Ridley, Leonard Shapiro, Martin Seliger, Hugh Seton-Watson och Edward Shils. Ni invänder kanske, att ett sådant häfte inte existerar annat än i redaktörens drömvärld. Men faktum är, att häftet finns i sinnevärlden, nämligen som Volume 15 Number 3/4 av *Government and Opposition*. I ett förord får man besked om tillkomsthistorien:

To celebrate our fifteenth anniversary we invited members of our editorial and advisory boards to give us a personal appreciation of twenty five years of political thought. Historians on the board have refrained from participation since this is essentially a debate among political scientists. We have been gratified to see that almost all our colleagues responded to our invitation, and paused for a moment to reflect on and to communicate to others the flavour of their own intellectual pilgrimage.

Var genväret på redaktionens vädjan förvånande stort? Kanske inte, om man får tro Brian Barry:

How could anyone resist the temptation to talk about everybody's favourite subject – themselves – when it is enhanced by the flattery implicit in the suggestion that other people might be interested? So easy too: just a few thousand words about changes in the discipline in the last twenty-five years and the way in which one sees it.

Det säger sig självt, att de sammanlagt 21 bidragen är mycket olika utformade. Några skribenter ger personligt präglade översikter över delområden inom statskunskapen. Om "The Passing of Development Studies" skriver D E Apter. Hans slutord lyder:

The point is not to throw out theory but to identify those new problematics which older theories have ignored. Seers may be correct. Developmental theory may in fact be coming to an end. But that is only a necessary condition for redefining the questions. Personally, I believe that we need a third place to stand when contemplating the next round of developmental change. If I were to summarize the greatest change in my own perspective on these matters over the years it would be this. I began my career firmly dedicated to the proposition that philosophers only interpreted the world when the job was to change it. I now believe that the only way to change the world is to interpret it.

Inte så få av medarbetarna i jubileumshäftet har direkta erfarenheter av totalitära regimer. Ett exempel utgör Karl Dietrich Bracher, soldat i den tyska armén 1940, krigsfånge i Afrika 1943 och senare i USA. Som vetenskapsman är han känd främst för sina arbeten om Hitlers Machtübernahme 1933. Sina erfarenheter från de senaste årtiondena summerar Bracher så här:

Our generations has lived through the bitter and extreme experiences of decaying democracies and of mass murdering dictatorships, but also through the unexpected chance of democratic revival. (I have tried to state this experience in my latest book, *Europa in der Krise*, 1979.) This puts us in a position also to warn and to work against the dangers of an inflated social science, which is confusing the minds of students and dominating public opinions – the danger of forgetting the lessons of history, and of neglecting the basic values of moderation and pluralism in politics. Social science, instead of losing its path between the micro- and macro-worlds of computer statistics and futurological visions, has to regain a firmer sense of the historical and the moral dimension of human coexistence. This means resisting both temptations: unlimited progressivism at any costs, and sheer resignation before the persuasions of power.

"Svindlande höjder", kunde vara en lämplig svensk rubrik på Karl Deutschs bidrag, "A Voyage of the Mind, 1930-1980". När skildringen börjar, var Deutsch arton år och medlem i det sudettyska socialdemokratiska partiets ungdomsförbund. Som nybliven doktor deltog han i augusti 1938 i en världskongress i USA som representant för tyska socialdemokratiska studenter. Münchenöverenskommelsen några månader senare gjorde honom till politisk flyktning.

Deutschs nya akademiska start började vid Harvard. Sedan gick det raskt vidare: nya bekantskaper, andra universitet, vetenskapliga konferenser, en rikhaltig produktion. Inte minst intressant är beskrivningen av den intellektuella miljön vid Harvard och MIT:

A profound influence on my thinking arose from the friendship with the mathematician Norbert Wiener, who was developing the then new field of cybernetics, together with Warren McCulloch, Walter Pitts, Oliver Selfridge, Walter Rosenbluth, Jerome Lettvin, Mary Brazier and others – a remarkable collection of powerful minds. In Wiener's informal 'seminar' in the backroom of a nearby restaurant these young scientists, as well as Paul Samuelson, Jerome Wiesner, Frank Piore, Julius Stratton and other research leaders would take part in these discussions which were a great experience for me. The viewpoint of cybernetics – that is, of the theory of communication and control – became one of my lifelong concerns.

A parallel experience arose after the war from the monthly meetings of the 'Unity of Science' group where

Harvard and MIT faculty members met. Here the moving spirits were the physicists Philip Frank, Percy W Bridgeman and Gerald Holton, the electrical engineer Philippe Le Corbeillier, the linguist Roman Jakobson, the logician W V O Quine, the historians of science I Bernard Cohen and Thomas Kuhn, and more indirectly the philosopher Charles Morris, then at the University of Chicago. Through this group again the philosophical and interdisciplinary side of my interests was strengthened.

"The British Way" beskrivs kvickt och elegant av Bernard Crick. Han citerar bland annat det råd han fick, när han var på väg att lämna nationalekonomin och göra statskunskapen till sitt huvudämne: "Government's easy, just reading books". Sedan dess har han läst åtskilliga böcker och även skrivit en hel del själv, senast en biografi över Georg Orwell.

Crick menar att statskunskapen har utvecklats i rätt riktning under senare år, och hans framtidsbedömning är ganska optimistisk:

I think that political studies in the coming decade will get drawn more closely in nearly every aspect into political practice, into an indirect but vital relevance, not a blind partisanship, in response to the growing crisis of our economy and polity. But that is not the only possible response. Ivory towers have thick walls and some people (among them, incidentally, both Marxists and pluralists) prefer to be eunuchs or voyeurs.

En pessimistisk bedömning av statskunskapens framtidsutsikter gör däremot F F Ridley. Tonen anges redan i rubriken: "If the Devil Rules, What Can Political Science Achieve?" Logiskt nog lyder slutorden så här:

So much of political science now seems to me irrelevant to the problems of our time. Deliberately irrelevant, too often, either because it avoids the crucial problems in pursuit of the empirically researchable or because it operates at a theoretical level so generalized that it explains nothing that seems to matter here and now. In the face of the horrors of Cambodia, what does it help us? And if that is an easy platitude, then there are horrors nearer home, smaller in scale but more immediate in impact, at least if one lives in Liverpool. Political science should be the master science; it seems to have become marginal. I would like to think the fault lay with the practitioners of the discipline and that, refocused, the discipline could explain, predict and prescribe how the polity should be organized to be as its best. The fault, however, may lie in politics itself, not just in its students. Theodor Adorno, I believe, said that there was no place in the world for poetry after Auschwitz and Belsen – an understandable reaction, though wrong. More pertinent: what can the political scientist write after the holocaust? If the world is ruled by the devil – and I find it in-

creasingly hard to escape that view – then it is necessarily incomprehensible and the future of political science is bleak.

Det vore frestande att fortsätta citatens rad, men det anförda må vara nog. I sammanhanget har jag ett förslag till läsekreten.

Självbiografiska artiklar har knappast förekommit i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, i varje fall inte under senare år. På sin höjd har man i något enstaka bidrag kunnat finna lätt memoarbetade inslag, exempelvis i Nils Stjernquists nekrolog över Fredrik Lagerroth (1975, s 49 ff) eller i Thomas Hörbergs beskrivning av tillkomstens av publikationen "Utrikesfrågor" (1980 s 187). Att statskunskapare sällan eller aldrig talar i första per-

son singularis är synd. Artiklar av sådant slag kan ha ett betydande informationsvärde, inte minst för de yngre generationerna inom ämnet.

Statsvetenskaplig Tidskrift får härmed inbjuda nordiska statskunskapare att lämna bidrag till *en serie, som förslagsvis kunde kallas "Mina lärofäder" eller "Mina universitet"* – varvid varken "lärofäder" eller "universitet" behöver fattas i bokstavlig mening. Vad vi efterlyser är kortare eller längre artiklar, där bidragsgivarna skildrar personer, böcker och miljöer, som har varit av betydelse för deras egen utveckling, i första hand i statsvetenskapligt avseende. Vi hoppas på ett livligt gensvar från skribenter inom olika generationer!

Torbjörn Vallinder

